

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

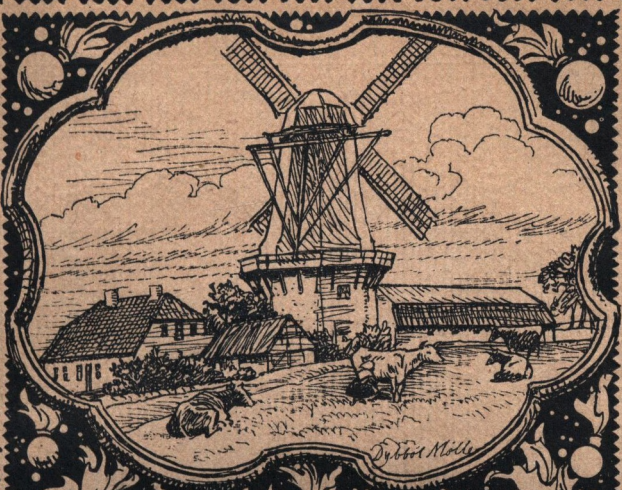
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

En
Generalstabsofficer
i 1864

Breve fra Major E. Schau
til hans Hustru.

ES

**MEMOIRER
OG BREVE**

UDGIVNE AF
JULIUS CLAUSEN og P. FR. RIST.

XLVI

**EN GENERALSTABS-
OFFICER I 1864**

**BREVE FRA MAJOR E. SCHAU
TIL HANS HUSTRU**

**GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN
1925**

UDGIVNE AF JULIUS CLAUSEN OG P. FR. RIST

**COPYRIGHT BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL, NORDISK FORLAG 1925**

TRYKT I 900 EKSEMPLARER

**LANGKJÆRS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN**

INDLEDNING

De efterfølgende Breve fortæller om en dansk Officers, Major *Ernst Schaus* Oplevelser og Indtryk i Felittoget i 1864, der førte til hans Fald under Stormen paa Dybbøl-Skanser den 18. April.

Ernst Frederik Schau, født i Odense 27. Juli 1826, tilhørte en Militærslægt. Faderen, *Hans Schau* (1772—1842), en Præstesøn fra Sønderjylland, begyndte sin Løbebane paa et Amtsforvalterkontor, men blev snart træt af Kontorvejen, lod sig i 1794 ansætte som Fri-korporal ved Livregiment Ryttere i Slesvig og avancerede nu regelmæssigt, til han i 1839 gik af med Oberstlieutenants Karakter. En haardfør, nidkær og dygtig Officer skal han have været, afholdt af sine Soldater. I 1815 var han bleven forflyttet til det fyenske Regiment lette Dragoner i Odense, og her lærte han sin Brud at kende: *Dorothea Catharina Bojesen* (1795—1878), Datter af Stiftsfysikus i Odense *Boe Bojesen*¹⁾. I 1819 indgik de Ægteskab, og i dette Ægteskab fødtes ni Børn, af hvilke *Ernst Schau* var det mellemste i Rækken.

Familien var stor og Kaarene trange, som det var at vente efter den usle Gage, hvormed Datidens Officerer var aflagte. Alligevel bestemtes de 6 af de 7

¹⁾ Se M. Bojesen, Slægttavle over Slægten Bojesen. 1911. p. 24 ff.

Sønner for den militære Løbebane. Foreløbig gik Drengene i Realskolen i Odense.

Lettere blev det ikke, da *Hans Schau* døde og efterlod sig Enke med 7 Sønner og 1 Datter. Som karakteristisk for *Hans Schau* fortælles, at da han ved en Kur hos Kronprinsesse *Caroline Amalie* blev spurgt om han havde Sønner, svarede han: „Jeg har 6 flinke Sønner, de skal alle være Officerer, og 1, han er en Asen, han skal være Præst“. Alle Sønnerne gik dog den militære Vej. Præstemnet har formentlig været *Harald Schau*, den eneste af Sønnerne, der blev Student. Men Trearskrigens Udbrud bragte ham til Dagen efter Artium at melde sig til Fanerne, og han blev i Hæren til sin Død. *Dorothea Schau* var en tapper Kvinde, der ikke gav op. Hun boede nogle Aar efter sin Mands Død i Moderens Gaard i Odense, men da denne blev solgt, flyttede hun i 1847 til Kjøbenhavn af Hensyn til sine Sønners militære Løbebane.

Skæbnen var haard mod denne kærlige, opofrende og stærke Kvinde. En etaarig Datter havde hun mistet to Aar efter Brylluppet, og i 1845 mistede hun sin næstældste Søn *Edvard*, Sekondlieutenant ved Dragonerne i Vordingborg, hvor han døde af Tyfus. I Juli 1850 døde den næst yngste Søn *Gustav Schau*, Elev paa Landkadetakademiet, ligeledes af Tyfus, og samme Aar, d. 12. September, faldt den ældste Søn, *Boe Schau*, Kaptajn i Artilleriet, i Slaget ved Mysunde. I Januar 1851 døde den fjerde Søn *Harald*, Sekondlieutenant i Infanteriet, paa Lazarettet i Slesvig, som Følge af Mén fra Fredericiaslaget i Forbindelse med Tyfus, og 1859 den yngste Søn, *Valdemar Schau*, Premierlieutenant ved

2. Artilleri-Regiment i Rendsborg, ogsaa af Tyfus. Under Stormen paa Dybbøl d. 18. April 1864 mistede hun sine to sidste Sønner: Major af Generalstaben, Stabschef hos General *du Plat, Ernst Frederik Schau*, og Premierlieutenant i Infanteriet, *Emil Victor Schau*. Ikke uden Grund benævnedes hun af sin Samtid: Gracchernes Moder. Thi disse hendes syv Sønner har været hendes Stolthed. Fra Barndommen havde de alle udmærket sig ved sjælden Flid og Udholdenhed og omfattede deres gamle Moder med øm Kærlighed. Hendes Sønneson, — *Ernst Schaus Søn*, — Højesteretsdommer, Dr. juris *Valdemar Schau*, som hun efter Faderens Død sammen med hans Moder ledsagede til Akademiet i Sorø, har skrevet disse smukke Mindeord om hende: „Hun havde en klar Forstand, en livlig og omfattende Interesse, stor Arbejdslyst og Udholdenhed, hun bar sine Sorger med en mægtig Sjælsstyrke og hentede, som hun selv sagde, Kraften dertil fra Bøn og Arbejde. Hendes Hjærte slog varmt for Danmark; aldrig hørte man en Klage over de Ofre, der krævedes af hende. Hun var beskeden og stille i sin Fremtræden; der boede hos hende en levende Æresfølelse, og hun mindede i meget om de klassiske Kvinder“. De i et Tillæg meddelte Breve til hendes Søn *Ernst* fra 1864 bekræfter disse Ord.

Ernst Schau kom fra Odense Realskole femten Aar gammel til Kjøbenhavn, hvor han 1. November 1841 indtraadte i Landkadetakademiets næstældste Klasse, og da han havde bestaaet bedst ved Adgangsprøven, fik han som den eneste af 26 Aspiranter Friplads. Tre Aar efter tog han Afgangsexamen fra Akademiet med Udmærkelse og blev ansat som Sekondlieutenant ved

5te Jægerkorps i Kiel. Aaret efter fik han Permission for at forberede sig til den militære Højskole, hvis Adgangsexamen han bestod i Sommeren 1846.

Da Krigen udbrød 1848, blev *Ernst Schau* ansat ved 1ste Jægerkorps og deltog i den første Træfning ved Rinkenæs, hvor hans Sidemand, Underjægeren *Sejer Steffensen Botterup*, var den første Mand som faldt i Treaarskrigen. Saavel i Slagene ved Bov og Slesvig, som i de to Træfninger ved Dybbøl, 28. Maj og 5. Juni 1848 var han med ved *Schlepppegrells* Flankekorps, hvorefter han udnævntes som Premierlieutenant ved 2det Jægerkorps. I det næste Krigsjaar gjorde han en Tid Tjeneste ved 2det Espingolbatteri, og deltog ved Batteriet *Wegener* i Slaget ved Fredericia, hvor Hesten blev skudt under ham. Paa Grund af Krigen blev Oprykningsexamen i December 1849 eftergivet, og den indbyrdes Anciennitet bestemtes ved Stemmeafgivning af Lærere og Elever, hvorved *Ernst Schau* blev Nr. 1. I Felittoget 1850 var hans Bateria anbragt ved højre Flanke, saa at han først kom til at deltage i Slaget ved Isted ved dettes Slutning. For sine Fortjenester i Treaarskrigen blev den unge Lieutenant, kun 24 Aar gammel, udnævnt til Ridder af Dannebrog. Som Generalstabsaspirant blev *Ernst Schau* 1. April 1853 dimitteret fra Højskolen, og efter at have gennemgaaet forskellige praktiske militære Skoler i Odense, Itzehoe og Kjøbenhavn fulgte 22. Jan. 1855 Udnævnelsen til Kaptajn i Generalstaben.

I Odense var *Ernst Schaus* Hjærte blevet fængslet af den meget yndefulde, tyveaarige Frøken *Frederikke (Friede) Louise v. Krogh*, født 13. August 1834, død 29. Novbr. 1899, Datter af Toldkasserer, Kammerherre,

Major *Gregers Chr. Fr. v. Krogh* (1791—1851) og *Isidora Severine Magdalene v. Heinen* (1798—1849). Den unge Pige havde mistet begge sine Forældre og boede hos sin Onkel og Tante Kammerherre *Juels*, paa *Juelsberg*, hvor den 7. Oktober 1856 de to smukke unge Menneskers Bryllup stod.

Fra 1855 til 1859 gjorde *Schau* Tjeneste som Adjutant hos Krigsministeren. I 1862 fulgte hans Udnævnelse som Stabschef ved 2den Generalkommando i Flensborg hos General *de Meza* (og senere General *Thestrup*), og i Decbr. 1863 som Stabschef ved 2den Division hos General *du Plat*, hvilket medførte hans og hans Families Overflytning til Flensborg. Den var voxet med tre smaa Børn: de to Sønner *Valdemar Schau* (1857—1923), der døde som Dommer i Højesteret og *Gustav Schau* (1859—1919), død som fhv. siamesisk Generalmajor og Chef for det siamesiske Provinsgendarmeri, og den nyfødte Datter *Magda* (1862—1907). Skøndt denne Omflytning til Flensborg medførte flere Ulemper og skøndt Klimaets Barskhed voldte baade Hustru og Børn Fortræd, var det et saare lykkeligt Hjem, som her var grundet. Og ogsaa hans Moder havde her fundet sit Hjem.

I Efteraaret holdt Kong *Frederik VII* Tropperevue ved Dannevirke, hvortil *Schau* var tilsagt, og senere fulgte han Kongen paa dennes Ønske paa hans sidste Rejse til Cappel, ved hvilken Lejlighed Kongen personlig hængte Sølvkorset paa hans Bryst. Den 11. Decbr. 1863 maatte han forlade sin Hustru ved Udkommando til Rendsborg, og snart efter blev han og hans Kammerater kaldt til den Kamp for Fædrelandet, hvorfra han ikke selv vendte tilbage, men hvorfra hans næsten daglige Breve taler til os.

Hans Broder *Emil Schaus* Skæbne ligner hans. Han blev født 1831, og den femtenaarige Dreng kom ogsaa til Kjøbenhavn som Elev paa Landkadetakademiet og blev 1. Novbr. 1849 udnævnt til Sekondlieutenant. Han deltog i Istedslaget og blev saaret baade i Armen og Hoften. *Emil Schau* var — ligesom Broderen *Ernst* — en udpræget mathematisk Begavelse og Lærer baade ved Kaserneskolen og det v. Westenske Institut, især efter at han havde indgaaet Ægteskab med *Maria Margaretha Bruun*, Datter af Præsten ved Garnisons Kirke *Carl Bruun*. I 1860 blev han, der i 1858 var avanceret til Premierlieutenant, Ridder af Dannebrog, i 1862 Brigadeadjutant og i 1863 Kommandør for 8de Kompagni af 16de Regiment. Som saadan satte han ogsaa Livet til ved Dybbøl. Han var som sin Broder *Ernst* en udmærket smuk og statelig Mand, en dygtig Officer, i høj Grad afholdt af sine Soldater, der rejste ham et Mindesmærke paa hans Grav.

Ernst Schaus Breve skal i det Omfang, hvori de her er medtaget, give et *personligt* Billede af den sidste og vigtigste Periode af hans Liv, baade som den aarvaagne og paapasselige, højtstillede Officer og som det skarptskuende og frittænkende Menneske, af Temperament en Sangviniker, men klartseende nok over sine Omgivelser. En Mand med et varmt Hjærte og et koldt Hoved. Alt, hvad der kan uddybe dette Billede, er medtaget i disse Breve; selv om det kan synes Bagateller, giver slige Smaating ofte Baggrund for Feltlivets male- riske Uro. Derimod er Bemærkninger af rent familiær Art om Børn og Slægtninge, ligesom Gentagelser og Hilsner ikke medtagne. Brevene fra hans Hustru er desværre gaaet tabt.

Disse Breve, som i militær Henseende kun giver ret flygtige historiske Beretninger fra et af selve Krigens Brændpunkter i 1864, fremkalder ganske særegne Stemninger ved at fortælle om alle de mangfoldige smaa Begivenheder, der foregaar mellem de to — Manden og hans Hustru — der ved Krigen er skilt fra hinanden. Man tør gaa ud fra, at adskilligt af Krigens Gru og Frygten for Udviklingen af den militære Situation er udeladt eller fremstillet i afdæmpet Form for ikke unødigt at skræmme.

Det er da heller ikke selve Krigens Historie, der fanger vor Interesse, naar vi læser *Ernst Schaus* Breve til hans Hustru; men det er alle de smaa og private Oplevelser, alle de intime og inderlige Forhold, der her kommer for Dagen og lægges aabne for os, da de skilles fra hinanden, og da de Baand, der knytter dem til hinanden, sønderrives og eet ender med Døden — vi deler deres Sorg, deres Længsel og Angst, som vi ogsaa har delt deres Glæder og deres trygge Forhaabninger.

Disse Breve fortæller om tapre Mænd og Kvinder, om en Soldaterfamilie, som Fædrelandet altid har været stolt af at eje.

Brevene er stillede til Raadighed af Stabschefens Svigerdatter, Enke efter Dommer i Højesteret, Fru *Anna Schau*. Udgiverne er saavel hende som hendes Søn, Sekretær i Indenrigsministeriet *E. F. G. Schau* taknemlige for Oplysninger af forskellig Art.

Udg.

MAJOR E. F. SCHAU

Efter Fotografi.

Rendsborg 11. Dec. 63.

Min inderligt elskede *Friede!*

En Hilsen, den kjærligste jeg kan tænke mig, vil jeg dog endnu idag sende Dig og de andre Kjære i Hjemmet. Jeg har det fortræffeligt med Hensyn til Alt, med Undtagelse af at jeg er bange for at mine Skatte tager sig min Fraværelse for nær. Jeg boer hos en Marskandiser eller Tapetserer *Bitterling* i Prindsessegade, hvor jeg har faaet et meget godt Logis.

De sidste tyske Blade melde om at den nye Grundlov ikke vil træde i Kraft; i saa Fald kan det neppe vare længe før vi sidde igjen i Ro.

Man siger Kongen selv vil have Overcommandoen. Tiden er knap — af mit hele Stabspersonale er endnu ingen arriveret. —

Levvel. Tusinde Kys og kjærlige Hilsner til Dig og Børnene og den kjære gamle Mutter. Din

Ernst.

Rendsborg 13. Dec. Kl. 6 $\frac{1}{2}$ Morgen.

Det saa mageløs kjærlige Brev, som jeg modtog igaar fra Dig, vilde jeg allerede i Aftes have besvaret efter mit Dagværk, men det synes at skulle blive til Regel, at mine Aftener tilbringes hos Ge-

neral *du Plat*, thi atter igaar blev jeg hængende der med Passiaren til Kl. 11. Han viser sig overordentlig elskværdig mod mig, er behagelig at tale med, ligesom ogsaa i tjenstlig Henseende, saa at jeg i alle Henseender maa indrømme at jeg har vundet ved Byttet¹). Et underligt Liv fører Manden ellers, thi han omgaaes ingen, især nu da alle Familier ere borte, og han selv har indpakket eller bortflyttet sine Sager og Meubler, og er reduceret til en Dagligstue og et Sovekammer. Intet Under derfor, at han maa indskrænke sig til kun at holde sit Aftensbord aabent for mig. Da jeg iaftes kom fra ham, begav jeg mig strax i min Seng. Jeg tog Dit og Mutters Brev med hen ved Sengen for endnu engang at læse dem og sende Eder min sidste kjærligste Hilsen paa den Dag, og endelig bleve ogsaa Portraiterne stillede op paa Bordet ved Sengen, for at jeg kunde fryde mig ved Synet af og Erindringen om den sødeste, yndigste Kone og de velsignede Børn, et Syn der atter hilste mig ved min Opvaagnen.

Eders Breve have beroliget mig med Hensyn til Fatningen i Hjemmet, som jeg havde forladt med tungt Sind ved Synet af Din og den kjære gamle Mutters Sorg. For endnu mere at dæmpe denne, vil jeg dog sige Dig, at efter Alt hvad jeg her mærker og erfarer, er det ikke Regeringens Agt at Tropperne skulle kæmpe i Holsteen, men trække sig tilbage til Dannevirke og fra den be-

¹) Antagelig mener Schau ved Overgangen fra Stillingen som Thestrups Stabschef nu at blive *du Plats*.

fæstede Stilling at søge at erhverve saa gunstige Fredsbetingelser som det under de uheldige Forhold, hvor alle Venner svigte, er muligt at opnaae. Hvad der fremfor Alt tyder derpaa, er, at 3die Division trods gjentagne Forespørgsler ikke har kunnet erholde det mindste Svar fra Ministeriet om der skal gjøres Modstand, og at ligeledes den 2den Division ikke har modtaget nogen Ordre til at rykke frem til Assistance, hvad der allerede burde være skeet, hvis man havde isinde at slaaes paa holstensk Grund. Det er meget muligt, at Regeringens Politik under de nærværende Forhold er den eneste rigtige, saameget mere som vi endnu ikke eie en Stump Train ved nogen af Divisionerne, men drøit er det alligevel, at man skal forlade Landet uden at have tvunget Fjenden til at udvikle en betydelig Styrke. Ja var endda Arvefølgespørgsmaalet aldeles afgjort, men nu ville naturligviis Slesvigholstenerne hyle af Glæde og juble Prætendenten imøde, hvis Forbundet ikke sætter en Pind for at han følger med Forbundstropperne herind og formerer sig en Friskarehær med de Midler af Penge og Mandskab, som det hele Tydskland vil offre paa ham. Man maa lægge det Hele i Guds Haand og stole paa, at Han som hidtil holder sin Haand over gamle Danmark!

For Din hurtige Expedition af Commissionen med den trekantede Hat maa jeg gjøre Dig min Compliment; jeg modtog den igaar Eftermiddags. Grunden til at jeg forlangte den tilsendt, var at *du Plat* havde faaet privat Brev om, at Kongen selv vilde

commandere Armeen med *Kauffmann* som Stabschef og Generaladjutant¹⁾; om det vil blive Tilfældet skal jeg ikke kunne sige, men jeg vilde finde det aldeles i sin Orden, da der er Spørgsmaal om hans Arveberettigelse; saa slap man da ogsaa for *Peter [Steinmann]*, der vilde være Posten alt andet end voxen paa Grund af sine mange Betæneligheder; et Brev jeg igaar fik fra *Tvermoes*²⁾ taler just ikke meget for hans Capaciteter. Hvad *Meza* angaaer, da siger man, at han har frabedt sig Commandoen paa Grund af sin Helbredstilstand.

Før jeg slutter har jeg endnu en Commission at genere Dig med: kunde Du ikke paa min Reol finde en Bog, der har Titelen „Generalstabswissenschaft“ eller noget Lignende af *Boehn*, Hauptmann im preuss. Generalstabe, og sende mig den. Baade min Souschef og Adjudant kunne have godt af at læse den, da de ere aldeles ukjendte med Forretningerne.

Rendsborg 15. Dec. 7¹/₂ Morgen.

Jeg maa idag indskrænke mig til et kort Brev, da jeg har Adskilligt at besørge inden Toget an-

¹⁾ Generalmajor Christian Frederik Claude du Plat (1809—1864). Ved Mobiliseringen 1863 blev han Chef for 7. Brigade og Kommandant i Rendsborg, og i December fik han Kommandoen over 2. Division, der først laa Nord for Ejderen og derefter besatte Dannevirkes højre Fløj. I Krigsraadet udtalte han sig ubetinget for Rømningen. Deltog derefter i Dybbøls Forsvar og foreslog da General Gerlach at overtage Ansvaret for et Tilbagetog. Da under Stormen d. 18. April dette var i fuld Gang, blev han dødelig saaret paa Landevejen ved Barakkerne tilligemed sin Stabschef, Major Ernst Schau.

²⁾ Kaptajn C. M. V. Tvermoes, Souschef ved 3. Division, (1830—98). 1891 Generallieutenant. — Souschef ved 2. Division var paa den Tid, Kaptajn A. J. C. E. Madsen (1830—1919), men han blev senere ansat ved Corpsintendanturen. 1879 Oberst.

kommer, idet jeg selv skal med det til Slesvig for atter i Eftermiddag at vende tilbage hertil. Naar Du faaer disse Linier (omtrent Kl. 3) kan Du alt-saa tænke Dig mig siddende hos Mad. *Esselbalch* i Slesvig¹⁾ og fortærende min Middagsmad med en god Appetit, efter at have kjørt omkring i Stillingen i Formiddag med Major *Schröder*²⁾ og udsøgt de fornødne Leirpladser; men som sagt, i Aften er jeg atter i Rendsborg, og der maae Dine kjærlige Tanker søge mig.

Om Livet her er ikke Stort at sige. Min Vært forsyner mig med Kaffe om Morgenen [Kl. 7]; Kl. 8^{1/2} gaaer jeg paa Comptoiret, der ligger lige-overfor, expederer Posten, og gaaer til Generalen Kl. 12 for at faae Underskrifterne; derefter har jeg hidtil været min egen Herre til Kl. 4; saa begynder Comptoirforretningerne igjen til Kl. 7^{1/2}, da jeg igjen gaaer til Generalen for at tilbringe Aftenen i hans behagelige Selskab. Kl. 2 spiser jeg til Middag i „Stadt Lübeck“ og spiser meget godt, hvad der er saameget heldigere som jeg ingen Frokost spiser; til Gjengjæld udvikler jeg en for-træffelig Appetit ved Middagsbordet.

Rendsborg 17. Dec.

Af Nyt er herfra Intet at berette, og ligesaa lidt aner jeg naar jeg kan være saa heldig at slippe

¹⁾ Den bekendte Gæstgiverske i Slesvig By, Madam Doris Esselbalch f. Seest, død 1869, 62 Aar gammel.

²⁾ Major C. F. N. Schröder (1814—1899) 1864, højstkommanderende Ingeniør-officer paa Als. 1867 Oberst.

fra dette Hundehul Rendsborg, hvor jeg daglig plagges i mit Comptoirlocale af den meest nederdrægtige Tørverøg. Efter Aviserne at dømme seer jo Alt temmelig fredeligt ud, om end Enkelte endnu slaae paa den store Tromme og ville slaaes til sidste Mand mod hele Europa. En aparte Efterretning bragte „Fædrelandet“ iforgaars, nemlig en Depeche fra Stockholm, der meldte: „22000 Mand kommer og Han selv“¹⁾. Det kan næppe være andet end en storartet Tartar²⁾, thi Sverrig hytter sig nok, og det vilde desuden have ondt med at undvære den Styrke. Hellere maae vi desuden hjælpe os selv end stole paa en saakaldet Ven, der baade er kostbar og ved given Lejlighed nok kunde have Lyst til at dele os mellem sig og Tydskland.

Hvad der meest vilde genere mig i Vinter vilde være at forblive staaende her ved Eideren, maaskee boende i Altstadt, med Divisionens Tropper fordeelte langs Eidergrændsen; det vilde blive forførdeligt kiedsommeligt, da der jo neppe kunde være Stort andet at bestille end agere Toldgrændse, eftersom Fjenden, selv om han har noget isinde med Slesvig, ikke vilde kunne tage fat før til Foraaret. Da vilde det dog være ulige behageligere under saadanne Omstændigheder at sidde i Slesvig By, hvorfra jeg dog maaskee kunde svippe op til Flensborg engang imellem. Hvad der bringer mig paa

1) Det af den fantastiske Skandinav, fhv. Lieutenant i den svenske Armée Georg Rosenmüller, efter en Audiens med Carl XV fabrikerede Telegram, som Ploug offentliggjorde i den Tro, at det var „politisk rigtigt at binde Kong Carl ved hans egne Ord.“ (jfr. Jul. Clausen, Skandinavismen, 1900 p. 188 ff.)

2) Tartar = en Løgnehistorie. Se: V. Kristiansen. Ordbog over Gadesproget. S. 370.

ovennævnte Tanke om et Ophold i eller ved Rendsborg, er det, at man mulig vilde soulagere 3die Divisions Afdelinger, der i Holsteen have haft en temmelig Anstrængelse, takket være Hr. *Peters [Steinmanns]* Ængstelighed¹⁾.

I disse Dage ankommer til Ekerneförde og Omegn 4 Regimenter (1. Division), bestaaende af 2., 9., 13. og 18. Regiment under *Gerlach*²⁾; jeg tænker de kunne tage deres Part af Arbeidet.

Rendsborg 19. Dec. 63 Kl. 7¹/₂ Morgen.

2den Division.

Jeg er aldeles renonce paa Postpapir og maa derfor ty til et Tjenstark for at bringe Dig min bedste Tak for Dit Brev igaar og sende Dig min kjærligste Morgenhilsen; jeg antager ikke at hin Omstændighed vil have Indflydelse paa mit Brevs Indhold og gjøre det stift og formelt! Gud være lovet! at I have det godt derhjemme i denne Skilmissens Tid, hvor jeg synes, at mange Uger ere forløbne siden jeg var hos Dig, medens jeg til min Forbauselse opdager at det først idag er 8

¹⁾ Generalmajor Peter Steinmann (1812—1894) blev den 1. Novbr. 1863 Kommandør for 3. Division med Stabskvarter i Kiel, den skulde sikre Hærens Op-marche i Dannevirkestillingen og efterhaanden rømme Holsten. Divisionen besatte Dannevirke, og da det blev rømmet, dannede den Arrieregarden under Tilbagetoget, hvorved han blev saaret. Den 12. April fik han Kommandoen over 1. Division i Dybbølstillingen, og efter Stormen den 18. April fik han Overkommandoen paa Als. Afsked som Generallieutenant 1882.

²⁾ Generallieutenant Georg Daniel Gerlach (1798—1865) fik under Krigen 1864 ved Dannevirke Kommandoen over 1. Division, der besatte venstre Fløj. Efter Tilbagetoget, ved de Mezas Fjernelse og General Lüttichaus Tilbagetræden overtog General Gerlach Overkommandoen ved Dybbøl og førte den med Ære til den 5. Juli. Han fik sin Afsked fra Hæren i Slutningen af 1864 og døde den 7. Marts 1865.

Dage siden jeg brød op. Skal Resten af Tiden falde mig ligesaa lang, seer det galt ud med mig, men jeg stoler paa, at Forretningernes Mangfoldighed snart vil indfinde sig, og under deres Tryk faaer Tanken først i de sildige Aftentimer Tid og Ro til at dvæle ved Savnet af Eder. —

Hvad din Ængstelighed med Hensyn til mulig Splid mellem os og Executionstropperne for Rendsborgs Vedkommende, angaar, da vil jeg dog bemærke, at der enten er truffet Aftale om at vi skulle beholde dette Hul eller den nordlige Deel af det (Altstadt) under Executionen, eller ogsaa at de tydske Tropper skulle besætte det heelt og holdent, og ligeoverfor slige Overenskomster kan der naturligviis ikke være Tale om Splid. Forresten er man her i Holsten noget ilde stemt i denne Tid, da Beboerne nok kunne mærke, at Executionstropperne ikke ville begunstige en Revolution, men tvertimod møde hver Demonstration eller Forsøg fra Prætendenten med Kraft. Her i Rendsborg mærker man tydeligt at de føle sig skuffede, og jeg troer ikke, at de ville hilse Forbundstropperne med Begeistring. Imidlertid vedbliver Modstanden mod Regeringens Foranstaltninger, navnlig med Hensyn til at levere de udskrevne Heste; igaar skulde der saaledes være mødt c. 50 Heste fra Rendsborg Amt, men de udeblev Alle; idag mener man dog, at en Deel fra andre Districter ville give Møde. Regeringen er desværre begyndt for seent med denne Udskrivning; thi ligeoverfor den nær forestaaende Indrykning af Executions-

tropperne er Fristelsen til at nægte at udlevere deres Heste for stor. Ligeledes ere ogsaa de hollandske Soldater blevne for seent indkaldte, nemlig for 3 Dage siden; havde man derimod gjort det samtidig med Indkaldelsen i den øvrige Deel af Landet, vilde de Alle være mødte, og den Tillid man derved havde viist dem, vilde vistnok have havt sin Indflydelse paa deres Stemning; nu tvivler jeg om at de komme, og Armeen bliver saaledes mindst 8000 Mand mindre end ellers vilde været Tilfældet. Dog nok derom!

Paa den forestaaende Juul tør jeg slet ikke tænke. Hvor herligt vilde det ikke være, naar jeg kunde svippe op til Flensborg den Dag og tilbringe den mellem alle mine Kjære; men under de nærværende Forhold, hvor der er al Udsigt til at den 3die Division netop i de Dage gaaer tilbage og hvor der maaskee er mange Dispositioner at træffe for den 2den Divisions Vedkommende, tør jeg ikke tænke derpaa. Det er det Drøieste at tænke sig, at man den Aften skal sidde og kukkelure her. Husk imidlertid at købe Adskilligt til Børnene fra mig, og kan Du finde paa Noget til Mutter, da gjør ogsaa det. Derimod maa Du lade Dig nøie med at Din fraværende Mand den Aften sender Dig sin kjærligste Tanke og Hilsen; thi her er det umuligt at finde Noget, der er værd at sende.

Rendsborg 21. Decbr. 63.

Jeg er idag kommen senere til Skrivebordet end ellers, thi jeg vaagnede først Kl. 7¹/₄, da Hr. *Petersen*

traadte ind for at lægge i Kakkellovnen, og nu er Klokken bleven $8\frac{1}{4}$ inden jeg fik drukket min Kaffe, og kan begynde mit Morgenværk, at skrive til Dig. Det er et Lyspunkt, det eneste i Opholdet hernede, naar Postbudet kommer med Dine Breve og jeg læser om at Alt staar vel til i det kjære, savnede Hjem. Gud holde fremdeles sin Haand over Eder Alle og føre os snart atter sammen i inderlig Lykke. —

Hvad Situationen hernede angaaer, da have vi ikke den mindste Anelse om hvad det skal blive til, thi den ene Dag fortælles Et, den anden Dag et Andet. Spørgsmaalet er egentlig om den preussiske og østerrigske Regering ere stærke nok til at modstaae den revolutionaire Aand i Tydskland; i saa Fald vil der neppe være Tale om Krig hverken nu eller til Foraaret. Seirer derimod Revolutionen, da antager jeg at Keiser *Napoleon* lader høre fra sig, tidligt eller seent. Imidlertid ønsker jeg med Dig, at jeg sad i Slesvig istedetfor her, hvor ingen af Divisionens Afdelinger forefindes; vi forespurgte os i Lørdags hos Krigsministeriet om der var Noget til Hinder mod vor Flytning; men der er endnu ikke kommet noget Svar.

Igaar ankom hertil fra den holstenske Grændse en Afdeling af vore Toldgensdarmmer, en meget smuk Trop, der gjorde et høist ubehageligt Indtryk paa de gode Rendsborgere, der nu saae, at det blev til Alvor med Toldgrændsens Flytning. Efter Gensdarmmericommandeurens Fortælling vilde man i Aftes i Altona forsøge en storartet Demonstration og pro-

klamere Prætendenten som Hertug; jeg antager imidlertid at der enten ikke er blevet noget deraf, eller at de østerrigske Tropper i Hamborg har hjulpet de Danske i Altona til at sætte en Dæmper paa slige Historier.

Om de permitterede holstenske Soldater, der ere indkaldte, give Møde, veed man endnu ikke her. Derimod har det været en behagelig Overraskelse at see mange af de udskrevne Heste arrivere hertil, skjøndt man først paastod at ingen vilde blive leverede. Igaar præsenteredes her paa Paradepladsen c. 250 Stk., og jeg tænker at der baade i Kiel, Itzehoe og Heide ere blevne afleverede et Antal, saa at vi have nogen Udsigt til at faae den værste Mangel i vort Train afhjulpen.

Endnu er der ingen Overgeneral udnævnt, hvad jeg finder er en stor Skandale, da man trænger til en styrende Haand. Der fortælles at *Kauffmann*¹⁾ ikke vil være Stabschef hos *Meza*.

Rendsborg 24. Dec. 63.

Jeg husker ikke om jeg meddelte Dig General *Peters [Steinmanns]* Hensigter med 2den Divisionsstab; jeg fortalte dem til *du Plat*, og vi bleve snart enige om at der skulde opponeres imod at Staben skulde ligge her, hvor der jo er en Commandant, og hvor vi vilde blive isolerede fra den største

¹⁾ Oberst i Generalstaben Heinrich August Theodor Kauffmann (1819—1905) blev i Decbr. 1863 kaldt hjem som Militærbefuldmægtiget i Frankfurt og ansat som Stabschef ved Overkommandoen hos General de Meza. Efter Dannevirkes Rømning blev han Kommandør for 2. Brigade og i December 1864 Chef for Generalstaben. 1886 Generallicutenant.

Deel af Divisionen. Han fik derfor et Brev igaar fra *du Plat*, der forhaabentlig vil have sin gode Virkning. Desuden vil sikkert Overcommandoen, naar den først arriverer, have en anden Mening end Hr. *Peter [Steinmann]* om den Sag; Souschef bliver forresten *Rosen* efter *Kauffmanns* Ønske, som man har troet at burde imødekomme, da man havde gjort ham imod ved at gjøre *Meza* og ikke *Hegermann* til Overgeneral, og han ikke kan komme ud af det med *Stjernholm*¹⁾. Hvem der ikke vil blive tilfreds er Sidstnævnte, som risikerer at afløse *Rosen* hos *Steinmann*.

Jeg skal ikke misunde *Rosen* den nye Stilling, da jeg er overordentlig tilfreds med min General, og den desuden ikke har stort at betyde ved en Armee, der ligger stille, saaledes som det jo efter al Sandsynlighed vil blive Tilfældet med vor i Vinter.

Idag rykke da Sachserne og Hannovererne ind i Landet; jeg haaber, at de i de foregaaende Dages ubehagelige Veir have faaet deres Lyst til et Vinterfelttog betydeligt kjølnet. Hvad det bliver til med Rendsborg skal jeg ikke kunne sige; men saameget er vist, at det vilde være latterligt og uforvarligt at begynde en Krig for den Bys Skyld, da den aldeles ikke lader sig forsvare og ikke er til nogen Nytte for os i Tilfælde af at det skulde gaae løs til Foraaret. Derimod bør man ubetinget gjøre Modstand for Frederiksstad-Brohedets Vedkommende, thi vi kunne ikke undvære det.

¹⁾ Oberstlieutenant Fr. Chr. Stjernholm (1822—1879), Stabschef ved 1. Division ²⁵/₁₂ 1863, Stabschef ved Overkommandoen ³/₃ 1864. 1867 General. — General-lieutenant Cai Hegermann-Lindencrone, ²⁵/₁₂ 1864 Kommandør for 4. Kavalleri-division.

See, det var nu *nok* om Forholdene hernede; kun skal jeg tilføie, at Tropperne i Holsten gaar tilbage uden Sværds slag og i Løbet af 4 Dage ville have rømmet det.

Jeg har nu kun Plads til at sende dig min kjærligste Hilsen og inderligste Ønsker til en saa glad Juul, som Forholdene tillade. Min Juleaften vil deels blive tilbragt hos Generalen, og deels i en Samling af Officererne her i Byen, der nok søger at arrangere Et eller Andet.

Rendsborg, 26. Decbr. 63.

Jeg blev igaar kaldet til General *Peter [Steinmann]* i Neumünster. Resultatet blev, at vi skal vælge os selv et Divisionshovedkvarter i Egnen mellem Rendsborg og Slesvig, hvor Valget uheldigviis ikke er stort, især da vi føre med os en heel Divisions Intendantur, Ordonnantser etc. Foreløbig har vi bestemt Byen *Oxlev*, der ligger ad Jernbanen midt imellem Klosterkro og Rendsborg. Lt. *Meldahl*,¹⁾ sendes idag derhen for at recognoscere Terrainet; falder det uheldigt ud, maa vi ligge i Carlshytten i Nærheden af Rendsborg, hvad der vil frembyde mere Comfort. Det bliver da d. 29de vi saa forlade dette Røverhul. —

Om en fjendtlig Optræden fra Forbundstropperne Side hører man egentlig ikke, men de ere ligegyldige ligeoverfor den agiterede Befolknings oprørske Fremgangsmaade. Friskarere findes ikke

¹⁾ Adjudant i Generalstaben Carl Eduard Meldahl. (født 1835) ^{27/6} 1864 Souschef ved 2. Division. 1895 Generalinspektør for Fodfolket, 1901 Generallieutenant.

i Altona. At Alt gaaer i Ro og Orden tilbage er aftalt med den tydske Forbundsgeneral, der endog har angivet hvilke Dage han vilde ankomme paa de forskjellige Steder. —

Ministeriet har jo indgivet sin Demission; det foranlediger en Udsættelse i mit Avancement, tænker jeg. —

Rendsborg, 27. Dec. 63.

At jeg lever i Travlhed i denne Tid behøver jeg ikke at fortælle Dig. Igaar kom 5. Infanteriregiment hertil fra Slesvig, da det som hørende til vor Division skal efter 3. Divisions Tilbagegang ligge i Kronværk og de nærmeste Byer. Idag gaaer 1. Regt. herfra østerpaa for at samles med det 8. Regiment, der hører til samme Brigade. Fremdeles er idag næsten hele vor Division i Bevægelse for at overtage sine Cantonnementer i det sydlige Slesvig.

Inat Kl. 2 blev jeg første Gang purret ud, der var kommen Depeche fra *Peter [Steinmann]* til *du Plat*, og jeg maatte over til ham for at expedere Sagen. Det var en mindre behagelig Tur i den evige Regn og Storm. Først Kl. 4 blev jeg færdig med mine Expeditioner, gik igjen tilsengs, men kunde kun sove kort, da jo Blodet var kommen i Bevægelse. Sagen var i og for sig af ringe Betydning. —

Det bliver da ved den første Bestemmelse, at vi tage Ophold i *Oxlev* (Owschlag), hvor Localiteterne vistnok er høist rummelige; jeg havde igaar

foreslaaet Generalen at boe $\frac{1}{4}$ Miil herfra i Karlshytten, men det vilde han ikke gaae ind paa, da han forudsaae at man i saa Fald vilde kaste Underhandlingerne med Forbundstroppeerne over paa ham. Imidlertid kunde Sagen have været værre, thi der er dog Jernbane, Telegraf og Poststation.

Daarligt seer det ud med vor politiske Situation, de saakaldte Venner svigte jo aldeles, og ere Kjøbenhavnerne ikke reent gale, saa forholde de sig rolige og tie til hvad Forholdene byde. Gud lede blot Alt til det Bedste!

Rendsborg, 28. Decbr. 63.

Skjøndt jeg risikerer, at Du bliver forvænt ved saaledes flere Dage i Rad at faae Brev fra mig, eller maaskee ogsaa kied deraf, eftersom der derved lægges et Tryk paa dig til at gaae i mit Fodspor, maa jeg dog idag sætte slige Betæneligheder tilside, for at bringe Fru *Majorinden* min Lykønskning til denne Titel, der forresten ikke lyder særdeles skjønt i mine Ører.¹⁾ Det stod da i Kundgjørelsen igaar, der ogsaa bragte en utallig Mængde andre Ting om en ny Omkalfatring af den ulykkelige Armee. Ved det stedfundne Avancement i Generalstaben, mister jeg iøvrigt min Divisionsadjutant, der fra Sect. *Meldahl* nu paa eengang er blevet Capitain *Meldahl*; man maatte hellere have taget Capitain *Madsen* fra os, eftersom jeg ikke rigtig kan harmonere med ham. Istedetfor *Meldahl*

¹⁾ I Følge K. f. A. af ²⁶/₁₂ og ²⁶/₁₂ 1863 blev Kaptajn Ernst Frederik Schau under ²⁴/₁₂ udnævnt til Major.

have vi faaet Lt. *Hedemann*¹⁾ til Adjudant, og til Ordonnansofficeer har jeg valgt Lt. *Harboe* af Dragonerne.²⁾

Nu er vort Opbrud herfra bestemt til den 30., saa at der er Tid til at sende mig det rene Tøi; jeg troer dog hellere jeg vil vente, indtil jeg sidder i god Ro i Oxlev, thi her paa Postcontoiret er der en storartet Confusion paa Grund af de utallige Sager og Breve, der ankomme hertil, og man kunde let risikere, at Noget gaaer tabt de sidste Dage før Fjenden rykker herind.

Igaar Aftes kom da *Steinmann* med sin Stab hertil og bliver foreløbig her, hvad der glæder mig, fordi *Rosen* og *Tvermoes* begge følge med. Det var et drøit Stød for *Steinmann* at læse i Kundgjørelsen om *Mezas* Udnævnelse, og at *Rosen*²⁾ forlader ham for at erstattes med *Blom*.³⁾ Den Sidste er i en fuldstændig utilregnelig Tilstand efter den Spænding, hvori han i de sidste 14 Dage har levet i Altona, hvor han var Stabschef hos Oberst *Scharffenberg*,⁴⁾ og hvor han i sin exalterede Tilstand kun har forøget Confusionen.

Om den øieblikkelige Situation er der desværre ikke Andet at sige, end at den er saare ubehagelig;

¹⁾ Sekondtlieutenant, Adjutant ved 2. Division Marius Sophus Frederik Hedemann (1836—1903). 1893 Generalmajor.

²⁾ Sekondlt. ved Rytteriet Henr. Chr. Vilh. Harboe, Adjutant ved 2. Division (1835—1880). Død som Kaptajn 1880.

³⁾ Kaptajn, Stabschef ved 3. Generalkommando, Sigismund Ludv. Carl Rosen (1827—1864) blev 25. Decbr. 1863 Souschef ved Overkommando. Han blev Major i Marts 1864.

⁴⁾ Kaptajn Jean Carl Blom (1827—1916) var 1863 Stabschef hos General Steinmann og ved 1. Division efter Major Stjernholm. — Oberst 1874.

⁵⁾ Oberst Paul Ulrik Scharffenberg (1810—1882) blev 1863 Kommandør for 8. Brigade (9. og 20. Regiment) Aaret efter Krigen Generalmajor, 1867 Chef for 1. Generalkommando, Afsked 1879.

det nytter neppe at stride imod hele Europa, men gjælder kun om at opnaae det meest mulige ved Eftergiven. Meest frygter jeg for, at vi aldrig mere komme i Besiddelse af Holsten, der jo overalt proklamerer Insurgentprindsen. Befolkningen er bleven aldeles utilregnelig og lader sig terrorisere af Lederne.

Iforgaars nægtede 14. Bataillons Mandskab (2 Compagnier Holstenere, der vare paa Tilbagemarchen og som man havde ladet ligge nogle Dage i Plön under Befolkningens Paavirken) Lydighed, og man var nødsaget til at permittere dem. Og dog havde Officererne været Dagen iforveien aldeles overbeviste om dets Paalidelighed. Nei det gaaer tilbage i 1863, vi ville imidlertid haabe, at det nye Aar gjør et Omslag i disse ulyksalige Forhold. Idag tages fat paa Sløifningen af Brohovedet ved Frederikstad; det er et drøit Stykke Arbeide at maatte selv ødelægge, hvad der opførtes for $\frac{1}{2}$ Aar siden med store Bekostninger. Men jeg vil ikke tænke mere derpaa; man bliver i slet Humeur deraf. —

[Paa en indlagt Seddel:] Kan Du ikke snarest skaffe mig 3 Par Majors Distinctioner fra *Børresen*¹⁾; de 2 maatte være forede med rødt, det 3die Par med mørkeblaat Klæde. Længden af dem vedlægger jeg. De skulle naturligviis være smukke.

Rendsborg, 29. Dec. 63.

Igaar sendte jeg Captain *Meldahl* ud til Oxlev for at bringe vort fremtidige Qvarteer fuldstændig i Orden;

¹⁾ Skrædderfirma i Kbh., grundlagt af Iver Børresen 1840.

han hjembragte den behagelige Efterretning, at Stationsforvalteren havde anskaffet sig en Kogekone for at arrangere et table d'hôte for Officererne i de nærmeste Byer; vi ere altsaa sikkre paa en ordentlig Middag. Af Thee medfører Generalen en stor Mængde, og idag tager Lt. *Harboe* ind til Slesvig for at gjøre diverse nødvendige Indkjøb.

Den 31. Kl. 11 Form. ankommer Forbundstropperne hertil,¹⁾ og nogle Dage senere vise de sig ved Frederikstad, hvor de ville forefinde Brohovedet sløifet. Der gjøres saaledes Alt fra Regieringens Side for at holde Freden vedlige saalænge som muligt. Jeg er glad over ikke at være her den 31. og være Vidne til Forbundstroppernes Ankomst eller vore egne Troppers Forhaanelse. Mærkeligt er det forresten, at der i de andre [holstenske] Byer (Neumünster, Itzehoe etc.) er bleven viist vore Soldater megen Forekommenhed af Befolkningen. I Neumünster bleve de endog udmærket behandlede, og i Itzehoe, samme Dag Forbundstropperne kom, og vore maatte staae og afvente paa Torvet deres Ankomst, bleve de trakterede af Borgerne med varmt Øl; men det forhindrer disse sidste ikke i faae Øieblikke efter at stikke det slesvigholsteenske Flag ud af Vinduet og tiljuble Sachserne.

Til mangan en Officeer af vore er der forresten bleven sagt ved Afmarchen: Kommen Sie bald wieder! og jeg troer, at den langt overveiende Deel af Befolkningen vilde udtale samme Ønske, naar

1) Som det vil vides havde det tyske Forbund i Slutningen af 1863 forlangt Holsten rømmet af danske Tropper.

de ikke vare i den Grad terroriserede af Wüh-
lerne som de ere.

Oxlev, 31. Dec. 1863, Kl. 6 Morgen.

Man veed ikke i denne Tid, hvad det næste Øieblik kan bringe af Forstyrrelse og forhindre Udførelsen af en Beslutning, saa jeg idag har foretrukket at staae tidligere op for nogenlunde uforstyrret at skrive til Dig. Ja høist broget seer det ud, og Situationen vil blive mere og mere forviklet, hvis ikke Stormagterne snart ville tale et Ord med. At tænke sig, at Forbundscommissairerne og deres Tropper kunne tillade Insurgentprindsen at holde sit Indtog i Kiel og blive tiljublet af Folket, saaledes som en Depeche, der kom i Aftes Kl. 11, meddeelte skulde være sket igaar Efterm. Kl. 3. Om en større Fremrykning af Forbunds- eller Insurgenttropper ind i Slesvig kan der jo vistnok neppe være Tale i de første Maaneder, da den vilde nødvendiggjøre en Concentration af betydeligere Kræfter end der for Tiden staar til deres Raadighed, og der desuden i den strenge Aarstid findes en Afkjøler for Begejstringen; men allerede nu vil det blive nødvendigt at være paa sin Post, udstille Feltvagter etc., og det er en drøi Historie for vore stakkels Folk under 6 Graders Kulde. Længere Marcher maa alt under saadanne Omstændigheder være umulige, Sneen trætter, man glider. Det samme er Tilfældet med Hestene, saa det Høieste man kan byde Folkene er 2 à 2¹/₂ Miil at marchere paa een Dag. Heldigviis faae vi fra

imorgen Naturalforpleining, saa man ikke behøver at have Cantonnementerne for udstrakte, som nu er Tilfældet; men uforsvarligt er det, hvorledes Krigsministeriet daglig smøler med sine Foranstaltninger.

Men lad det være nok om den Sag, det nytter jo ikke at tale derom, man bliver ikke klogere deraf. Hellere vil jeg vende Tankerne til det kjære Hjem, til Dig og vore velsignede Børn, til den kjære kjærlige Mutter og bringe Dig og hende min inderligste Tak for det forløbne Aar og mine kjærligste Ønsker til det nye; maatte det ret snart føre os sammen til uforstyrret huuslig Lykke, saa vil den sidste Tids Skilsmisse, Savn og Uro ogsaa hurtigt være forsvundne af Erindringen.

Jeg er upaaklageligt indkvarteret hos Møllerens her i Byen, forefandt en tilstrækkelig lang Seng, der kun forbausede mig ved sine enorme Dyner, der dog ikke forhindrede mig fra at sove uarbrudt i 6 Timer. Vi spiste ganske fortræffeligt til Middag hos Kromanden tæt ved Banegaarden (3 Retter Mad foruden Smør og Ost til en forholdsvis lav Priis, 3 R 8 β pro persona). I Skolen her i Byen have vi Comptoiret etableret, idet vi rangere os paa Skolebænkene; Skolelæreren ryster rigtignok paa Hovedet over Udsigten til, at hans Elevers Ferie kan blive for lang; det bliver dog neppe os, der længe vil forstyrre ham i hans Virksomhed, thi under de nuværende Omstændigheder, hvor Krigen kan bryde ud tidligt eller seent, anseer jeg det for rettest at have kun en ringe Styrke foran

Dannevirkestillingen, og derimod i denne forberede
Alt til den alvorligste Modstand.

Oxlev 1. Januar 1864.

Situationen er ikke bleven bedre her de sidste Dage, da Prætendenten har havt den Frækhed at vise sig i Kiel, og igaar Eftermiddags ventedes til Rendsborg, uden at Forbundscommissairerne lægge ham den mindste Hindring i Veien. Det tyder altsaa paa, at Preussen vil understøtte ham, hvis der ikke i den ellefte Time skeer Noget fra de andre Magters Side. Rømningen af Rendsborg fandt Sted igaar og foregik meget rolig, uden at der skeete vore Tropper den mindste Overlast. Min Souschef [Capt. *Madsen*] var dernede og talte med den sachsiske Overgeneral; der blev truffet en Overenskomst, at der kun skulde udstilles nogle faa Poster paa begge Sider af Broen, idetmindste indtil videre, saa jeg har Grund til at antage, at der intet vil skee den første Ugestid¹⁾.

Aftenen [Nytaarsaften] tilbragte vi hos General *du Plat* meget behageligt med udmærkede Spise- og Drikkevarer (Champagne incl.) til henad Kl. 1; men mine Tanker søgte hyppigt det kjære Hjem, hvorhen jeg ønskede at have kunnet flyve for blot at tilbringe i det mindste en Time i Eders Midte.

Oxlev 3. Januar 64.

Heller ikke idag tillader Tiden mig at skrive noget langt og ordentlig Brev, uagtet den inderligste

¹⁾ Se Oberst Emil Madsens Livserindringer, 1923, p. 108 ff.

Lyst jeg har til at sætte mig hen i rigtig Ro og passiare med Dig. Jeg haaber imidlertid, at Du ikke tager mig det ilde op, jeg er virkelig lovlig undskyldt.

Dine forskjellige Spørgsmaal er vanskelige for mig at besvare; jeg synes egentlig at Alt kunde blive staaende rolig indtil videre, og at Du til Foraaet, hvis Forholdene ikke forandrer sig, men blive mere krigeriske, lod dem [Møblerne] flytte til Generalcommandobygningen [i Flensborg], hvor der vistnok maatte være Plads til dem, medens Du selv med Børnene og Mutter tyede til et eller andet Sted med det høist Nødvendige (Børnesenge, Sølv-tøj etc.). Du kunde jo vælge Odense, saafremt det ikke er muligt at komme an i Sønderborg. Hvad synes Du om den Idee?

Tiden er knap. Levvel! og gid vi snart atter kunne samles. Det lader til, at Prindsen af Augustenborg ikke har faaet Lov at komme til Rendsborg, hvor man i flere Dage forgjæves har ventet ham. Hvad Enden skal blive, maa Gud vide, men Tydskernes Frækhed er stor. Du kan tænke Dig min Harmen igaar ved at see paa den anden Side af Broen ved Kronværk, tæt op til Vandet veie 3 Flag, 1 sort-rød-gult, 1 sachsisk og 1 slesvigholsteensk! Og det taaler Forbundsgeneralen; han siger, at han er magtesløs ligeoverfor Commissairerne.

Oxlev 4. Januar 64.

Vi vente i disse Dage, maaskee alt iovermorgen Kongen herud for at see paa den ene af vore

Brigader, de andre er det ikke værd han besøger, hvis han ikke vil have den Ærgrelse at see Oprørsflaget veie paa den anden Eiderbred. Han skal forresten efter *du Plats* Sigende gjøre et overordentlig godt Indtryk paa Alle; der er kommen mere Sikkerhed i hans Optræden, og han forglemmer jo aldrig sin Værdighed, saaledes som det kun altfor ofte var Tilfældet med den forrige.

Det lader til at Underhandlingerne stadig ere i virksom Gang; England gjør alt muligt for at vedligeholde Freden, og der er nu foreslaaet Frankrig at anordne en Conference mellem samtlige Stormagters Ministre, hvorved ogsaa vor Udenrigsminister vil være tilstede, for at afgjøre det dansk-tydske Spørgsmaal. Hvis Keiser *Napoleon* vil tage sig af Sagen, kan det Hele endnu endes fredeligt; men det kan jo gjerne være, at han vil hævne sig paa England, som vovede at afslaae hans tidligere Indbydelse til en Congres. Vi ville imidlertid ikke opgive Haabet. —

At Kulden i høi Grad generer os, er overflødig at fortælle; faae vi ikke snart Tøveir, bliver der vist mange Syge. Eideren, Slien og Oversvømmelsen ligge allerede til, og det vil jo betydeligt lette Fjenden, hvis han virkelig vil rykke ind i Landet. Nei Regn og Slud convenerer os i alle Maader bedst. Hvis Veiret forresten havde været mildere, kunde jeg have havt Lyst til at opmuntre Dig til et lille Besøg i Oxlev paa een Dag; det vil sige, Du kunde komme om Form. Kl. 10¹/₂ hertil og reise tilbage Kl. 8 Aften. Desværre kommer

Toget fra Rendsborg meget ubestemt og er f. Ex. i Aftes neppe kommet til Flensborg før Kl. 12. Men mageløs vilde det være at faae Dig at see, om end kun for faa Timer.

Oxlev, 7. Januar 64.

Godmorgen! og tusinde Tak for Dit kjærlige Brev, som jeg modtog igaar Aftes, og som meldte mig, at Du ikke var uimodtagelig for den Tanke, at aflægge et Besøg i denne Afkrog af Verden tiltrods for Kulden og de Ubehageligheder, som en Reise altid medfører. Det vilde være mageløs atter at gjensee Dig efter de forløbne 4 Ugers Fraværelse, og Glæden derover vilde gjøre Savnet af at Mødet ikke kan omfatte alle mine Kjære mindre føleligt. Bedst havde det jo været, naar jeg kunne have svippet til Flensborg, men det tør jeg umulig tænke paa under de nærværende Omstændigheder, hvor der hver Time næsten arrivere Ordonnantser med Breve, der skulle besvares hurtigt, og hvis Besvarelse jeg ikke altid kan overlade til andre. Har Du altsaa Mod derpaa, saa kom herved om muligt endnu imorgen og tilbring en Dag sammen med mig. — Men pak Dig fremfor Alt godt ind; lei en Fodpose, saamange Tepper der staae til din Raadighed og tag saa endelig Plads i en 1ste Classes Coupée, hvor der er Fodvarmere. Du vil bedst kunne ankomme hertil Kl. 10, idet jeg saa kan have min Formiddagspost expederet, og om Aftenen Kl. 8 maa Du da igjen flyve herfra og efterlade i mit Hjerte Længsel og Veemod, men ogsaa

Majorinde FRIEDE SCHAU, f. v. KROGH.

Efter Pastel af O. L. E. Lehmann.

Erindringen om de lykkelige Timer, Du har forskaffet mig.

Af det forventede Besøg af Kongen herude blev der da Intet, hvad der gjør mig ondt, da jeg er overbeviist om, at det vilde have gjort et godt Indtryk. Han reiser idag til Kjøbenhavn, hvor *Monrad* fordrer hans Nærværelse, men sine Heste efterlader han her (paa Gottorp).

Oxlev, 9. Januar 64.

Du har dog vistnok i Dit Hjerte bevaret noget Haab om at jeg vilde skrive idag til Dig, til Trods for mine Forsikringer igaar om det Modsatte. Hvorledes vilde det ogsaa være muligt under Vægten af Erindringen om igaar, af den inderligste Taknemmelighedsfølelse for den Glæde Dit Besøg forskaffede mig, at opsætte til imorgen at bringe Dig min Tak og dertil min Klagesang over den korte Lykke. Dit elskelige Ansigt, Dit kjærlighedsfulde Smil staaer jo levende for mig, og jeg føler Trang til at tage Papir og Pen frem for i fortrolig Passiar at glemme, at Du ikke sidder ved min Side. Det er forresten en egen Sag at faae Smag paa slige Besøg af Dig, thi Hjertet vil snart forlange Gjentagelse, og saa maa Du atter gjøre en lang anstrængende Reise for min Skyld.

Jeg længes meget efter at erfare, hvorledes den igaar har bekommet Dig; det var ikke nogen synderlig magelig Plads Du fik i Coupéen, Selskabet var ubekjendt, og seent er Du vistnok ankommen

til Flensborg. Jeg frygter Du kunde have tabt Modet til at gjentage Historien.

Jeg vil haabe, at Du endnu idag maatte modtage dette, ellers har jeg jo ikke den Tilfredsstillelse at have beredt Dig en Glæde ved at skrive, som jeg veed, det vil være.

De tyske Aviser, der ankom iaftes, synes at bekræfte min Formodning om, at Striden vil ordne sig ad fredelig Vei; idetmindste kunde man mellem Linierne læse Harme og Skuffelse over Preussens og Østerrigs Optræden, og stor indbyrdes Splid i det store Vaterland. Altsaa frisk Mod! vi kunne endnu komme til at tilbringe en lykkelig Sommer!

Levvel, endnu engang min inderligste Tak for den Glæde Du igaar forskaffede mig. Gud velsigne Dig og alle de Kjære i Hjemmet.

Oxlev, 10. Januar 64.

Desværre maae jeg sætte en Stopper for den daglige Correspondance indtil videre, thi jeg drukner snart i Skriverier og skylder Brev til høire og venstre. Igaar var Capt. *Madsen* sengeliggende, jeg selv var nødsaget til at tilbringe 3 Timer paa en Vogn for at inspicere de Minearbeider, der vare udførte ved Sorgfloden — i Forbigaaende sagt en nederdrægtig kold Tour tiltrods for Pelts og Teppe — og Følgen deraf var at jeg er kommen adskilligt tilagters i Forretningerne.

Desværre vedvarer Kulden, saa vi maa stole paa at vore Modstandere ikke for det Første ville an-

gribe os, ellers saae det mindre behageligt ud med Sliens og vore Oversvømmelsers Impassibilitet; forhaabentlig vil dog Tøveir snart indtræde og imidlertid have vi vundet Tid til at faae vore Sager i Orden og Armeen forøget, saa at Tydskland adskillige Gange vil betænke sig paa at stille for høie Fordringer, men hellere søge at vedligeholde Freden.

Til *Emil* vilde jeg gjerne see at skrive idag, da jeg jo i lang Tid har skyldt ham Brev, og den kjære Broder vistnok længes efter at høre noget henedefra¹⁾.

Oxlev, 12. Januar 64. Kl. 7 Morgen.

Jeg var da igaar en lille Tour i Kronværk og saae Forbundstroppernes store Virksomhed i at opføre Forskandsninger; man skulde næsten troe, at de frygtede et Angreb fra os. Oberst *Bülow*²⁾ fik Besøg igaar af den sachsiske Høistcommanderende, der var saa høflig at underrette ham om, at de idag vilde skyde deres Geværer af, saa han ikke skulde blive allarmeret, naar han hørte Skud. Vore Folk have det ganske godt tiltrods for Kulden; kun Skade, at man ikke har kunnet undgaae at faae nogle Fnatpatienter. Derimod skulde Sachserne meget klage over deres daarlige og ringe Naturalforpleining, og det gaaer da ud over Rendsborgerne, som maa completere deres Føde.

¹⁾ Emil Schau se Indledningen Side 6.

²⁾ Oberst Otto Chr. Bülow (1812—1893) Kommandør for 6. Brigade (5. og 10. Regiment), 1866 Generalmajor.

Oxlev, 21. Januar 64.

At jeg fuldkommen deler Dine Ønsker om at komme bort fra Flensborg, kan Du være vis paa, men Gud skal vide naar det vil skee, med mindre vi jages ud af Slesvig; selv om det Hele ordner sig fredeligt, maae vi vist finde os i at Holsten i Aar og Dag holdes besat af Forbundstroppe, indtil Begeistringens dernede er saa afkjølet, at man atter kan taale vor Nærværelse dernede. I saa Fald var det jo ikke umuligt, at man kunde komme til Kiel, skøndt det langt fra vilde være behageligt at leve imellem det Pak. Men det Offer maatte man hellere bringe, naar det kunde have en heldig Virkning paa vor søde Dreng¹). —

Igaar havde min General Brev fra Ritmester *Kjær*, der vil blive ansat ved Divisionens Stab, naar det skulde blive til Alvor. Han pleier at være godt underrettet, da han kommer meget i de fornemste Kredse, og han skrev i sit Brev, at man paa allerhøieste Steder ikke har opgivet Haabet om at det Hele kan ordnes ad fredelig Vei; i hvert Fald har man vistnok 3 Uger tilbage inden man staaer ligeoverfor d'Hrr. Preussere og Østerrigere, og i den Tid kan der jo udrettes noget for Armeens Bedste. Tøveiret vedbliver jo, og Virkningen deraf vil ikke udeblive paa Slien og paa Over-svømmelserne, ligesom forhaabentlig heller ikke paa de Syges Antal, der var steget til henved 6 pCt., medens vi den 1ste Januar kun havde 3 pCt. Syge ved Divisionen.

¹) Majorinde Schau havde Sommeren forud gjort en Baderejse til Føhr af Hensyn til den lille Valdemar Schaus Helbred.

Idag skulle vi have Selskab igjen. En uheldig Stjerne synes imidlertid at svæve over vore Dineer, thi hver Gang ere vi i Forlegenhed for Mad. Vi sendte Lt. *Harboe* igaar ind til Slesvig for at kjøbe Østers og en salt Mellemret; men Fyren lader til at være faldet paa Hovedet, thi da han ikke kan faae de Sager han havde tænkt at kjøbe, sørger han ikke for at erstatte dem ved andet f. Ex. nogle Høns eller en Fiskeret. Jeg har endnu ingen Idee om, hvorledes denne Forlegenhed skal blive afhjulpen.

Imorgen og iovermorgen agte vi os paa Inspection af Afdelingerne, saa de Dage kan jeg ikke modtage Dig. Men hvad siger Du om at komme herved Søndag Formiddag; det er den Dag, der vilde convenere mig bedst, da vi vistnok paa Mandag og Tirsdag atter skulle aflægge Besøg hos Afdelingerne. Tør jeg altsaa glæde mig til at see Dig?

Det var dog en Masse Tøi Du sendte mig i Nat-sækken; min Kuffert kan neppe rumme det, saa det er bedst, Du foreløbig ikke sender mig noget, selv naar det smudsige, der imorgen sendes herfra, er blevet vadsket. Jeg kan jo altid faae sendt, naar det kniber. Min Bagage er i det Hele taget tiltaget efterhaanden i en foruroligende Grad. Imidlertid vil jeg dog bede Dig tage nogle Bøger med herved paa Søndag, da Generalen gjerne vil have nogen Lecture: f. Ex. Bünger's „Julien“ (den tykke Bog i 2 Bind, der stod paa Din Reol i gamle Dage).

Jeg synes Du vilde have det bedre paa 1ste

Classe, man er ikke udsat for at være sammenpresset, og Udgiften er kun lidt større.

Oxlev, 22. Januar 64.

Med vor Diner gik det over Forventning; Retter var der nok af: Suppe, Posteier, Hønsfricassée med Østerssauce, Tunge med Macaronni, Haresteg, Krandsekage, Rosiner og Mandler, Appelsiner etc., samt 4 Sorter Viin; det var jo virkelig storartet præsteret i en By som Oxlev. Da det var Lt. *Hedemanns* Fødselsdag, var hans Navn anbragt paa Kagen, som havde gjort Reisen fra Slesvig pr. Jernbane, men uheldigviis ankom i en temmelig lemlæstet Tilstand. Gjæsterne vare Oberst *Harbou*, Oberstl. *Muus*, Major *Schønning*, Divisions-Intendanten, og Lt. *Bangert*.

Tøveiret har efterhaanden udviklet sig, og snart leve vi i et Morads paa de slette Veie; men det vil senere vore eventuelle Fjender endnu mere end os at bevæge sig paa dem; jeg vilde blot ønske, at det høie Krigsministerium skyndte sig lidt mere med at sende Armeen dens Fornødenheder af Mandskab, Materiel og Heste. Man skulde næsten troe at det var overbeviist om at Krigen først vilde begynde om flere Maaneder eller aldeles udeblive, saa langsomt gaaer det med alting.

Det er høie Tid jeg slutter; paa Søndag mødes jeg jo atter med Guds Hjælp med Dig, saa lad mig see, at Dit Ansigt ikke er blevet magrere af Længsel.

Oxlev, 23. Januar 64.

Altsaa imorgen skal jeg have den store Glæde atter at see Dig, og jeg haaber, at vi uforstyrrede skulle kunne nyde den Dag. Rigtignok staaer der baade Østerrigere og Preussere i Rendsborg og Kiel, men der vil dog hengaae adskillig Tid, inden de kunne tænke paa at overskride Eideren, da de neppe i de første 14 Dage kunne have samlet og ordnet det uhyre Apparat, som en Armee paa 70—80000 Mand behøver. Desuden tales der i Aviserne om at der før Overskridningen vil blive givet os endnu et Ultimatum med kort Frist, og at vor Regering maaskee vil besvare det med Tilbud om at suspendere Forfatningen indtil en Conference har afgjort Sagen. Om det er sandt, skal jeg ikke kunne sige, imidlertid vil jeg saa længe som muligt troe paa Fredens Vedligeholdelse. Alligevel antager jeg at vi have siddet vor længste Tid i Oxlev, og derfor sender jeg idag Capt. *Madsen* bort faa Dage for at recognoscere vort tilkommende Opholdssted i Hysby.

Jeg var da igaar med Generalen paa Inspection af 10. Regiment. Veiret var just ikke det Bedste, men til Gjengjæld modtog vi et meget gunstigt Indtryk af Regimentet, hvis Troskab af Adskillige er bleven betvivlet, fordi over $\frac{3}{4}$ af Mandskabet er fra Sydslesvig. Efter Inspectionen hørte vi dem syngende en Mængde danske Fædrelandssange, den tappre Landsoldat etc., hvad de dog neppe vilde gjøre hvis Stemningen ikke var god; at der kan findes enkelte paavirkede Folk derimellem, der

maaskee gjerne vilde knibe ud, er meget muligt, men Antallet af dem, der hidtil er deserteret fra Regimentet, indskrænker sig til 6 Mand af 1600, og det skøndt de have havt den bedste Leilighed til at desertere, da de ligge i første Linie til Bevogtningen af Eideren, som i lang Tid har været frossen. Hvad der mindre gefaldt mig ved Regimentet var dets store Antal Syge, da Tjenesten deels har været stræng, og Mandskabet deels har ligget i Straa siden Juul, uden Tæpper over sig; der er ikke mindre end det dobbelte Antal Syge af hvad der findes ved de andre Afdelinger.

Idag skulle vi til Düvenstedt og see 5te Regiments ene Bataillon; den anden, der ligger i Kronværk vil Generalen for at undgaae Ærgrelsen ved at see de tydske Flag i Rendsborg, helst undgaae at besøge.

Vi bevæge os snart i et fuldstændigt Morads her i Oxlevs Gader og paa Veiene, da Regnen hurtigt har formaaet at opløde Isen og Sneen. De gode Tydskere ærgre sig vist lumsk over, at den for os saa farlige Frost er gaaet ubenyttet hen.

Var det ikke bedst at der blev forespurgt hos *Emil* angaaende Benyttelsen af hans Leilighed i Frederiksberg, saa at man veed, hvorledes man skal trænge ind i den? Dog det kunne vi altid tale om imorgen¹).

Hvor jeg vil være glad, naar jeg imorgen skal gjensee Dit fortryllende Ansigt.

1) Major Schaus Broder, Premierlieutenant Emil Schau, beboede en Leilighed i en Villa „Asgaard“ paa Odinsvej (nuv. Nr. 2) paa Frederiksberg. I Februar 1864 flyttede Majorinde Schau med sine Børn, sin gamle Svigermoder og dennes Søster fra Flensborg hertil.

Til min elskede Tante
Der Kampen for Landlandet sender jeg Dig, Glæde!
min indeligste Hilsen, og Tak for al den Lykke
som har vundet mig i Dig og de velsignede Børn.
Til Moder min indeligste Tak for al hendes Kjerlighed!
Gud holdt sin Haand over Ider!
Skulde jeg selv haabe jeg saa den Barmhjertige
Naade, at vi en gang maas samles i Saligheit.
Lovel
Din
Hjertelig 2. 3/4 64. til 1 1/2 uger. Ernst.

Facsimile af Major SCHAUS Blyants-Billet 3. Februar 1864.

Oxlev, 25. Januar 64.

Med min kjærligste Morgenhilsen sender jeg Dig min inderligste Tak for al den Glæde, Dit Besøg igaar forskaffede mig. Kun Skade, at Tiden gik saa hurtig, at jeg ikke kunde fastholde Dig hos mig, men maatte lade Dig reise uden engang at have det sikkre Haab at see Dig inden føie Tid igjen. I Erindringen om de lykkelige Timer maae vi altsaa foreløbig leve, men dog samtidig forfriske og oplive Sindet ved Haabet om at den Sky, der for Øieblikket viser sig i Horizonten, maae forsvinde uden at have havt anden Virkning end nogle faa Maaneders Skilsmisse¹).

Oxlev, 27. Jan. 64.

Jeg sidder i Skriveri op over begge Ørene og faaer kun Tid til at sende Dig med et Par Ord min kjærligste Hilsen. En Masse Skrivelser skulle nemlig endnu i Formiddag udgaae, da Divisionen skal trække sig sammen paa det halve Terrain, den tidligere indtog, for at være saameget sikkrere hvis det skulde falde Tydskerne ind at angribe, hvad jeg stadig ikke troer. Jeg var igaar Aftes en Time inde i Slesvig for at tale med *Kauffmann*; han hælder ogsaa til min Anskuelse om, at det er et stort Spørgsmaal, om det virkelig skulde blive til Alvor. Fra *Emil* fik jeg Brev igaar Aftes. Han kommer jo, synes mig, Flensborg saa nær, at han maa kunne besøge Eder.

¹) Men dette blev det sidste Møde mellem Major Schau og hans Hustru.

Oxlev, 29. Jan. 64.

Igaar var jeg da i Kronværk en 3—4 Timer for at træffe Aftale med Oberst *Bilow* angaaende den 6. Brigades Dislocation og den fremtidige Observation af Eideren. Vi holde fra idag af kun en ringe Styrke Syd for Sorgfloden, for ikke at blive ubehageligt situerede, hvis d'Hrr. Tydskere skulle beslutte at benytte de mørke Nætter til at komme os ind paa Livet og maaskee afskjære nogle Afdelinger. Forresten troer jeg stadigvæk, at det ikke bliver til Alvor, thi Østerrig og Preussen række neppe Haanden til at det i Holsten for Tiden dominerende Demokratie skal vedblive at florere, og trykke sig sikkert ved at fremkalde en europæisk Krig, hvis Ende kan blive fjern og som kun kan fremkalde alle Staters Elendighed.

Det har ellers frosset utilladelig stærkt i Nat efter det milde Veir, vi have havt i de sidste Dage; naar det bare ikke vil blive ved, saa gjør det intet til Sagen, thi lidt Frost kunne vi endog have nødig for at holde Veiene i nogenlunde brugbar Stand, ligesom et ringe Islag paa Slien næsten vilde umuliggjøre at der kan slaas Bro derover. Du undrer Dig i Dit Brev over, at jeg ikke længere troer paa at Dannevirkestillingen kan holde sig i flere Maaneder; jeg skal i den Henseende bemærke, at den paa en Maade allerede har holdt sig een Maaned, idet dens Styrke forbyder Fjenden at løbe lige ind i Slesvig og tvinger ham til først at samle betydelige Kræfter. Heller ikke kunde man ane at Østerrigere og Preussere vilde blive de angribende, men

snarere Preussens og Mellemstaternes Tropper, hvilke sidstes Nærværelse vilde have fremkaldt mindre Sammenhold i Angrebet. At man har Respect for Stillingen, viser forøvrigt den Omstændighed, at de 2 Stormagter sende tilsammen herop henved 80,000 Mand, skøndt vi neppe endnu have 40,000. Hvad jeg i denne Tid forresten mindst beundrer er Krigsministeriet, der ikke synes at udfolde tilstrækkelig Virksomhed, tvertimod lader os savne baade Mandskab, Klæder og — Kanoner. Man mærker at *Reich*¹⁾, der var nøie inde i Sagerne, er udtraadt, og at *Ankjær*²⁾ tiltrods for sine store Evner, mangler Routinen i Forretningerne. Heller ikke Overcommandoen synes mig at magte Sagen tilstrækkeligt og har navnlig ikke itide sat Opførelsen af Barakker og Feltstalde igang; det er jo dog virkelig en Skandale, at c. 1200 Vogne, der danne Vognparken og ere udskrevne af Landet, eller rettere deres Bespænding og Kudske have maattet være under aaben Himmel i Nat, i den Kulde det har været, og der er ikke mindste Udsigt til at faae dem under Tag.

Oxlev, 30. Jan. 64.

Vore Modstandere paa den anden Side af Eideren begynde at concentrere sig stærkt; man regner Preussernes Antal for Tiden til 32000 og Øster-

¹⁾ Oberstlieutenant og Chef for Højskolen Christian Emillus Reich (1822—1865) Stabschef i Fredericia hos General Lunding 1864 og fra 18|₅—11|₇ Krigsminister.

²⁾ Major Stefan Ankjær (1820—1892) i Generalstaben, Direktør i Krigsministeriet. Februar 1864 Stabschef ved det nørrejydske Armékorps. — 1885 Generallieutenant.

rigernes til 24000 Mand, saa at lang Tid ikke kan hengaae før det vil vise sig hvad det bliver til. De sidste Efterretninger lyde mindre gode, idet Østerrig og Preussen ikke have villet give efter for Englands indtrængende Noter; mit Haab om Fredens Vedligeholdelse begynder at rokkes, hvis det virkelig skulde forholde sig saaledes. Havde vi blot vort Kram i Orden, og Kulden ikke vilde tiltage eller vedvare, saa skulde d'Hrr. Tydskere have ondt ved at magte os i vor Stilling. Uheldigviis har Krigsministeriet viist sig saa seendragtig som mulig i alle sine Foranstaltninger. Vi havde igaar Eftermiddags et Besøg af General *Hegermann*, der klagede over stadig at mangle 2000 Mand og Heste i sit Cavaleri.

Oxlev, 31. Jan. 64.

Jeg har det upaaklageligt, men skal vist om et Par Dage flytte herfra til Lille Dannevirke, da vi have forlangt at en Deel af vor Styrke trækkes tilbage. Imorges havde vi Besøg af *Rosen* en halv Times Tid, for at discutere Sagen.

Om Tingenes Tilstand lader sig endnu Intet sige; men det tyder dog mere og mere paa at kunne blive til Alvor; vi bleve igaar Morges lidt allarmede af vore Forposter, der i Isens Bragning paa Eideren troede at see Forberedelser til en fjendtlig Overgang.

Telegram.

Oxlev, $\frac{1}{2}$ —12 T. 49 M. Form.

Jeg tager idag til Dannevirke. Alt tyder paa Krigens Udbrud. Forbered Din Afreise. De kjærligste Hilsner til Dig og Alle fra Din *Ernst*.

Hysby, 1. Febr. 64.

Altsaa er Krigen udbrudt, de første Skud løsnede og vi staae ligeoverfor en alvorsfuld Tid. Vi ville haabe til Gud at Alt maae lede til det Bedste. Min kjærligste Hilsen til Eder Alle. —

Fjenden naaede idag Sorgen, hvor vi lykkelig havde sprængt Broerne. —

Det er bedst Du fremskynder Din Afreise saameget som muligt. —

Jeg skriver naar jeg kan.

Hysby, 2. Febr. 64.

Jeg maa stjæle mig til hvert Øjeblik naar jeg vil sende Dig et Par Ord — ja næsten en lille Tanke, saa opfyldt er jeg af Forretninger.

Hvad først og fremmest Din og alle mine Kjæres Bortreise angaaer, saa lad den skee saa snart som muligt til Kjøbenhavn, forsaavidt ikke ligefrem Kulden tvinger Dig til at opgive den¹⁾; i sidstnævnte Fald — vilde Du jo vistnok falde i Tydskernes Hænder, og det vilde blive vanskeligt at høre fra Dig eller sende Dig Bud, men adskillig Uleilighed undgikkes. Men som sagt jeg foretrækker Kjøbenhavn fremfor ethvert andet Sted, eftersom jeg under en eventuel Tilbagegang kommer til det nordlige Slesvig (eller Jylland); skulde vi saa faae en Vaabenstilstand, vil jo Forbindelsen med Kjøbenhavn være let. Jeg haaber Du har faaet Penge anviist, ellers saae det galt ud for Dig med Hensyn til Reisen.

Det er en forfærdelig Kulde, som der i alle Maader generer os; og i den maa de arme Folk og Heste

¹⁾ Med Vogn fra Flensborg foretog Major Schaus Familie Rejsen over Aarø-sund og Odense til Kjøbenhavn.

ligge ude paa Marken om Natten; jeg haaber den alligevel generer vore Fjender mere. De naaede igaar med deres Poster til Sorgfloden c. 2 Miil herfra; men de gaae neppe saa langt frem idag, at der kan være Tale om Sammenstød. Nogle faa Skud vexledes igaar af vore Husarer med dem, men ingen traf. Vi kom i bedst mulig Orden tilbage. —

Men jeg kan med min bedste Villie ikke fortsætte, thi hvert Øjeblik er optaget. Levvel, og stol paa Forsynet, der vaager over os Alle. Bring den kjære Mutter min inderligste, kjærligste Hilsen; jeg haaber at I gjensidig styrke hinandens Mod. Kys de søde Børn fra Papa.

Kort, skrevet med Blyant.

Til min elskede *Friede!*

Før Kampen for Fædrelandet sender jeg Dig, Elskede! min inderligste Hilsen og takker Gud for al den Lykke han har skjænket mig i Dig og de velsignede Børn. Til Moder min kjærligste Tak for al hendes Kjærlighed. Gud holde Sin Haand over Eder!

Skulde jeg falde, haaber jeg paa den Barmhjertiges Naade, at vi engang maa samles i Salighed.

Hysby, d. $\frac{8}{2}$ 64. Kl. $12\frac{1}{2}$ Morgen. Din *Ernst.*

Til Fru *Friede Schau,*
i Flensborg.

Adressen overstreget af Postvæsenet og forandret til:
Kammerjunker *Krogh*, Hestgardens Caserne¹⁾,
Kjøbenhavn.

¹⁾ Majorinde Schaus Broder, Premierlieutenant, senere Ritmester, Kammerherre C. C. v. Krogh. (1832—1910).

Hysby, $\frac{3}{2}$ 64. Kl. 2 Eftm.

I al Hast sender jeg Dig et Par Ord for at melde Dig, at jeg er i bedste Velgaaende; i 3 Nætter har jeg ikke været af Klæderne; inat havde jeg kun $\frac{1}{2}$ Times Ro paa min Sopha, da vi ventede Angreb og skulde staae i Stillingen. Intet passerede imidlertid. Derimod har der igaar været Fægtning ved Mysunde, hvor Preussernes Angreb blev slaaet tilbage. 5 af vore Officerer faldt eller bleve saarede. Tøveiret har lettet en tung Steen fra Alles Hjerter, om end det snart vil gjøre Veiene ufremkommelige, da de opkjøres af vort Train¹⁾.

Telegram.

Flensborg, $\frac{5}{2}$ 1864. 8 T. 20 M.

Jeg har ikke havt Tid til at skrive. Alt vel. Naar bryder Du op til Kjøbenhavn. Hils Alle.

Schau.

Paa et afrevet Blad af en Lommebog med Blyant.

Kjæreste Friede!

Jeg kom igaar Aftes hertil i højeste Grad udmattet, men er nu efter 8 Timers uafbrudte Søvn fuldstændig retableret. Jeg skal have Qvarteer paa Rønhave ($\frac{1}{2}$ Miil herfra)²⁾. Kjærligst Hilsen fra Din Sønderborg, $\frac{8}{2}$ 64.

Ernst.

1) Mellem den 3. og 8. Februar finder Major Schau under Kampen om Dannevirke og Tilbagetoget herfra ikke Lejlighed til at sende sin Hustru yderligere Oplysninger. Hvad der skete i disse Dage vil være bekendt. For 2. Divisions Stabs Vedkommende findes Tilbagetoget iøvrigt skildret i Oberst Emil Madsens Livserindringer (p. 123 ff.) og i Kaptajn Daniel Bruuns Halvhundredaars Mindeblade i Milit. Tidsskr. 1914.

2) Herregaarden Rønhave i Ulkebøl Sogn paa Als, der ejedes af Orlogskaptajn C. H. Møller.

Om Marchen fra Faarhus (nord for Flensborg) til Sønderborg d. 7. Februar fortæller Divisionens Adjudant, Secondlieutenant Hedemann: „Kl. 6 Søndag Morgen begyndte Marchen. Min Hest kunde ikke gaa mere næsten, jeg gik derfor og maatte endda have Generalen (du Plat) under Armen, og endog paa en halv Fjerdingsvej baade Generalen og Majoren (Schau), som begge var saa marode, at de næsten ikke kunde staa paa deres Ben.

Da de kom til Hækkerup Kro, fik jeg dem derfor bragt derind. Der skaffedes derefter en Vogn, i hvilken Generalen kørte videre.“

Sønderborg, 10/2 64.

Atter engang kan jeg sætte Pennen til Papiret og tilskrive Dig et Par Linier. Hvilken Evighed er det ikke siden jeg har hørt fra Dig; thi jeg regner ikke, at jeg Dagen efter min Ankomst hertil modtog et Brev fra Tante *Nanna*¹⁾, hvori der var indlagt et Par Linier fra Dig; det gav mig kun Oplysning om Din Bortreise fra Flensborg, men desværre ingen bestemt Besked om hvor I opholdt Eder. Mine Depecher har jeg derfor udsendt paa Lykke og Fromme, skrev desuden i *Wilhelm Ahlefeldts* Tegnebog et Par Ord til Dig, da han iforgaars reiste til Kjøbenhavn, og har endelig sendt en Depeche til Dig, adr.: „Asgaard“²⁾ i det Haab at idetmindste en af mine Hilsener kunde naae Dig. Men som sagt jeg sidder selv stadig uden Efterret-

¹⁾ Fru Dorothea Schaus yngre Søster, Nanna Bojesen, der boede sammen med Major Schaus Familie.

²⁾ Se Noten ovenfor S. 40, Nr. 1.

ninger fra Dig, og jeg veed ikke engang, hvorhen jeg skal adressere denne Epistel, som jeg vil anbetroe i Kammerherre *Smidths* Hænder, naar han nu om faa Minutter seiler med Kongen til Kjøbenhavn¹). I Postgangen maae der jo herske den forfærdeligste Uorden, og jeg kan ikke troe andet, end at mange Breve ere gaaede tabt paa Veien til mig.

Hvad mig selv angaaer, da har jeg det upaaklageligt, var iforgaars indquarteret paa Rønhave, hvor vi havde det udmærket, men maatte igaar tilbage hertil, hvor jeg forresten har al Grund til at være fornøiet med Qvarteret og Alt andet. Jeg boer sammen med min General, som er lige elskværdig, saa at vi komme fortræffeligt ud af det med hinanden.

Jeg tør desværre ikke opsætte at slutte disse Linier, skjøndt jeg gjerne tilbragte hele Dagen med at skrive til Dig. De kjærligste Hilsener sender jeg Dig og Børnene og den kjære Mutter, for hvem Reisen vist har været drøi; ja, det maa den da have været for Eder Alle i denne strænge Kulde og under de vanskelige Forhold. Skriv endelig snart til mig, jeg længes usigelig efter at vide Eder i tryk Havn.

Fjenden har nærmet sig vore Skandser [Dybbøl] paa en Miils Afstand: Han er vist ligesaa udmattet som vi andre og vil vel neppe for det første begynde paa en Dyst. Vi begynde forresten at komme godt til Kræfter efter de uhørte Anstrængelser, vi have maattet udholde.

¹) Kammerherre, Orlogskaptajn P. H. M. Smidth, Chef for Kongeskibet „Slesvig“ (1809—1869).

Sønderborg, 11. Febr. 64.

Naar skal jeg dog faae Ro til at skrive et ordentlig Brev til Dig og fortælle Dig lidt nærmere om, hvad jeg har oplevet i de sidste 8 Dage, der have været saa rige paa Anstrengelser. Hvert Øieblik afbrydes jeg af spørgende eller meldende Individier, saa det ikke er muligt at holde Tankerne samlede, og føier man dertil, at der i de sidste 14 Dage ikke er gaaet en Nat, uden at jeg er bleven forstyrret i min gode Søvn, saa kan Du nok forestille Dig, at det er vanskeligt at lægge en Plan for, hvorledes man skal inddele sin Tid.

Af Bladene har jeg erfaret det store Røre, der har været i Kjøbenhavn i Anledning af, at vi opgave Dannevirke. Og dog var Sagen meget simpel; Vorherre var os ikke god, men lod Vandene fryse til, saa at Observationen var umaadelig vanskelig, og Dage og Nætter i Træk stode vi under Vaaben i den strengeste Kulde, undertiden endog uden at Mandskabet fik deres reglementerede Føde. Flere fik Krampe og Delirium af denne Tilstand, og ingen tvivlede om, at vi vare gaaede fuldstændig tilgrunde, hvis vi havde udsat Tilbagesetotet blot een Dag længere. For at kunne bedømme slige Historier, maae man selv have oplevet dem; men det forhindrer ikke Bladene i at raabe paa Forræderi og skraale høit om Ting, de ikke forstaae. Væsentligt heldigere er vor Situation her paa Als, skjøndt Gud skal vide, at Alt var uforberedt til Forsvar, Skandserne langtfra i Orden, Magasinerne tomme etc., saa at Mandskabet i fem Dage ikke fik Brød og stadig maatte

arbejde paa Værkenes Fuldendelse. Det er en storartet Skandale, som det nuværende Ministerium deler med det forrige og med Rigsraadet, der ikke bevilgede de fornødne Pengemidler, da det endnu var Tid. Imidlertid tænker jeg vi nok skal holde den Dyst ud her, med den Styrke vi raade over, nemlig c. 20000 Mand; Resten er gaaet til Jylland og Fyn.

Imorges traf jeg da endelig *Emil*, som jeg ikke hidtil havde seet, da han i de forløbne Dage havde ligget i Sundeved; nu var han paa Tilbagemarchen efter skeet Afløsning og skal ligge i Omegnen af Augustenborg de første 6 Dage for saa atter at gaae paa Forpost.

Her forefalder Intet af synderlig Interesse. Igaar havde vi en lille Forpostfægtning, hvor vi mistede 5 Døde og 22 Saarede, det er Preussere, der staae i Sundeved, de ere ikke saa glubske som Østerrigerne.

Billet.

Sønderborg, 18/2 64.

Hermed følger 300 Rbd., hvoraf jeg stiller de 200 til Disposition for Dig til Afholdelse af alle extra Udgifter, forudsat at vi have den Flensborgske Husleie disponibel. Med 50 kunde Du glæde [Skrædder] *Børresen*, og de resterende 50 kan Du beholde til egen Raadighed til Din og Børnenes Paaklædning.

Sønderborg, 18/2 64.

Endelig igaar fik jeg Dit Brev af 8. ds. En tung Steen faldt fra mit Hjerte, og yderligere blev det lettet idag ved Ankomsten af Dit Brev af 10. ds.

Gud være lovet, at I have det godt, saa kommer vi nok ud over den drøie Tid og faae vel ogsaa vore Sager i Orden. En slem Forlegenhed maae Du rigtignok have været i, Stakkell, at ankomme uden Tøi til Kjøbenhavn. Jeg gik strax igaar, efter at have modtaget *Emil Vedels*¹⁾ Depeche, ned til Havnen; men Dampskibet var seilet til Faaborg i Militairetatens Tjeneste, saa nu maae jeg passe paa, naar det kommer tilbage hertil, for da muligt at kapre Sagerne og sende dem over til Dig. At Du ikke har megen Lyst til at boe paa denne Aarstid ude i Frederiksberg, fjernt fra Venner og Bekjendte, fatter jeg fuldkommen, og derfor har Du ogsaa mit fulde Bifald, naar Du kan arrangere Dig i Hotel „Tottenberg“²⁾. Penge har jeg nemlig nok af, idet jeg igaar hævede Qvarteerpenge fra 1. Januar til October, som jeg kan gjøre Krav paa foruden Qvarteerpenge i Kjøbenhavn, da vore Meubler ere forblevne i Flensborg. Føier jeg hertil, at der tilkommer mig 2 eller 300 Rbdlr. i Reise- og Flytningsgodtgjørelse, saa seer Du, jeg er ovenpaa og godt kan taale de Udgifter, som Opholdet i Hotellet medfører.

Vi leve her i bedste Velgaaende, men tillige i Travlhed, da det gjælder om at faae Dybbølstillingen i Orden, inden Fjenden begynder et alvorligt Angreb paa den. Veiret kunde gjerne være noget bedre, thi den ene Dag have vi skingrende Frost med Sneestorm, og den næste Dag er det Tøveir,

¹⁾ Emil Vedel (1824 -1909) Departementchef i Ministeriet for Slesvig fra 1858 til 1864, Amtmand paa Bornholm 1866-71 og i Sorø fra 1871 til 1902.

²⁾ Nuv. Hotel „Monopol“ paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Vingaardsstræde.

saa man vader i Snavs. Om de politiske Forhold har man her intet Spor af Kundskab, det er neppe nok, at man faaer Leilighed til at læse de jammerlige danske Aviser. Jeg kan dog alligevel ikke troe, at de andre Stormagter forholde sig aldeles rolige og tillade Tydscklands Voldsgjerninger. Men hvorledes end Sagen vil stille sig, er jeg bange for, at der vil hengaae lang Tid, inden jeg atter sidder mellem mine Kjære, til hvem mit Hjerte drages med uendelig Længsel. Fik vi endda blot en Vaabenstilstand, saa kunde man maaskee tænke paa at gjøre en lille Sviptour over til Kjøbenhavn og nyde nogle faa Dages lykkeligt Samliv.

Af *Emil* havde jeg imorges Besøg; han var da ikke kommen afsted til Augustenborg, som jeg skrev i mit sidste Brev, men forbleven her i Byen, hvor han igaar forgjæves havde søgt mig. Imorgen skal han inviteres til Middag hos os, da det lader til at de fleste Andre her i Byen have ondt med at faae anden Mad end deres Naturalforplejning, medens vi have været meget heldige med at faae et Qvarteer, hvor Værten for en billig Betaling forsyner os med alt. Jeg troer, jeg alt har fortalt dig, at Generalen, *Kjær*¹⁾, (der først kom hertil igaar efter 8 Dages Omflakken) og jeg boede sammen i al Indskrænhethed; *Kjær* og jeg deele Værelse og komme fortræffeligt ud af det. Iaften have vi inviteret *Rosen*²⁾ herhen for at spille en Whist med os 3. Stakkels

¹⁾ Ritmester ved Livgarden Fr. Fr. Kjær (1825—1893), Adjutant ved 2. Division. Senere Diplomat. 1883 Generalmajor.

²⁾ Rosen — se ovenfor — var vedblivende Souschef ved Overkommandoen. Generallt. de Meza og Oberst Kauffmann var i Følge Ordre efter Dannevirkes Opgivelse afgaaet til Kjøbenhavn.

Fyr — han er led og kjed af sin Stilling som Souschef, siden *Stjernholm* er bleven Stabschef, og den er ogsaa under alle Omstændigheder lidet misundelsesværdig, da det er umuligt at gjøre Alle tilpas. Her længes vi Alle meget efter at faae *Meza* og *Kauffmann* tilbage, thi der er ikke Spor af Commando og Disciplin under det nuværende Regime. *Lüttichau*¹⁾ har jo ikke Idee om noget og beskjæftiger sig kun med sit Artillerie, medens *Stjernholm* ikke gjør Andet end Confusion uden ellers at bestille Noget. At jeg under slige Forhold er dobbelt tilfreds med at være ved 2den Division hos min elskværdige General *du Plat*, kan Du tænke Dig. Han hilser Dig mange Gange.

Sønderborg, 14 $\frac{1}{2}$ 64.

Din Depeche fik jeg i Eftermiddag Kl. 4, da vi sad ved Middagsbordet, hvor *Emil* var med, og jeg kunde saaledes fortælle ham, at Du idag flyttede ind i hans Leilighed. Jeg havde forresten haabet, at Du havde trukket Flytningen lidt ud, saa at mit Brev med Opfordringen til at blive kunde være ankommet i rette Tid, og Du saaledes kunde være forblevet, hvor Du var. Jeg er saa bange for, at det vil blive et trist og ensomt Opholdssted for Dig og Mutter, uden at have noget Oplivende i Omgangen med andre Mennesker, thi

¹⁾ Generallieutenant Matthias Lüttichau (1795—1870) var højstkommanderende Artilleriofficer i Danmark. I Overkommandoens Krigsraad den 4. Februar 1864 udtalte han sig mod at rømme Dannevirkestillingen og overtog som den ældste Officer Kommandoen indtil Generallieutenant Gerlach den 28. Februar overtog den. Afsked 1865.

paa denne Aarstid, i det Første, der sandsynligviis er i Frederiksberg, vil Du neppe kunne gjøre eller modtage Besøg. Forhaabentlig vil Du dog flittig kunne benytte Droschker og Omnibusser for at besøge Slægt og Venner. Paa een af Dine Sviptoure beder jeg Dig gjøre nogle Indkjøb for mig, nemlig for det Første en Feltflaske, da man stjal min i Dannevirke Kro ud af Pistolhysteret, et Par Spændesporer hos *Drewsen* paa Kongens Nytorv af dem Garden til Hest bruger, 4 Par Vadskeskindshandsker hos *Verdier*, et Par Muffediser, og endelig kunde Du forespørge hos Bøsemager *Christensen* om han ikke havde en Revolver at sælge, nemlig Mage til Marinens, men af lidt bedre eller smukkere Fabrikat, jeg troer den koster 18 Rbd. Uagtet jeg ikke antager nogensinde at komme til at gjøre Brug af et saadant Vaaben, kan det dog ikke skade at have det ved Haanden i paakommende Tilfælde.

Sønderborg Aften 16. Febr. 64.

Her er alt meget roligt, i de sidste Dage er der kun vexlet enkelte Skud mellem Patrouillerne, saa man skulde troe, at Fjenden vilde see Tiden an før han vovede et Angreb, der har al Udsigt til at mislykkes. Var han begyndt strax, havde han havt bedre Udsigter, da vi vare langt tilbage her med Forberedelserne; men med hver Dag blive vore Forskandsninger stærkere og vi faae vore Sager i bedre Orden. Desuden er Jorden saa fuldstændig oplødt af den tøde Snee, at det er en complet

Umulighed i disse Dage at bevæge sig udenfor Veiene, ja endogsaa udenfor Chausseen, og den er forsvarlig behersket fra alle Sider af Kanoner af det sværeste Caliber. Men gaaer det fremad med vore Forskandsninger, er det derimod langt-fra Tilfældet med vor Forpleining. Den første Nødvendighedsartikel, Brødet, kan ofte ikke udleveres, og flere Afdelinger have i en heel Uge ikke faaet andet Brød end haarde Beskøiter, som Mandskabet slet ikke ynder i Længden. Smør og Ost samt andre Luxusartikler ere ligeledes vanskelige at opdrive; kun med største Uleilighed, ved at sende Bud et Par Miil ud i Landet, opnaede vi idag at faae 4 æ Smør. Det er en ynkelig By, dette Sønderborg, intet Sted kan man faae noget at spise, Kjøbmændenes Beholdninger ere for længe siden opbrugte, og Ingen har Spekulationsaand til at etablere en større Handel eller Restaurationer, hvor de sultne Maver kunde mættes. Heldigviis har den 2den Divisions Stab Sit paa det Tørre, idet vor Vært bespiser os, om end temmelig maadeligt. Ritmester *Kjær* har nu paataget sig at forskrive diverse Sager fra Kjøbenhavn, navnlig Ost, Viin og Cognac, da den herværende var reen Gift.

Paa mit Comptoir vedbliver Travlheden, om hvilken Du kan gjøre Dig en Idee, naar jeg siger, at der er fuld Beskjæftigelse for alle Officererne, 2 Guider, 3 Underofficerer og 1 Menig som Skrivere. Comptointiden varer uafbrudt fra Kl. 8 om Morgenen til Kl. 8 om Aftenen, idet jeg dog et Par Timer om Middagen fra Kl. 12—2 i Reglen kniber lidt

ud med min General eller med *Kjær* for at gjøre os bekendte med Terrainet eller besøge Afdelingerne, der ere paa Forpost.

Sønderborg 18/2 64, Kl. 8 Aften.

Her staaer Alt vel og uforandret, skøndt vi have været allarmede imorges og hele Dagen, idet en Overløber havde fortalt at Fjenden idag vilde angribe. Et lille Angreb paa Forposterne fandt ogsaa Sted, men det havde vi egentlig selv fremkaldt, da „Rolf Krake“ var bleven sendt imorges ned til Egernsund for at genere Fienden, som havde slaæet Bro dér for at komme over i Broager Land. Da han nu saae sin Retraite truet, var han nødsaget til at drive vore Forposter lidt tilbage for at slippe ud den anden Vei, og derved udspandt sig en Kamp, der kostede os c. 30—40 Døde og Saarede, og vel ham ligesaa meget.

Disse Forpostfægtninger ere i Reglen meget kjedsommelige og kostbare; deres eneste Nytte er den, at vænne Folkene til Ilden, hvad der forresten ikke behøves, thi de gaae flinkt paa, uagtet de have temmelig daarlige Førere i Reserveofficererne, der ikke forstaae at benytte Terrainet saa godt som vore Modstandere.

En meget kold Dag har det været med nordøstlig Vind, der vist har generet d'Herr. Preussere betydeligt. Jeg frøs som en Hund, da jeg i Middags reed med min General derover, skøndt jeg havde min gode Pelts paa. *Emil* traf jeg ved Skandserne, han lod ikke til at fryse, men har jo rigtig-

nok ogsaa den Fordeel at kunne bevæge sig, medens jeg maa sidde tilhest og holde paa Tøilerne samt have Fødderne i de kolde Bøiler.

Faaer jeg Tid imorgen, agter jeg at sende Dig de 300 Rbd., som jeg har hævet som Flytningsgodtgjørelse. Det er bedre Du har dem end at jeg skal gemme paa dem, da Tyveri hører til Dagens Orden her. Man stjal saaledes forleden en Pibe fra mig og Lædergrimen af min Hest.

Sønderborg 19/2 64.

Min Længsel gjælder Eder Alle, som jeg synes det er en Evighed siden jeg saae, skøndt jo ikke en Maaned er forløben siden Du sidst var hos mig i Oxlev. Heldigvis for mig kan jeg bedøve mig i Forretningerne, men er Din Længsel ligesaa stor som min, og derpaa tvivler jeg ikke, da maae jeg indrømme, at Du er langt uheldigere stillet end jeg, der tvinges til bestandig at have Opmærksomheden og Tankerne henvendte paa tusinde Ting, der selv om Natten, naar jeg vaager eller drømmer, maae opfylde mig.

Du kan gjerne udsætte at betale *Børresen* de 50 Rbd., da min Regning hos ham kun udgjør 108, skøndt jeg har faaet Snorefrakken med Pelts, der kostede c. 54 — han er ikke vant til at have saa lidt tilgode.

Du spørger i Dit Brev om hvorledes vi bære os ad ved Armeen, naar Fjenden skulde rette et alvorligt Angreb paa Dybbølstillingen. Svaret er

simpelthen det, at vi naturligviis tilbageslaae hans Angreb, da der ikke kan være Tale om at slippe bort herfra, hvis *vi* bleve slaede tilbage; men Stillingen er jo ogsaa meget stærk, og de 25000 Mand vi her have kunne nok vove en Kamp med den tredobbelte Styrke med al Udsigt til et gunstigt Resultat. Det Hele faaer med Guds Hjelp nok en god Ende. Som det synes ville Tydskerne tage Revanche, fordi de ikke kunne magte os i Dybbølstillingen, ved at gaae ind i Jylland.

Sønderborg ^{21/2} 64.

Jeg naaede ikke at skrive igaar Aftes, da jeg fik travlt ved at der var kommen Efterretninger, som tydede paa at Fjenden maaskee vilde gjøre et naturligt Overfald — hvad der imidlertid ikke fandt Sted og formeentlig heller ikke vil finde Sted, da han vilde risikere for meget derved. Nu begynde vi desuden at komme nogenlunde i Orden, Barakker og Stalde opføres, saa det Hele hurtigt kan være færdigt til Udrykning, og jeg vover snart — det vil sige om 6—8 Dage — at nære den dristige Tanke, at selv den største Overmagt ikke vil kunne faae Bugt med os her. Hvad der for Tiden meest generer os er det store Antal Syge, som det kolde Veir forskaffer os og som vore Lazaretter ikke mere kunne rumme; man skulde og kunne troe, at Vinteren snart var forbi og at Foraaret meldte sig og bragte Sundhed og Kraft tilbage i de syge Kroppe. Jeg selv holder mig Gud være lovet! og

i god Tid sagt, flink og fører jo ogsaa et ganske roligt og bekvemt Liv. Kl. 7 staaer jeg op til *Kjærs* store Fortvivelse, da han ikke er vant til at komme saa tidlig ud af Fjerene. Vi drikke vor Thee, jeg besørger Comptoirforretningerne. Kl. 11 spises en fortræffelig Frokost med lække Sager. Der rides over til Sundeved en eller to Timer. Derefter atter Skriveri, saa Middagsmad i Forening med hele Staben i min Stue, og endelig om Aftenen, efter en temmelig lang Passiar ved Kaffen, lidt Forretninger, for saa at ende Dagen inde hos Generalen ved Theebordet og engang imellem en Whist. I Reglen ere vi til Ro Kl. 11, men endnu er der ikke hengaaet en Nat her paa Als, uden at min Søvn er bleven forstyrret ved Ankomsten af Breve fra Overcommandoen, som trængte til hurtig Expedition. Du vil imidlertid see af min korte Skildring, at det er et forholdsviis behageligt Feltliv af et Feltliv at være, men som rigtignok bliver noget trivielt i Længden, naar man ikke øiner den mindste Udsigt til at see Enden paa Historien. Som det lader til skalter og valter d'Hrr. Tydskere efter bedste Evne i Slesvig, og man fortæller her, at de endog vil slæbe Løven bort fra Flensborg Kirkegaard for at føre den i Triumf til det store „Vaterland“. Kunde man blot opleve en Hævnens Dag!

Med min herværende Garderobe begynder det efterhaanden at se kummerlig ud, da Tøiet afjaskes forfærdeligt ved stedse at være i Brug. Foreløbig agter jeg dog ikke at forsyne mig med nyt, da jeg hellere vil slide det gamle op og her see

uanstændig ud end efter kort Tids Forløb at see nye Klæder ødelagte. Paa een Ting skorter det dog for mig, nemlig Støvler, hvorfor jeg vilde bede Dig bestille mig et Par hos *Dahl* med dobbelte Saaler.

Sønderborg, 23/2 64. Morgen Kl. 7.

Vi bleve igaar Morges purrede ud ved et heftigt Angreb paa Dybbøl By af Preusserne, men inden vi kom derover, var Fjenden ifærd med at gaae tilbage efter en Kamp, som vistnok kostede os over 100 Døde, Saarede og Savnede. Som Følge af denne Historie maae der passes bedre paa, og da vor Division siden igaar Middags overtog Forposterne, have vi givet diverse Instruxer for at forhindre Overtaskelser. Blandt andet har jeg ikke tilladt mig selv at klæde mig af inat, men har i de Timer, hvor jeg ikke sad ved Skrivebordet, ligget med Klæderne ovenpaa Sengen. Af Saarede, der er Dig bekendte, maa jeg dog nævne *Jakob Rosen*¹⁾ (af Garden), der er Ordonnantsofficeer hos Brigadecommandeuren ved 3die Brigade, Oberst *Lasson*²⁾, og som har faaet sin høire Underarm beskadiget af en Kugle; han mister dog ikke Armen. Vor Divisionsstab havde det Uheld, at en Officeer, Lt. *Hartung*³⁾, der for 2 Dage siden var bleven taget til Tjeneste hos os, idet 4de Brigade, hvor han var Adjutant,

1) Premierlicutenant Jakob Rosen (1833—1902), Adjutant ved 4. Division. — Afsked 1893 som Oberst.

2) Oberst Georg Henrik Lasson (1814—1864), Kommandør for 1. Brigade, faldt den 18. April paa Dybbøl.

3) Premierlieutenant Alexander Hartung (1833—1907), Afsked 1870, Kaptajn og Stationsforstander i Masnedsund.

var bleven opløst, fik sig en slem Skavank i Knæet ved at ride i al Fart mod et Gevær. Han bliver neppe kureret i 4—6 Uger.

Sønderborg, ²⁴/₂ 64.

Hvad vor Situation her paa Als angaaer, da er den uforandret. Fienden har i de sidste 2 Gange ikke ladet høre fra sig undtagen ved Parlamentairer, der have overbragt Breve fra Fangerne. Vor Division har, som jeg nok forleden meddeelte Dig, Tjenesten i Sundeved, hvor 4 af vore Regimenter staae, medens 2 ere i Sønderborg i Reserve. Det forøger min Tjeneste ikke saa lidt, thi jeg maae være paafærde overalt, navnlig i de sidste Par Dage, hvor man endelig, desværre efter det betydelige Tab forleden (100 Døde og Saarede samt 150 Fanger) indsaae Nødvendigheden af at have en anden Forpoststilling, som jeg bestandig forgjæves havde andraget paa. At bringe denne i Orden og placere 4 Regimenter derovre, medens der tidligere kun var 3, var ingen let Sag, og blev ingenlunde lettere, da man ikke kan stole paa d'Hrr. Reserveofficerer, og de brugbare Officerers Antal med hver Dag formindskes, da de ere nødsaget til at overanstrenges sig saalænge, indtil de blive syge.

For mit eget Vedkommende holder jeg mig imidlertid fortræffeligt og lever meget behageligt. Igaar var det *Rosens* Fødselsdag, der feiredes hos os om Aftenen ved Champagne. Vort Bord vil i den nærmeste Tid blive endnu bedre forsynet end hidtil, da Baronesse *Zeuthen* idag i et Brev til *Kjær* med-

deelte, at der foruden de 2 Flasker Cognac (den meest udmærkede) vi fik idag, vilde arrivere en foreløbig Sending af 6 Flasker gl. Madeira, en Tølløser-Ost, en Skinke etc., og da Fru *Kjær* ogsaa sender os nogle Sager, vil Du indsee, at vi ikke lide Nød. Alligevel maa Du gjerne sende mig nogle gode Sager f. Ex. noget Caviar (fra *Been* i Bredgade), nogle fine engelske Kiks, Oxetunge, eller hvad Andet Du kan udspeculere. Man maa virkelig søge at gjøre sig Livet saa behageligt som muligt, især da man ikke veed, hvorlænge man skal forblive i denne Stilling.

Sønderborg, $25\frac{1}{2}$ 64 Morgen Kl. $7\frac{1}{2}$.

Kan det interessere Dig at vide, at Armeens herværende Generaler havde sendt et Andragende til Kongen om snart at faae Overgeneralen [de Meza] og Stabschefen [Kauffmann] tilbage? Jeg vil haabe, det gjør sin Virkning tiltrods for alle Chicaner fra *Ankjærs* Side. For at hytte sig selv og ikke blotte Krigsministeriets slette Foranstaltninger, vil han kaste Skylden paa Andre; men Sandheden kommer med Guds Hjælp nok for en Dag.

Situationen her er uforandret; kun have vi havt den Ærgrelse, at der igaar deserterede 10 og inat 3 Sydslesvigere fra os, idet de havde læst i de tyske Blade, at de vilde blive hjempermitterede, naar de forlod den danske Armee. Nu har man forbudt hine Blade her, men desværre for sildig. Det er en uhyggelig Følelse at vide saadanne Folk staae paa Forpost og Armeens Sikkerhed lagt i deres Hænder.

Sønderborg, 27/2 64. Aften.

Uagtet jeg er saa træt og søvning, som jeg ikke har været siden Tilbagesetningen fra Dannevirke, vil jeg dog inden jeg begiver mig til Ro sende Dig min kjærligste Hilsen. Grunden til min Træthed og Søvnighed ligger simpelt hen i, at jeg iaftes først kom tilsengs Kl. 12¹/₂ og kun fik Lov til at sove i 3 Timer, da der kom Bud fra Overcommandoen, at der var Mulighed for, at Fienden imorges vilde foretage et Angreb. Vi maatte altsaa ud af Dynerne, udsende Ordre til Høire og Venstre og sætte hele Divisionen i Bevægelse for at besætte Dybbølstillingen. Kl. 5 vare vi selv derovre, for at see om Alt var i Orden til at berede Fienden en festlig Modtagelse, men Timerne gik den ene efter den anden, uden at vi sporede andet end hans stærke Patrouiller, der nærmede sig vor Forpostlinie. Vejret var alt andet end behageligt, det sneede og regnede halvt, men det gik ikke an at lade Tropperne gaae tilbage i Cantonnementet før Forposterne vare afløste; og da der desuden ved Middagstid ankom en Parlamentair for at forespørge, om vi vilde udvexle Fanger, blev Følgen deraf, at vi først Kl. 2 kom tilbage til Sønderborg, hvor adskilligt Skriveri ventede mig. Det forhindrede os imidlertid ikke fra at have et lille Selskab til Middag, hvor vi trakterede vore Gjæster med sød Suppe, kold Skinke og den Kalkun, som Fru *Kjær* havde sendt os, og som var udmærket.

Til imorgen glæder jeg mig særdeles, da vi blive afløste og ikke i de første 6 Dage ere udsatte for

disse evige Alarmeringer, men kunne pleie vore Legemer ogsamtidig faae Divisionens Bøger i Orden, da de ere blevne noget forsømte i de sidste Dage. Saa vil jeg ogsaa faa Tid til at skrive Dig længere og mere ordentlige Breve, end jeg har præsteret hidtil. Dette er saaledes alt ved sin Ende, men jeg er virkelig neppe istand til at holde Øinene aabne.

Sønderborg, 29. Febr. 64.

Jeg havde saa sikkert haabet, at disse saakaldte Hviledage vilde have svaret til deres Navn, saa at jeg ret i Ro og Mag kunde have tilskrevet Dig, men det lader til, at det foreløbig ikke vil lykkes mig at forskaffe mig et saadant Otium, der er betinget af, at man ikke har Ting i Hovedet, som bestandig opfylder Ens Tanker. Jeg har nemlig uheldigviis maattet bebyrde mig selv med et Arbejde, der oprindeligt var overdraget Capitain *Madsen*, at skrive en fuldstændig historisk Fremstilling af Divisionens Væren og Virken siden Aarets Begyndelse og indtil dens Ankomst til Als, en Beretning, der var forlangt af Overcommandoen, men jeg har i disse Dage maattet see at omarbeide det Hele, hvad der naturligviis vil optage hele min Tid og næsten alle mine Tanker. Du seer saaledes, at Udsigterne til et ordentlig Brev ere temmelig ringe, men jeg haaber ogsaa, at Du paa bedste Maade undskylder Din Mand, der lader Tjenesten gaae forud for hvad hans Hjerter tilsiger ham.

Igaar fik jeg desværre heller ikke skrevet, da

jeg maatte pleie mit Legeme lidt efter de foregaaende Dages Anstrængelser, som havde paadraget mig en dygtig Forkjølelse, hvis Omfang alligevel ikke var større, end at jeg curerede den ved at gaae tilsengs i Aftes Kl. 8 og lade mig bringe paa Sengen en Kop varm Thee af Generalen; i Forbindelse med noget Medicin, som *Clemensen*¹⁾ gav mig og en god Søvn til imorges Kl. 7, var denne Behandling istand til at jage Forkjølelsen paa Døren, og jeg er atter i bedste Velgaaende. Egentlig var det Ridetouren igaar Morges, der havde generet mig, da vi maatte holde længe derovre i et afskyeligt taaget Veir og vente paa den 1. Divisions Ankomst. Ved den Leilighed traf jeg *Emil*, der igaar Nat skulde ligge i Barakkerne eller Skandserne, idag ligge her i Sønderborg og imorgen være paa Forpost. Jeg havde ventet ham her idag, men han er rimeligviis optaget af sit Compagnie. Chokoladen fra Mutter sendte jeg ham over igaar. Derved kommer jeg til at tænke paa, at jeg ikke har takket Dig for de fortræffelige Chokoladestænger og Muffediserne, og heller ikke for de 2 sidste kjærlige Breve.

Hvad vor Situation her paa Als angaaer, da synes den at bedre sig med hver Dag, da Fjenden giver os Ro til at opkaste Forskandsninger, montere Batterier og opføre Hytter; der er daglig c. 3000 Mand paa Arbejde. Med Hensyn til en Overgang over Alssund, da troer jeg ikke at der er mindste Grund til at nære Frygt, naar blot Marinen, der har nogle Kanonbaade ved Arnkielsøre samt „Esbern

¹⁾ Overlæge Johan Lorentz Clemensen (1808—1883) var i 1864 Divisionslæge ved 2. Division. 1870 Generalkommandolæge. 1880 Afsked, Etatsraad.

Snare“, vil gjøre sin Skyldighed. Det kan maaskee lykkes ham at alarmere os ubehageligt ved at sætte nogle tusinde Mand over i Baade, men Foretagendet er altfor farligt for ham, og han risikerer at miste dem Alle. Berolige derfor din Frygt, og lad hellere Tankerne dvæle ved de lysere Udsigter til en Conference, hvoraf mulig Freden kan fremgaae.

Desværre er jo Kjøbenhavnerne reent gale i alle Henseender og lade sig aldeles lede af den jammerlige Presse, der virkelig har sat det igjennem, at *Meza* og *Kauffmann* ikke komme tilbage¹⁾. Jeg havde imorges et langt Brev fra *Kauffmann*, i Anledning af at jeg havde sendt ham en Afskrift af det Andragende, som de herværende Generaler havde tilstillet Kongen om at faae den tidligere Overcommando. *Lundbys*²⁾ og *Ankjærs* Intriguer havde desværre nødsaget Kongen til at lade Overcommandoen falde. Men jeg haaber at Gjengjældelsen ikke vil udeblive; her er man almindelig indigneret over Hr. *Ankjær*, der har isinde at commandere Armeen og mangler enhversomhelst Adkomst til at anbetros den Myndighed, han vil til egne sig, da han er udelukkende Theoretiker og vel at mærke kun i een Branche, nemlig Finantsvæsenet.

Men det er ikke værd at tale om de Ting. Det er en Umulighed at rokke den stædige Hr. Sørensen, der bilder sig ind at være en Allerhelvedes Karl, som kan slaaes med hele Europa; blot ikke Lærepengene blive for dyre. —

¹⁾ I Følge K. f. H. af 3/3 1864 fratraadte Generalltn. de Meza og overtog Generallieutenant Gerlach Kommandoen over den aktive Armee.

²⁾ Oberst C. C. Lundbye (1812—73), Krigsminister 1856—59 og 1863—64.

Du spørger om mit Linneds Status. Endnu gaaer det ganske godt, og det eneste jeg kan klage over er, at det stinker af grøn Sæbe, naar det kommer fra Vadskerkonen.

Men naar skal jeg dog atter sidde i det kjære Hjem omgiven af Eder Alle? Det har desværre vist lange Udsigter, saa at man maa tage hele sin Taalmodighed tilhjælp for at kunne med Ro afvente hint lykkelige Øjeblik. Hvor længes jeg ikke efter Dig, at see Dit velsignede Ansigt, at lege med de søde Unger og se deres Udvikling i den forløbne Tid. Giv dem alle et hjerteligt Kys fra mig og glæd dem af og til med en lille Erindring fra Papa.

Sønderborg, $\frac{1}{3}$ 64.

Ligesom igaar har idag Alt været roligt derovre i Sundeved, og kun Gemytterne have været i stærk Bevægelse ved Efterretningen om, at Overcommandoen var frataget *Meza* og givet til *Gerlach*; samtidig dermed har man beordret *Lüttichau*, der jo midlertidigt havde Commandoen, tilbage til Kjøbenhavn, og gjort det paa en saa hensynsløs Maade, at han er aldeles rasende derover. Jo, *Lundbye* og *Ankjær* lave noget Godt sammen! Et Udbytte har jeg dog forresten ved denne Ombytning af Personer, nemlig at vi opnaae et bedre Qvarteer, end vi for Tiden have, idet vi enten erholde det, der var bestemt for *Meza*, eller ogsaa *Lüttichaus*. Jeg faaer dog saa et Værelse for mig selv, hvad der vil være meget behageligt, thi hvor elskværdig en Omgang

Kjær end er, saa trætter det dog i Længden at boe 2 i eet Værelse, ikke at tale om at jeg ofte forstyrres i mine Forretninger.

Jeg overraskedes behageligt ved en Present af 24 Appelsiner fra *Clemensen*, der havde erholdt en frivillig Gave af en heel Kasse til Brug for de Saarede, men da de truede med at fordærves ved at opbevares længere, var han saa fornuftig at sende mig de 2 Dusin. Du seer deraf, at vi efterhaanden føre et ganske behageligt Liv, der med hver Dag antager et mere lucullisk Præg, især da Sendinger fra Baronesse *Zeuthen*, Grevinde *Dannemand* og Grevinde *Ahlefeldt* ere i Vente.

En lille Forandring vil i de nærmeste Dage indtræde i vor Stabs Sammensætning, da Hr. *Madsen* skal ansættes ved Corpsintendanturen, hvor han maaskee kan vinde mere Anerkjendelse end hos mig. En anden Souschef giver man mig ikke, men maaskee en Lieutenant som Adjutant.

Til en Vaabenstilstand er der vist ikke megen Udsigt; skulde den imidlertid indtræde, da vilde det jo være mageløst at see Dig paa et Par Dage herovre.

Nu maa jeg igen tage fat paa min Rapport for ikke at tabe Traaden i den; jeg søger at gjøre den saa giftig som mulig mod Krigsministeriet.

Sønderborg, $\frac{3}{8}$ 64. Kl. 7 Morgen.

Her er intet Nyt passeret. Jeg troer heller ikke paa noget Angreb hverken paa Stillingen eller over

Alssund; det vilde være en halsløs Gjerning af Fjenden. Ikke destomindre alarmeres vi jevnlige ved Efterretninger, der komme fra Fredericia eller det nordlige Slesvig, om at Fjenden paa en bestemt Dag vil angribe; men Dagen gaaer over, uden at vi see ham i kortere Afstand end $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ Miil og kun med ringe Styrke. Lad Dig derfor ikke ængstige, men hold Modet godt oppe.

Vil Du takke den kjære velsignede Moder for hendes mageløs kjærlige Brev¹⁾, det glædede mig overordentlig, skjøndt jeg kunde sige mig selv, at det maatte have kostet hende mange Anstrængelser at skrive saa meget.

Jeg skriver igjen iaften; derfor levvel!

Sønderborg 4. Marts 64 Kl. 7 Morgen.

Ligesom igaar Morges vil jeg idag søge at faae Brev afsted med Dampskibet inden det afgaaer, eftersom jeg ikke fik skrevet i Aftes, da en Franskmand, som *Emil Vedel* havde sendt mig paa Halsen, berøvede mig flere Timer. Det var en Correspondent fra Bladet „Siècle“, der var ankommen her til og gjerne vilde gjøres bekjendt med Stillingen, saa at jeg igaar Eftermiddags maatte følge ham tilfods derud og vise ham Værkerne. Der var et forskrækkeligt Uføre, som man vadede i, da Fyren ikke kunde ride og jeg ikke i Øieblikket havde nogen Vogn disponibel.

Jeg har det virkelig meget godt, hvorpaa jeg af

¹⁾ Se Moderens Brev af 28/2 i Tillæg.

giver et godt Beviis ved min upaaklagelige Appetit. For Kassens Indhold takker jeg særdeles: det var en prægtig Kalkun, der allerede idag skal pryde vort Middagsbord; vi have inviteret *Rosen* og enkelte andre begunstigede Individuer paa den. Laxen og Tungen danne Melleuret. Mindst heldige var Kiksene, der havde en aparte Smag som af Medicin; men de passere alligevel med Lethed ned i Halsen paa *Kjær* og mig.

Til yderligere at complete vor Beholdning af Spisevarer ankom igaar Aftes den lovede Raabuk fra Grevinde *Dannemand*. Lykkes det at faae Nogen til at stege den, saa skal *Gerlach* nyde den Ære at spise hos os. Forresten flytte vi iaften fra vor nuværende Leilighed.

Med imorgen begynder atter Divisionens Forposttjeneste og varer 6 Dage, i hvilken Tid man bestandig maa være paa Færde, da Forsvaret af hele Stillingen ligger alene i Divisionens Hænder, medens den anden Division udhviler sig i Cantonementet paa Landet, for med nye Kræfter at gjøre sin Tour om andre 6 Dage. Der er saaledes ingen Fare for at vore Tropper kunne blive udmattede for det Første, og med hver Dag stiger vor Sikkerhed, deels ved de udførte Arbejder og deels ved at der efterhaanden underbringes nogle af Regimenterne i Barakker, saa at de i Løbet af faa Minutter kunne staae under Gevær, medens hidtil de Afdelinger, der laae i Sønderborg, maatte bruge mindst 1 Time for at komme paa Allarmpladsen. De tyske Blade ville vide, at Fjenden

vil forsøge en regelmæssig Beleiring af Stillingen; jeg troer ikke den vil føre ham til Maalet tiltrods for al hans Overmagt, da vi maa gjøre et Sebastopol ud af Dybbølskandserne; i al Fald tager det lang Tid at udføre Beleiringsarbeider, og imidlertid maa dog de andre Magter begynde at røre paa sig.

Sønderborg $\frac{5}{8}$ 64 Aften Kl. 10.

Igaar Aftes og imorges fik jeg desværre ikke Tid til at skrive, da jeg havde travlt med vor Flytning hen til et i flere Henseender bedre Qvarteer, hvor jeg har mit Værelse for mig selv, og som for os alle er mere herskabeligt, men som rigtignok har den Ulempe, at vor Værtinde er i høieste Grad vrangvillig og ikke vil bespise os, saa at vi idag ingen Middagsmad fik, men maatte lade os nøie med en solid Frokost. Hun fik en alvorlig Tiltale og har nu lovet at ville give Generalen, *Kjær* og mig Bespisning, men ikke de Andre, som ikke boe her i Huset. Fra Kalkunen kan jeg hilse Dig, den var ganske fortrinlig, og vi havde derfor ogsaa igaar Middags Gjæster paa den. Ligeledes beundredes Laxen og Tungerne. Af de sidste sendte jeg *Emil*, der igaar var paa Forpost, et godt Stykke tilligemed en Ladning Kiks og Appelsiner, hvorover han var meget fornøiet. Han var imorges lidt i Fægtning, ved hvilken Lejlighed vi fik 1 Død og 2 Saarede.

Det interessanteste Nyt for os er Ankomsten af en Kasse med Fødevarer fra Baronesse *Zeuthen*;

der fandtes deri blandt Andet en stegt Kapun og en stor Portion forløren Skildpadde, paa hvilket vi agter at invitere *Kauffmann*, naar han kommer hertil for at overtage sin Brigade¹).

Hvad Du skriver om Dit nuværende Hjem Uhyggelighed gør mig inderlig ondt; det forekommer mig dog, at Leiligheden ikke er lille, naar Du ikke har været saa hensynsfuld at renoncere paa noget af Værelserne, hvortil der jo ikke er nogensomhelst Grund. Du skrev det jo nok, at Du ikke vilde udsætte deres Fløilsmøbler for at ødelægges, men det bliver de jo ikke, fordi Du opholder Dig der i Fred for de støiende Børn, som kunne tumle sig i Spisestuen. Endnu har jeg ikke havt Leilighed til at drøfte Spørgsmaalet om Betaling med *Emil*; men jeg anseer det som en Selvfølge, at han maa modtage Erstatning.

Hvad den „høitstaaende Officeer“ angaaer, da troer jeg det er *du Plat*, idetmindste har han yttret noget Lignende til Kongen, men han lod det falde igjen paa Kongens Bøn til ham at opgive den Tanke. Der er skrevet og talt nok om den Sag, saa jeg kan spare mig den Uleilighed og Ærgrelse at berøre den mere end vor jammerlige Presse har gjort. Nu seer jeg iaftes, at ogsaa „Berlingske“ prostituerer sig ved at sige, at de Generaler, som have sendt en Adresse til Kongen om at faae *Meza* til commanderende General, have viist Mangel paa

¹) Oberst H. A. T. Kauffmann fratraadte den 3. Marts Posten som Stabschef og blev Kommandør for 2. Brigade. Generalmajor C. A. Vogt overtog Kommandoen over 1. Division efter Generallieutn. Gerlach. Major F. C. Stjernholm blev Stabschef ved Overkommandoen.

Disciplin; tvertimod er Sagen fuldkommen korrekt, og alle de militaire Former ere iagttagne.

En ubehagelig Efterretning havde jeg i dette Øieblik, nemlig at 3 Slesvigere vare deserterede fra Forpostlinien, og det bliver neppe de Sidste, der forsvinde inat.

Sønderborg 7/3 64.

Atter idag vil jeg før jeg tager med Generalen over til Sundeved sende mit kjærligste Godmorgen. Jeg har havt en overordentlig rolig Nat uden at blive forstyrret af Forpostcommandeurens Meldinger om Desertioner eller Angreb paa Feltvagterne, der jo ellers høre til Dagens Orden, men Veiret var jo heller ikke indbydende, om end Mørket kunde have begunstiget Bortsnappelsen af en enkelt Post. Siden igaar Middags og til for en halv Time siden har det øset Vande ned, heldigviis med Østen-Vind, saa at vore Forposter havde Regnen paa Ryggen, men Fjenden den i Ansigtet, og denne Regn maa have gjort Alt derovre aldeles ufremkommeligt, med Undtagelse af Chausseen, der nu er godt spækket med Kanoner. Der er saaledes ikke den ringeste Udsigt til at Fjenden for det Første vil prøve Kræfter med os; det vilde gaae ham meget ilde. Jeg tænker, at denne Slud ogsaa vil bidrage til at fylde Fjendens Lazaretter, medens den har den modsatte Virkning paa vore Folk, der ere vante dertil. Værst er den for Mandskabets Fodtøi, der naturligviis ender med at blive for smaat, og det hører derfor til Dagens Orden at see ikke Faa

bevæge sig i Træsko, hvad der just ikke giver nogen glimrende Idee om Kampdygtigheden. Jeg gyser for den Tanke, at et sligt ulykkeligt Individ i Træsko skulde blive taget tilfange af Fjenden, der med godt Resultat kunde udstille ham i Berlin for at forbause Verden med Synet af en dansk Soldat: en Hue, der mere ligner en Nathue end en Felthue, en lang lyseblaa Kappe, der dasker ham om Fødderne og forhindrer ham i hurtige Bevægelser, Træsko, og endelig ingen Uniform under Kappen, men til Gjengjæld en islandsk Nat-trøie! Og med saadanne Soldater troer man at kunne optage Kampen mod to Stormagter.

Hvorlænge den nuværende Situation skal vare maae den gode Gud vide; Enden derpaa er i dette Øjeblik vanskelig at skimte. Imidlertid vil jeg indrømme, at Armeen efterhaanden kunde blive bedre, naar blot Krigsministeriet vilde sørge bedre for Udrustningen; men da Paaklædningen i hver enkelt Afdeling frembyder det fuldstændigste Billede paa Uregelmæssighed, saa kan det holde haardt nok at faae Disciplin ind i den Bande af Mennesker.

Vi leve forresten et ganske behageligt Liv, om end i fuld Beskjæftigelse fra Morgen til Aften; den er naturligviis i disse 6 Dage, hvor vi have Forposterne, endnu større end ellers, da vi hele Formiddagen fra Kl. 7 til 12 ere tilhest derovre for at vaage over Ordenen og være ved Haanden, hvis der skulde skee et alvorligt Angreb, og saa maae det Skriveri, der er blevet forsømt om Formiddagen, søges indhentet om Eftermiddagen; men

til Gjengjæld sørge vi godt for Maverne, og frydede os saaledes igaar ved vor forlorne Skildpadde, Tungen og Kapunen, samt en udmærket Sandkage, der ligeledes hørte til Baronessens Sending.

Stakkels *Friede!* jeg vilde ønske, at Du var blevet roligt i Hotel Tottenberg, idetmindste de 3 første Maaneder, indtil Sommeren nærmede sig; paa den nuværende Aarstid kan et Ophold paa „Asgaard“ ikke være andet end ubehageligt. Heldigviis bringer hver Dag os nærmere til den mildere Aarstid; men trist maa det alligevel være for Dig i Din Ensomhed; da er jeg dog ulige gunstigere stillet, thi til Nød kan jeg begrave min Længsel efter alle mine Kjære i Forretningerne, der ikke levne andre Tanker meget Spillerum.

Du spørger om *Emils* Befindende; det er meget godt, skjøndt han i den Tid han er paa Forpost ikke giver sig megen Hvile; jeg hørte netop iforgaars hans Brigadecommandeur hæve ham til Skyerne for hans Tjenstiver.

Sønderborg $\frac{8}{8}$ 64 Kl. $6\frac{1}{2}$ Morgen.

Jeg maa egentlig være bange for at forvænne Dig ved saaledes næsten hver Dag at sende Dig et lille Brev, og mærkeligt nok er det netop i min Forpostperiode, at denne hyppigere Correspondance har taget sit Opsving. Sagen er simpelt hen den, at jeg i disse Dage er tidligere paafærde, fordi alle Divisionens Afdelinger purre tidlig ud for at være mere parat til Udrykning; jeg vinder derved en

Times Tid om Morgenen og faaer saaledes netop Tid til at skrive et Brev i al Fart.

Apropos om Forposttjenesten. Du ønsker Forklaring om hvorledes det gaaer til at Afdelingerne ere paa Forpost i 6 Dage, og den skal jeg gjerne give. Hver Division bestaar nemlig af 3 Brigader (6 Regimenter eller 12 Batailloner), og af disse er een Forpostbrigade (anvendes til de egentlige Forposter, Feltvagter, Piketter), der staaer foran Stillingen, den anden staaer i selve Stillingen til Besætning i Skanderne og Løbegravene, og endelig staaer den 3die i Sønderborg som Reserve. Disse 3 Brigader afløse nu hinanden i 3 paa hinanden følgende Dage; men for at undgaae saavidt muligt de lange Marcher til Cantonnementerne, og skaffe Tropperne en længere Hvile, begynder Touren mellem Brigaderne igjen forfra, naar de første 3 Dage ere gaaede. Hver Division har altsaa 6 Dage Tjeneste og marcherer derefter ud paa Landet (med Undtagelse af Divisionsstaben) for at udhvile sig, medens den anden Division er paa Forpost de følgende 6 Dage. Er Sagen Dig nu klar? De 6 Dage ere forresten meget anstrængende for Tropperne, thi selv om de kun have korte Marcher, fra Forpostlinien til Stillingen, og fra denne til Sønderborg, saa have de dog en daarlig Hvile om Natten enten under aaben Himmel eller i Barakker, hvor det regner ned, eller paa Lofterne her i Byen; tilmed have de sidste Dages Regn aldeles oplødt Veiene.

Vi længes her meget efter at høre Noget om Gardens Expedition til Holsteen; det er en af de

meest vanvittige Ideer, der er undfanget, at kaste 400 Mand iland paa den bare Kyst paa et Sted, hvor der Intet er at gjøre. Jeg vil haabe de slippe skikkeligt fra den Tour.

Her er stadigt intet Nyt at melde; hver Dag møde d'Hrr. Preussere med deres Patrouiller foran vor Forpostlinie, og der begynder en Skydning, som varer nogle Timer, men som i Reglen ikke har andet Resultat end at en enkelt Mand saares. Det er i Sandhed en jammerlig Maade at føre Krig paa, og man seer ingen Ende paa denne Situation, med mindre der kunde udbryde Krig i Italien, saa at Østerrigerne maatte fortrække; maaskee vi kunde klapse Preusserne lidt af, thi „todesmuthige“ ere de langt fra.

Ja Du har Ret, man skulde ikke troe, at der kun var forløbet nogle faa Maaneder siden vi sad i Flensborg i Fred og Ro, og kun 6 Uger siden Du besøgte mig i Oxlev. Jeg finder det maa være mindst halve Aar, der ere forløbne siden jeg levede med Eder. Derimod gaae de enkelte Dage uhyre hurtig i al min Beskjæftigelse.

Men nu er Tiden udløben, jeg raadede over, jeg skal ind til Generalen og drikke Thee, og derefter tilhest for at ride over i Sundeved og overvære den daglige Afløsning.

Sønderborg $\frac{9}{3}$ 64 Kl. $\frac{7\frac{1}{2}}$ Morgen.

Jeg er først seent kommen op idag, eftersom *Rosen* var hos os iaftes og vi sad til over 12 og

spillede Kaart, saa at jeg ikke vaagnede før Klokken næsten var 7.

I al Hast maa jeg derfor henkaste et Par Linier til Dig, og fortælle Dig, at der stadig Intet passerer af Vigtighed i vor Nærhed, hvorimod det synes som om Fjenden tager Revanche ved at rykke op i Jydland; han har jo ogsaa kastet vore Forposter tilbage udenfor Fredericia, ved hvilken Leilighed *Wilster* er bleven saaret¹⁾. Dette Angreb tyder næsten paa, at han opgiver at angribe Dybbølstillingen, hvad der virkelig maa beklages, thi han kunde være sikker paa at faae Prygl her.

Inat have vi ligesom igaar havt det meget roligt, ikke engang vor Søvn er bleven forstyrret ved Meldinger om Desertioner fra det 10. Regiment, saa jeg er meget nysgjerrig efter at erfare, om der virkelig ingen har fundet Sted. I det Hele har i disse vore Forpostdage Fjenden indskrænket sig til at vise sine Patrouiller, der have fyret paa vore Forposter uden Resultat; igaar Eftermiddags mistede han ved den Leilighed et Par Mand.

Sønderborg 10/3 64.

Et forfærdeligt Sneveir havde vi igaar Eftermiddags, efter at det om Morgen og Natten forud havde frosset meget stærkt. Hvad siger Mutter til saadan 40 Ridderes Dag? Skulde et sligt Veir vare

1) Generalmajor Ernst Henr. Claude Wilster (1808—1881). Kommandør for 4. Brigade (2. Division), men overtog senere 3. Division, da Steinmann blev saaret den 6. Februar. Da Wilster som ovenfor sagt blev saaret, blev han afløst af Oberst W. Neergaard.

ved i 6 Uger, saae det galt ud baade for os og for Fjenden.

Her forholder han sig stadig rolig, kun hans Patrouiller ere bestandig paafærde. Igaar sendte han saaledes en større paa 100 Mand mod vor høire Fløi; men det havde netop været klart Veir, saaledes at vor Post, der sad paa Taget af et Huus, havde kunnet see dem rykke ud af Sattrup By, der omtrent ligger en Fjerdingsvei fra Forposterne. Disse vare altsaa rede til at modtage dem, og det skete med en saa god Ild, at d'Hrr. Preussere øieblikkelig trak sig tilbage med deres Døde og Saarede. Vi mistede derimod Intet.

Ved Fredericia staae vore Affairer derimod mindre godt. Idetmindste var det høist uheldigt, at *Wilster* og hans Stabschef¹⁾ skulde blive saarede (den seneste er alt amputeret), og at vi mistede et heelt Compagnie. Captain *Daue*²⁾, der blev afskaaret fra Veien til Fredericia, trak sig derfor ned mod Snoghøi, men maatte overgive sig efter en meget kraftig Modstand. Det lader forresten til at Fjenden ikke agter at beleire Fredericia; idetmindste havde han igaar Eftermiddags trukket sig noget tilbage derfra.

At man just ikke bliver i det bedste Humeur ved denne magtesløse Situation, hvori vi befinde os, kan Du vel nok tænke Dig. Kunde det blot gaae fremad, vilde det skee med Begeistring fra vore Soldaters Side, der efterhaanden have faaet Lyst til at maale sig med Fjenden. Men for Øjeblikket

²⁾ Stabschefen, Major J. A. F. Hoffmann mistede begge Benene og døde kort efter.

³⁾ Kaptajn H. H. N. J. Daue (1824—1891), Kompagnichef ved 20. Regiment.

vilde det være en gal Mands Gjerning at probere paa større Foretagender, da Fjenden ikke alene overalt er overlegen, men vore Folk ere slet udrustede og slet forsynede med Førere, samt endelig slet uddannede. Det har saaledes skadet os meget, at hvert Regiment fik 400 gamle Forstærkningsmænd, af hvilke mange ikke engang forstod at lade et Gevær, og hvoraf ingen havde Uniform, men kun en islandsk eller en Lærreds Trøie under Kappen, og nu sender man os i disse Dage atter en Haab unge Rekrutter, der kun have gennemgaaet en Skole paa 6 Uger under slette Førere, og hvis Tilstedeværelse i Geledet vil lamme Compagnierne, fordi de Intet kjende til Tjenesten. At foretage Øvelser tillader desuden hverken Tjenesten eller Jorden, der er fuldstændig opblødt.

Sønderborg 11/8 64.

Idag ender da de 6 Dage, vi have havt Forposttjeneste, og i de næste 6 kunne vi hvile paa vore Laurbær; idetmindste offre mere Tid paa de skrivende Forretninger end i de forløbne Dage, og saa bliver der vel ogsaa engang imellem Ro til uforstyrret at kunne skrive Dig et ordentlig Brev til Erstatning for de mange korte, Du har faaet, og som Du endnu idag maa lade Dig nøie med, da vi først Kl. 12 nedlægge Sceptret og maa tilbringe hele Formiddagen paa den anden Side Sundet.

Af Dit Brev igaar at dømme tænker Du bestandig paa Sandsynligheden af et Angreb her paa Stillingen;

jeg derimod anseer det med hver Dag der gaer for mere og mere usandsynligt, da vi med hver Dag ere blevne stærkere, og Fjenden desuden neppe har mere end 35000 Mand foran os i Sundeved. Han venter vist at vi skulle gjøre et Udfald, siden han forskandser sig i en halv Miils Afstand fra os; men derpaa kunne vi *vu les circonstances* foreløbig ikke indlade os. Det er nødvendigt at vi blive bedre udrustede, samt Officerer, Underofficerer og Mandskab bedre øvede inden vi foretage slige Expeditioner, der desuden vilde støde paa uovervindelige Vanskeligheder i det opblødte Jordsmon. Du gjør Dig ingen Idee om de herværende Veies Beskaffenhed; Vognene gaae ind i Dynd til Navet, og kun med det yderste Besvær kunne Tropperne bevæge sig. Hvorledes de ulykkelige Folk faae Støvlerne tørre, begriber jeg ikke; man skulde troe de maatte blive altfor smaa eller ogsaa raadne op i denne vedvarende Fugtighed. — Derved kommer jeg til at tænke paa mit eget Fodtøis uheldige Beskaffenhed, og endnu har *Dahl* ikke sendt mig de bestilte Støvler, der dog snart maa efterfølges af et Par andre.

Idag skulle vi have et lille Selskab paa ialt 6 Personer i Anledning af vort Dyr, som vi nu efter endt Forposttjeneste kunne fortære i mere Ro. Jeg vilde gjerne have havt at Generalen skulde indbyde *Emil*, men da det er fornemme Folk, der ere de udvalgte og Conversationen let kan blive tvungen, naaer en for de Andre Fremmed er tilstede har jeg ikke villet proponere det. Til Gjengjæld

haaber jeg at kunne sende ham et lille Stykke Steg, naar han imorgen skal paa Forpost.

Sønderborg 13/3 64.

Noget særdeles Interessant er der ikke at meddele herfra; det skulde da være, at man igaar Morges opdagede, at Fjenden var ifærd med at opkaste et Batterie paa Broager Land for derfra at beskyde Dybbølstillingen i en Afstand af 4000 Alen over Vandet. Jeg tænker vi idag forstyrre ham lidt i hans Arbeide ved Hjælp af en af vore 12 pundige riflede Kanoner, som skyde meget sikkert. Forresten kan hint Batterie ikke genere os synderligt, og ialfald ikke hjælpe ham til at faae indtaget Stillingen, saa at vi see roligt paa Sagen og ere fornøiede med at faae en lille Afvexling i det ensformige Liv, som Forholdene nødsage os til at føre. Til Mutters Beroligelse for *Emils* Vedkommende skal jeg forresten bemærke, at da han er paa høire Fløi, er han ikke i mindste Maade udsat for Ilden fra Kanoner paa Broager.

Du spurgte i Dit sidste Brev om der ikke var noget Du kunde sende. Foreløbig behøver jeg imidlertid Intet, eftersom der igaar arriverede fra Trane-kjær en Ladning af gode Sager, nemlig blandt Andet en stegt Dyreryg, en fortrinlig Andepostei og diverse andre Ting, i hvilken Anledning vi paa Tirsdag have Soirée, hvortil General *Gerlach*, *Kauffmann* og flere andre Begunstigede blive indbudne. En Ting jeg derimod snart vil trænge til er en Regnkappe, da min efterhaanden er i en mindre heldig Tilstand.

Hvor lang Tid skal der dog hengaae, inden vi atter samles; ofte fordyber jeg mig i Betragtninger af Dit og Børnenes Portraiter, men saa bliver Længslen endnu føleligere. Med Guds Hjælp vil det vel ikke vare for mange Maaneder endnu, jeg synes at man ikke kan lade os i Stikken saa aldeles.

Sønderborg, 14/3 64.

Det glæder mig at læse, at Du havde været fornøiet med Middagen hos *Meza*¹⁾ og været saa heldig at have Din Veninde tilbords.²⁾ Du kan fortælle hende ved Lejlighed, at vi, hvis vi nogensinde igjen komme til Flensborg, ikke ville komme til at gjensee de tidligere Meubler og Sager i Generalcommandobygningen, da Alt er faldet i Fjendens Hænder. Det var bragt ombord paa et Fartøi for at føres til Odense tilligemed *Thestrups* egne Sager, men intet Dampskib kunde faaes til at trække Skibet ud af Isen, og Følgen var, at det blev erobret tilligemed Indholdet. Fjenden skal forresten have frigivet *Thestrups* egne Sager, der rigtignok ikke vare meget værd, og som maa have givet ham en uheldig Idee om, hvorledes en Generallieutenants Meublement seer ud. Hils forresten Veninden, naar Du seer hende; jeg møder jevnlig hendes Mand paa Dybbølbjerg, hvor han arbejder paa Colonneveie, Sløifning af Hegn, Forskandsninger etc.

1) Generallieutenant de Meza havde den 3. Marts fratraadt Kommandoen over den aktive Armé og den 6. Marts overtaget Kommandoen i 1. Generalcommandodistrikt.

2) Vistnok Fru Capt. Thulstrup, f. Gandil.

Imorges har der igjen været lidt Forpostfægtning, hvor vi mistede 2 Døde og 9 Saarede, men som ogsaa kostede Fjenden Adskilligt. Vi fik blandt Andet et Par levende Fanger fra ham. Fra Batterierne paa Broager har han i Løbet af Dagen sendt Granater, men ingen af dem har gjort nogen Skade.

Du spørger, hvorledes det gaar *Gerlach*. Han er om muligt endnu mere sværtet end tidligere og føler sig meget, forresten jo en overordentlig skikkelig Mand. Iaften skal han i Soirée hos os, og jeg skal have den Ære at tabe mine Penge til ham ved Spillebordet.

Samme Dag.

Igaar fik jeg blandt andet travlt med 7. Regiments Ankomst hertil; det var ved Dannevirke blevet afgivet til 4. Division, men maatte nu tilbage til os, da *Hegermann* ikke havde megen Brug for det paa Retraiten i Jylland, hvorimod vi her nok kunne bruge det, for i nogen Tid at undgaae Anvendelsen af de slesvigske Afdelinger paa Forpost. Idag udsondre vi 950 tysktalende af 10. og 12. Regiment og formere dem i en Arbejdsafdeling, der skal bruges til alt det Sjouerarbeide, som vore Soldater hidtil har maattet besørge; vi remplacere dem med Rekrutter, der daglig ankomme hertil fra Skolen i Kjøbenhavn; saa jeg haaber, at de nævnte Regiments Paalidelighed vil blive betydeligt større.

Igaar sendte vi da Fjenden nogle Granater over til hans Batteri, han var ifærd med at opføre paa Broager Land, for at indskyde os og lære Afstan-

dene at kjende. Den første Granat (12 pundig riflet) gik for kort, men de næste traf meget godt, og man kunde see Fjendens Arbeidere forskrækkede løbe deres Vei.

Igaar Morges berøvede han os desværre atter nogle Fanger, da 2 af vore Feltvagter ikke passede paa; jeg troer man tog henved 30 Mand fra os; det var 6te Regiment, der paa det Sted var Forpost, men da *Emil* stod ved Hovedposten, havde han ikke noget med den Sag at gjøre.

Jeg tænker, at jeg ikke idag rører mig ud af Stuen, da Veiret er lidet indbydende, nemlig bestandig Regn og nederdrægtigt Føre. Tænk paa Regnkappen — den maa være lang og vid (helst med et Bælte om Livet) og uden Slag.

Sønderborg, 16/3

Igaar begyndte da Fjenden at bombardere baade Stillingen og en Deel af Sønderborg fra sine Batterier paa Broager; han gjorde vistnok 4—500 Skud (24 pundige riflede), men mærkeligt nok kun ringe Ødelæggelse, skjøndt han har et stort Maal at skyde paa, nemlig hele Dybbølbjerg og Sønderborg By. Hans Granater gik 6—7000 Alen. En Officer Lt. *Voldby* af 18. Regt.¹⁾ samt 2 Mand bleve dræbte og 6 bleve saarede. Her i Byen faldt der et Par Granater, af hvilke den ene gik ind i Stuen til den franske Oberst *Febrier*,²⁾ dog uden at gjøre

¹⁾ Sekondlieutenant ved 18. Bataillon Viggo Theodor Voldbye (1839—1864) dræbtes i Blokhuset i Skandse Nr. 2.

²⁾ Den franske Officer Oberst Febrier, som ikke omtales i Hærens Kundgørelser, opholdt sig nogle Dage ved den aktive Armé.

Skade. Som det synes, er den Deel af Byen, hvori vi boe, temmelig sikker. Det er forresten en infam Maade at føre Krig paa, saaledes at skyde paa En i $\frac{1}{2}$ Miils Afstand; og at skyde igjen fra vor Side kan Intet nytte, thi vort Maal er kun selve de fjendtlige Batterier, som der skal et stort Held til at træffe; desuden vilde det igaar have været saagodtsom Vanvid at besvare den fjendtlige Ild, da vore Kugler skulde gaae lige mod Stormen.

Det vil vel nu blive den daglige Historie her at høre Kanontordenen hele Dagen igjennem, ja, maa- skee Natten med, skjøndt Fjenden dog inat forholdt sig rolig. Vi maa imidlertid holde ud efter bedste Evne og trøste os med, at selv om et saadant Bombardement kan koste os Menneskeliv, saa erobrer han dog ikke Stillingen dermed. Iøvrigt maa man lægge sit eget Liv i Guds Haand.

Altsaa frisk Mod! Gud vil nok bevare os for hinanden, og holde sin Haand over Mutters 2 Sønner; *Emil* har det godt, jeg traf ham igaar, da han skulde paa Forpost; idag er han i Skandserne — heldigviis de nordlige.

Sønderborg, 17/3 64.

Som det lader til, skal Bombardement for Fremtiden høre til Dagens Orden. Igaar gjaldt det vel ikke Byen (der faldt kun et Par Granater i Nærheden af Havnen), men derimod Skandserne og det nærmest bag samme værende Terrain, hvor Fjenden formodede, at der var Tropper tilstede. Vi slap ikke igaar saa godt derfra som iforgaars,

idet desværre en Granat, der gik ind igjennem et Skydeskaar i et Blokhuus, sprang derinde og frembragte en forfærdelig Ødelæggelse, (9 Døde og 30 Saarede), 2 Officerer (Lt. *Bruhn* og Lt. *Gløerfeldt*¹⁾) bleve dræbte ved denne Leilighed. Alligevel skal Stemningen mellem Soldaterne være fortrinlig, og som et Exempel derpaa skal jeg anføre, at en Artillerist, der blev dødelig saaret, afviste Hjælp før Lieutenanten var forbundet, og midt under sine Smerter af fuldt Hjerte udbrød: „Leve gamle Danmark!“ Med saadanne Folk have Preusserne ikke megen Udsigt til at indtage Dybbølstillingen. — Jeg troer, at Skuddenes Antal igaar løb op til 6—800, thi i 3 Timer gik det uafbrudt løs; vi svarede med 2 Kanoner, der tilsammen gjorde 80 Skud, som saavidt man kunde dømme gjorde god Virkning; de beholdt ogsaa Ordet tilsidst.

Idag begynder for Divisionen den mere anstrængende Tid, paa hvilken jeg fik en Forsmag i Nat, da der kom det ene Brev og Melding efter den anden og vækkede mig i min gode Søvn. Først fra Kl. 3 fik jeg Lov at sove i Fred, men sov derved længere, end min Tid tillod det og maa nu korte af paa Dig.

Telegram.

Sønderborg, 17. Marts 1864. 9 Em.

Vi have i Dag havt en temmelig blodig Fægtning foran Stillingen.²⁾ Jeg slap med et lille Streifskud

¹⁾ Premierlieutenant ved 17. Bataillon Ernst Adam Bruhn (1827—1864). Dræbt den 16. Marts 1864 af en Granat i Skandse No. 1. — Sekondlieutenant af Infanteriets Krigsreserve Frederik Peter Quaade Gløerfeldt (1845—1864) ved 17. Bataillon. Dræbt den 16. Marts af en Granat i Skandse No. 1.

²⁾ Ifølge Adjutantens, Sec.lieutenant Hedemanns, Beretning i Brev af 21/3

paa Hagen, der ikke forhindrer mig fra at gjøre Tjeneste. *Emil* har det godt; han er i Nat i Sønderborg. Kjærligst Hilsen *Ernst Schau.*

Sønderborg 18. Marts 1864.

Jeg haaber ikke Du i mindste Maade er urolig for mig paa Grund af det ubetydelige Streifskud, jeg igaar fik under Fægtningen i Dybbøl. Det er ikke andet end Huden der er borte, og med lidt Charpi er det i Orden efter et Par Dages Forløb. Forresten var det godt sigtet, forsaavidt der var Tale om Sigte i den voldsomme Kugleregn, hvori man befandt sig. Det sved jo nok i det første Øjeblik, men generede mig saa lidt, at jeg endnu 3 Timer efter var til Hest, sov fortræffelig i Nat, forsaavidt som jeg ofte blev vækket af Ordonantser, og rider om et Øjeblik derover igjen for at see til at hjælpe lidt paa Sagerne.

Fægtningen var iøvrigt alt andet end heldig for os, thi den kostede os betydeligt, uden at det lykkedes os at tilbageerobre det tabte Terrain foran Stillingen. Desværre fik jeg Syn for Sagen, at det stod ilde til med vore Folks Mod; det hjalp ikke, at jeg tiggede og bad, slog og skjældte, de feige Slyngler lagde sig plat ned paa Jorden og vilde ikke frem. Lykkedes det mig end et Øjeblik at faae dem til under Hurra at gaae løs paa Fjenden,

belv Schau under Fægtningen den 17/3 sendt hen til Centrum for at bringe en Bataillon af 8. Regiment frem (jvf. Milit. Tidsskr. 1914. Tillægshefte IV. Sp. 34—35.) Ved denne Lejlighed fik Schau Forestilling om at Ilden fra de fjendtlige Bagladegeværer var langt mere overvældende end man havde tænkt sig (jvfr. Emil Madsens Livserindringer p. 137).

saa varede det ikke 100 Alen, før de atter standsede for at søge Skjul. Med saadanne Folk er man ilde stedt. Heldigviis ere ikke alle Afdelinger af samme Beskaffenhed, skjøndt man fra oven har gjort sit Bedste til at ødelægge dem alle ved disse gamle Forstærkningsmænd, som altid blive tilbage, naar det skal gaae fremad, og smitter ved deres Exempel. Men maaskee de efterhaanden alle bedre vænnes til Ilden og lære at staae fast.

21/3 64. Morgen.

Atter igaar gik hele Dagen, uden at jeg fik et Øiebliks Ro til at skrive til Dig, og dobbelt beklager jeg det efter at have læst Dit Brev, jeg fik iaftes, hvori Du omtaler den Skræk, min Depeche havde indjaget Dig. Og jeg som netop haabede ved hin Depeche at forebygge, at Efterretninger og Overdrivelser om mit ubetydelige Saar skulde naae Dig, førend der kom Efterretning fra mig. Jeg vil dog haabe, at Du har forvundet denne Skræk, ligesom ogsaa den kjære gamle Mutter, som Du maa bringe min kjærligste Hilsen.

At min Tid blev saa kort igaar, var paa en Maade Krigsministeriets Skyld, idet det havde allarmeret os Aftenen forud med Efterretningen om at Fjenden igjen vilde storme. Vi vare derfor derovre fra Kl. 5 igaar Morges til Kl. 1. Da vi saa kom hjem, var Garden imidlertid kommet her til Byen, og da den er underlagt 2den Division, var der nok at gjøre med den. Endelig vare vi til Middag hos *Gerlach* om Eftermiddagen. Jeg har det imidlertid, som Du

seer heraf, særdeles godt, og er kun generet lidt af mit Plaster paa Hagen.

Disse Par Ord sender jeg med *Kjær*, der desværre er saa jammerlig og bleven det saa pludselig i Løbet af 2 à 3 Dage, at han nødvendigviis maae til Kjøbenhavn for at komme sig¹).

Regnkappen er arriveret.

Idag og imorgen er Divisionen heldigviis fri for Tjenesten i Sundeved, saa faaer jeg Tid til at sunde mig lidt.

Sønderborg. 21. Marts 64. Aften.

Rigtignok skrev jeg imorges et Par Linier med *Kjær*, men man veed jo ikke, om der bliver Tid og Leilighed til at skrive imorgen tidlig, og derfor vil jeg endnu i Aften takke Dig for Dit kjærlige Brev, dateret igaar, som jeg modtog i Eftermiddag, samt for den Kasse med Pommerantsskaller, hvormed jeg blev behagelig overrasket i Middags.

Herfra er der intet Særdeles at berette. Beskydningen af Skandserne paa venstre Fløi vedvarer, og undertiden lykkes det Fjenden at gjøre nogen Skade paa vort Artilleri og paa Værkerne; men det udbedres igjen om Natten, og bagved den egentlige Linie opføre vi en ny Række Skandser, hvorfra han kan beredes en venlig Modtagelse, naar det skulde lykkes ham at giennembyrde den første Linie. At han skulde foretage en Storm, førend han har bragt vore Kanoner idetmindste i nogle af Skandserne til Tav-

¹) Da Ritmester *Kjær* blev syg paa Lazarettet, overtoges Stillingen som Adjutant af Premierlieutenant af 3. Divisionsstab H. E. E. Nysted. Afsked 1882 som Oberstlieutenant.

hed, betvivler jeg egentlig; men det skader alligevel ikke at være paa sin Post, og vi passe paa som Smedde, saa de stakkels Soldater ikke faae megen Hvile. Igaar var Generalen saaledes derude fra Kl. 5 om Morgenen til Kl. 1, med os Alle, da Krigsministeriet havde averteret om et Angreb paa den Dag, og Aftenen iforveien havde jeg redet omkring paa Linien i 5 Timer for at see om Alt var i Orden og Enhver paa sin rette Plads; jeg fik den Nat kun fire Timers Søvn, der tilmed blev afbrudt 2 Gange, deels ved Breve og deels ved en Melding om en Slyngel af Underofficeer (ved 15. Rgt.), der var deserteret fra Forposterne. Man havde været saa uforsigtig nogle Dage iforveien at udbetale ham hans Stillingssum 900 Rdl.

Fra *Emil* fik jeg for et Par Timer siden en Hilsen ved hans Oppasser; han havde det godt og havde lykkeligt overstaaet sin Uriaspost paa venstre Fløi ved Skandse Nr. 1, der ellers pleier at være stærkt beskydt fra Flanken og Fronten, men som idag næsten ikke var truffen, da Fjendens Ild fornemmelig havde været rettet imod Nr. 2. Jeg sendte ham et godt Kræmmerhus med Pommerantsskaller, som jeg haaber vil bekomme ham vel. Inat skal han ligge i Barakleiren derovre.

Hvert Øjeblik forstyrres jeg af ankommende Breve fra Overcommandoen, og med min bedste Villie kan jeg ikke finde Tid til at tilskrive Dig et ordentlig langt Brev, som Du dog har al Krav paa; men Du maa tilgive mig og lade Dig nøie med de kjærlige Tanker, jeg hver Time paa Dagen sender Dig og alle mine Kiære.

Sønderborg, 22/3 64.

Klokken er næsten bleven 8 Aften, og endnu er der ikke forsøgt at høitideligholde Kongen af Preussens Fødselsdag med en Storm, saa at Dagen sikkert vil hengaae i Fred. At dømme efter 2 preussiske Overløberes Udsagn — de kom over til os inat — er det heller ikke sandsynligt, at man vil foretage Noget for det Første. Tvertimod have Preusserne i den sidste Tid hver Dag ventet paa Angreb fra os og havt en stor Deel Tropper paa Benene om Natten. Det synes desuden at skorte paa Artillerie for dem, da vi have været saa heldige at ødelægge nogle af deres riflede Kanoner i Broager Land og vistnok ogsaa generet meget deres Kanoner ved Avnbjerg, eftersom de i de 2 sidste Dage have ophørt at skyde. For at Du kan faae et lille Begreb om Stillingen ved Dybbøl, vil jeg lade følge med Brevet et Kaart¹⁾, rigtignok noget brugt og smudsigt — hvor Skandserne ere indtegnede. De sorte Mærker foran Stillingen ere vore tidligere Forposter, (Feltvagter, Piketter etc.), som vi maatte trække tilbage efter Fægtningen den 17de. Ligesom i de foregaaende Dage har Fjenden igaar og idag beskudt Skandserne Nr. 1 og 2, men mærkeligt nok uden at foraarsage os noget Tab.

Forrige Nat har Garden arbejdet brillant paa den tilbagetrukne (sorte) Linie paa venstre Fløi, der er parat til at modtage Fjenden, hvis han skulde ødelægge Nr. 1, 2 og 3. Den skal igen arbeide inat, og endnu 2 Nætter fra Kl. 12—3, og giør

¹⁾ Dette findes ikke.

som sagt sit Arbejde meget godt, præsterende lige saa meget som et heelt Regiment i den samme Tid. Den er ganske rigtig kommen ind under 2 Division, hvoraf vi naturligviis ere meget stolte. Nogle af Officererne drikke Thee hos os iaften, saa Du maa ikke vente Dig mere end det sædvanlige korte Brev.

Med mit lille Saar vedbliver det at gaae godt fremad, men det generer mig naturligviis, da jeg maa gaae med Charpie og Hefteplaster, der ikke vil ligge fast, uden jeg er godt barberet. Naar jeg er ude i Luften, bindes et sort bredt Silkebaand om Hagen for bedre at holde paa Plastret. Forresten maa man indrømme, at det var uhyre heldigt sluppet derfra i den voldsomme Kugleregn, som den forrige Krig vist aldrig har præsteret Mage til. En Smule dybere, og jeg havde været skamferet aldeles, hvorimod jeg nu inden faa Dage næppe vil have noget Mærke af det 1¹/₂ Tomme lange Saar.

Imorgen faaer jeg neppe Tid til at skrive, da vi jo atter skulle have Tjeneste fra imorgen Aften Kl. 6; saa vil jeg da faae *Emil* oftere at see end i disse Dage, idet hans Brigade nemlig i de første 3 Dage skal staae under os. Han er iaften kommen i Skandserne paa høire Fløi, der endnu ikke har været generet af Fjenden.

Sønderborg 24/3 64.

Igaar fik jeg ikke skrevet og idag er Klokken alt bleven mange, saa det seer ilde ud med at faae et Par Ord afsted til Dig, for at fortælle Dig, at jeg har

det fortræffeligt med Undtagelse af at jeg ikke er istand til at tilfredsstille min Længsel efter at see Dig og alle mine Kiære. Dagene gaae imidlertid i fuld Virksomhed, og den er saameget større som vi jo have Tjenesten i Sundeved i disse Dage og jeg kun har Lt. *Hedemann* til Assistance. Iaftes overtog vi hin Tjeneste, vare tilstede ved Afløsningen fra Kl. 6 — Kl. 9, red saa hjem og drak Thee samt besøgede diverse Sager, hvorefter Klokken var bleven 11 og jeg atter satte mig til Hest, for — ledsaget kun af min fortræffelige Skriver — at foretage et Eftersyn i Stillingen om alle vare paa deres Post. Ankommen derude stege vi af Hesten, da det er sikkrere at gaae, og bevægede os nu langs hele Linien, hørende af og til en Granat flyve hen over Hovedet paa os, men uden at gjøre den mindste Skade. Vore Folk ere nu efterhaanden blevne saa fortrolige med bemeldte Granater, at de gjøre Vittigheder over dem og ikke i mindste Maade lade sig afficere deraf. Fra min Udflugt kom jeg hjem Kl. 3 om Morgenen og lagde mig saa ovenpaa Sengen i Klæderne, sov udmærket til Kl. 7, idet jeg lod Generalen ride ud alene med *Hedemann* Kl. 5. I disse 3 Dage er der i det Hele taget ikke Tale om at komme af Klæderne. Det Eneste jeg tillader mig er at tage Støvlerne af og lægge mig ovenpaa Sengen, paa hvilken mit Ruslæder er udbredt, og hylle mig i min Pels.

Om Fjendens Planer have vi ikke den fjerneste Anelse; mærkeligt nok skal han jo have forladt Jylland, men det er vanskeligt at sige om han vil

concentrere flere Kræfter mod os; i saa Fald kunne vi jo hurtig forstærke os med Tropper fra Fredericia, saa Fjenden vil faae en haard Nød at knække.

Jeg har aldeles glemt at fortælle Dig, at vi iforgaars Aftes havde Æren af Kongens Besøg; før han tog til Skandserne holdt han nemlig udenfor vor Dør og lod sige, at han kom til Thee hos Generalen om en Time. Vi maatte imidlertid vente hele $2\frac{1}{2}$ Time, da han var paa hele Skandselinien, men fik derved Tid til at udkramme alle vore Sager og forbause ved vor gode Forsyning. Kongen var meget elskværdig og kørte først bort fra os Kl. $12\frac{1}{2}$. Idag er han seilet bort fra Øen, rimeligviis til Fredericia eller maaskee til — Mors. —

Emil besøgte jeg i Eftermiddag ude i Barakkerne i Sundeved; han vaagnede ved min Indtræden, da han ligesom de Andre i Hytten havde lagt sig til at sove efter den foregaaende Dags Vaagen. Han havde det meget godt og hilser mange Gange; inat er han i Stillingen paa venstre Fløi ved Skandserne Nr. 1 og 2, der i de sidste Dage ere blevne mere forskaanede for Fjendens Ild, som fornemmelig er rettet mod Nr. 4.

En Commission har jeg dog endnu til Dig, nemlig at bede Skomageren at fremskynde Støvlernes Afsendelse, samt sende mig endnu 1 à 2 Par sædvanlige Støvler, da jeg er meget reduceret.

Sønderborg 25. Marts 64 Aften.

Et temmeligt uroligt Liv fører jeg forresten, idet man ofte hurtig maae paa Benene. Saaledes igaar Aftes,

da vi netop vare ifærd med at gaae til Ro Kl. 11, kom der Depeche fra Rønhave, at man der havde seet større fjendtlige Afdelinger paa den anden Side af Sundet bevæge sig imod vor høire Fløi, og i det Hele taget havde sporet megen Bevægelse, hørt Hamren og Tømren etc. Generalen og jeg maatte altsaa til Hest ud til høire Fløi for at erfare hvorledes Situationen der var, og indskjærpe Aarvaagenhed; reed derefter, da Alt var roligt, langs hele Linien, besøgte Arbeidscommandoerne, der om Natten ere i fuld Virksomhed, og kom først hjem Kl. 1. Den gode General reed saa atter ud Kl. 5, befalende mig at blive hjemme, fordi jeg havde været meget paafærde den foregaaende Dag og desuden havde adskillige Skriverier. Da han kom tilbage Kl. 10, kom Touren til mig at være tilstede i Stillingen, og saaledes gaaer Dagen hurtigt med evig Væren paafærde. I Aften har jeg atter været derovre i 3 Timer, men haaber nu at faae Lov til at hvile mig paa Sengen til Kl. 4¹/₂ imorgen tidlig. Saa kommer heldigviis imorgen Aften Touren til 1ste Division, og vi kunne hvile paa vore Laurbær i 3 Dage, saafremt Fjenden lader os have Ro. Han fortsætter sin Beskydning hver Dag og har idag navnlig været temmelig voldsom, men Resultatet af den heftige Ild har kun været 2 Mand saarede og nogle Kanoner demonterede.

Men nu maae jeg til Ro, thi man kan jo aldrig vide, om man bliver vækket tidligere end man havde ventet. Fra *Emil* kan jeg hilse; han var idag i Skandsen Nr. 1, der var aldeles fri for Fjendens

Ild, og er kommen i Aften ind i Sønderborg, for saa imorgen at udhvile sig med Regimentet paa Landet. Det er næsten ufatteligt, at Mandskabet holder den Tjeneste ud, man byder det.

Sønderborg 26. Marts 64.

Vore 3 Forpostdage ere lykkeligt endte iaften, og jeg faaer da igjen lidt Fred til Tirsdag Aften, det vil da sige, forsaavidt Fjenden lader os have Fred og ikke foretager større Allarmeringer. Han synes imidlertid at gaae meget systematisk tilværks, uden at forhaste sig eller forsøge Voldsomheder, og indskrænker sig foreløbig til at beskyde vore Skandser. Det var idag Skandsen Nr. 2, der maatte holde for; den blev forfærdelig overøst med Granater, men hele Skaden bestod i 1 Lieutenant og 2 Mand let saarede. Vi besvarede Ilden og beholdt Ordet til det sidste, og med Guds Hjælp vil dette vedblive at være Tilfældet.

For Dit Brev af Gaars Dato takker jeg Dig tusinde Gange; kun vilde jeg ønske at kunne sende Dig lidt Trøst og opvække Haabet om at lysere Udsigter, det være sig til Vaabenhvile eller Fred, snart maatte vise sig. Men al min Visdom søger jeg i „Berlingske Tidende“, og den er temmelig mager. Jeg haaber dog, at Du holder bemeldte Blad, og ikke det infame „Dagblad“, der efterhaanden er blevet til et fuldstændigt Smudsblad, som man ikke bør abonnere paa. — Du spørger til min Mave! Den er — i god Tid sagt — i en mærkværdig god Tilstand, takket være den gode

Bespisning, jeg nyder, og de mange bitre Snapse. Ogsaa *Emil* har det godt, han besøgte mig i Eftermiddag, og vandrede iaften ud til Ulkebøl, hvor han skal ligge i 3 Dage i Cantonnement. — Derimod staaer det stadig høist ilde til med mit Fodtøi, da *Dahl* Intet sender mig, og Haandværkerne her enten ere bortflyttede eller have saameget at gjøre, at man ikke engang kan faae det gamle repareret. Du maa derfor endelig purre ved *Dahl* og paalægge ham at sende mig 2 Par, samt forsaavidt der maatte være nogle brugelige Støvler imellem mine Sager, da sende mig dem snarest muligt, selv om det er lakerede, thi jeg har virkelig aldrig været saa reduceret som jeg for Øieblikket er. En anden Ting jeg trænger til er en Slips (1¹/₂ Tommes Brede), fremdeles 1 eller 2 Uldrøier af de mindre, nogle Flipper, samt nogle tyndere Strømper, som Du kan købe hos *Schottländer* (6 Par).

Det glæder mig, at Du er flyttet ind i *Emils* Dagligstue, saa kan Du da faae lidt Ro, og saavidt jeg erindrer ogsaa noget Solskin; i de sidste Dage have vi jo havt et mageløst deiligt Veir, hvor Solen ret har opvarmet vore Soldaters stive Lemmer. Den har vel ogsaa faaet Børnene ud i Luften, saa at de rigtig kunne tumle sig uden at genere Dig ved deres Larmen. Hils dem tusinde Gange fra Papa, der længes saameget efter dem. Mutter maa Du ogsaa paa bedste Maade opmuntre til at gaae ud; I kunne jo spadserere sammen hen i Frederiksberg Have og gjøre Visitter hos Familien *Monrad* etc.¹⁾. At sidde

¹⁾ Generaldecisor i Postvæsenet, Kammerherre G. Monrad, der boede i Smallegade Nr. 2 (Møstings Gaard).

hjemme fører ikke til Andet end at man grubler og spekulerer over Alt hvad der kan hændes, istedetfor at man bør opleve Sindet ved Adspredelser, stolende paa at Gud nok fører Alt til det Bedste.

Sønderborg 27. Marts 64.

Jeg er rigtignok lidt træt efter at have tilbragt min Paaskesøndag med at skrive hele Tiden med Undtagelse af en Times Luur jeg tog mig i Middags, men da jeg veed, at et Par Linier, hvor faa de end ere, altid ere velkomne hos Dig i Dit Eneboerliv, vil jeg et Øieblik overvinde min Dovenskab og sende en Hilsen til de Kjære paa „Asgaard“. Det vante Brev, jeg pleier at faae hver Aften, er endnu ikke arriveret og kommer neppe i den første Time; jeg haaber imidlertid at det kun indeholder godt Nyt fra Dig, selv om det ikke fortæller at Du er trøstet og glad i Din Enkestand, hvad jeg jo ingenlunde kan ønske uden at opgive min bekjendte Egenkærlighed. Med Guds Hjælp faae vi nok lykkelig Bugt med denne Tid, og saa ville vi i desto høiere Grad glæde os over den huuslige Lykke, der hidtil herskede i vort Samliv, og som, om Gud vil, ikke oftere vil blive forstyrret. Glem imidlertid ikke at pleie dit Legeme, saaledes som jeg gjør, for at have noget at staae imod med; jeg synes mine Frakker blive med hver Dag snevrere, hvoraf Du kan slutte at jeg ingenlunde lider Nød.

^{28/3} 64. Saavidt kom jeg igaar Aftes, da jeg blev afbrudt ved et Besøg af *Rosen*, som først seent

forlod os, hvorfor det var min Hensigt at slutte Brevet imorges. Der kom imidlertid en Mand med en Slæde i Veien i Form af Preusserne, der Kl. 3^{1/2} imorges gjorde et lille Stormløb med 6000 Mand paa vort Centrum og venstre Fløi. Naturligviis maatte vi paa Benene og over i Stillingen, hvis høire Fløi fra Nr. 8 blev overdraget Generalen (*du Plat*). Fjenden var imidlertid allerede kastet inden vi kom, men vedligeholdte i Afstand en meget levende Geværild paa os, der kostede os endeel Saarede. Kl. 8 begave vi os atter hjem, vel tilfredse med Dagen, der har hævet vore Soldaters moralske Mod og Tillid, og vistnok haft den modsatte Virkning paa Preusserne. *Emil* var ikke med undtagen i Afstand, idet hans Regiment vel blev purret ud og trukket herved, men blev standsede ved Brohovedet.

Med Hensyn til Forespørgslen om Spisevarer da veed jeg i dette Øieblik ikke andet end at en god Rullepølse og et Stykke Myseost vilde være velkommen; en Tunge var maaske heller ikke afveien.

Imorgen Aften begynder vor Tour igjen efter den korte Frist. Hvorledes Mandskabet holder det Liv ud, begriber jeg egentlig ikke; thi selv naar de staae i Løbegravene og Skandserne maa de arbeide hele Natten; og den paafølgende Dag, hvor de skulde hvile, maa de ogsaa arbeide.

Sønderborg ^{31/3} 64 Aften.

Jeg er først seent i Aften kommen hjem fra Afløsningen af Forposterne. Desværre fik jeg ikke

skrevet igaar, man maa jo bestandig være paafærde i disse Dage. Forresten har jeg det godt og forstaaer at indhente den Søvn, der undertiden mangler om Natten. Igaar Nat vandrede jeg saaledes i Bælmørke omkring i Stillingen fra Kl. 12—3 for at see om Alt var i Orden; da jeg kom hjem, drog Generalen ud med een af Adjudanterne, og jeg kunde altsaa rolig lægge mig til at sove til Kl. 8. Godt er det iøvrigt, at disse Toure kun varer i 3 Dage, thi baade Sjæl og Legeme trænge til Ro efter Anstrængelsen.

Kassen med de fortræffelige Varer ankom i Formiddags og var naturligviis meget velkommen. Jeg sendte strax min Karl ud til *Emil*, der laae i Barakkerne, for at bringe ham Tungen og Kiksene; iaften er han i Skandsen No. 4; han har det udmærket og hilser mange Gange. Ved Hjælp af Kapunerne agte vi paa en af vore Hviledage at give en lille Diner for nogle faa gode Venner.

Her er ellers intet Nyt. Preusserne forholde sig mærkværdigt rolige og have siden i Mandags indskrænket sig til at beskyde os fra Batterierne paa Broagerland. Deres Virkning har heldigviis kun været ringe.

Sønderborg 1. April 64.

Vi ere afløste i Aften fra Commandoen derovre, og [jeg] glæder mig overordentlig ved Tanken om at komme af Klæderne inat, efterat Ens Hvile i de forløbne 3 Dage har været indskrænket til nogle Timers Søvn ovenpaa Sengen.

Situationen her er saagodtsom uforandret. Fjenden har begyndt at opføre nogle mindre Batterier foran os, men endnu ikke monteret dem med Skyts. Han vilde vist gjerne have Sagen endt inden Conferencerne begynde den 12te April, men med Guds Hjælp bliver der Intet deraf, thi han faaer neppe Soldaterne til at begynde en ny Storm før han har ødelagt alle vore Kanoner, og det er der forhaabentlig lange Udsigter til, idetmindste at dømme efter de tidligere Resultater af hans Skydning, der ikkun har ødelagt os 3 Kanoner og 4 eller 5 Affutager. I god Tid sagt vedbliver ogsaa Tabet af Menneskeliv at være meget indskrænket, thi i Reglen er der ingen og undertiden høist 2—3 Saarede om Dagen, uagtet der ingen Dag hengaaer uden at han sender os 3—400 Granater.

Emil har det godt; han kommer iaften ind til Byen for at udhvile sig til imorgen Aften. Det er virkelig et drøit Liv alle Officererne maa føre; have de Tjeneste i Stillingen, maa de hele Tiden være paafærde for at passe paa Mandskabet, at det ikke falder i Søvn, og naar de have deres Hviledag i Barakkerne, kan der ikke være Tale om at komme af Klæderne; selv i Sønderborg ere Quartererne saa slette og lidet indbydende, at man foretrækker ikke at gaae i den smudsige Seng, der benyttes af saamange. Da er jeg dog ulige gunstigere stillet, har hver Dag mit gode Værelse og god Forpleining; apropos om det Sidste, vi have bestemt iovermorgen at gjøre vor lille Diner paa Kapunerne, saa skal Din Skaal nok blive drukket, hvad den forresten ogsaa blev idag.

Sundsmark 3. April 1864.

Vi ere bleven drevne ud af Sønderborg af en utallig Mængde Granater, hvormed Fjenden i en Afstand af 7000 Alen bombarderede den ulykkelige By. To af dem sprang inde i vort Huus, dog uden at saare Nogen. Vi fik saa Ordre til at forlade Byen¹⁾.

Det er alvorlige Tider, min elskede velsignede Skat! men vi maa stole paa at Gud vil være med os, og holde Modet vedlige. Lad Dig derfor ikke overmande af Ængstelsen, men husk paa, at Du er den, i hvis Haand vore Børns og den kjære Mutters Fremtid er lagt, og at jeg selv vilde tabe Modet, hvis Du gik hen og blev syg.

Imorgen Aften er atter Touren til os at have Commandoen i Stillingen; den synes for Tiden at være det sikreste Sted, i det mindste at dømme efter det Tab Afdelingerne lide. Vi boe i de 3 Dage, forsaavidt intet Angreb skeer, i Færgegaarden, der ligger i Brohovedet, dækket af Skrænter²⁾.

Tid og Leilighed ere kun daarlige til at skrive. Modtag da mit kjærligste Levvel, idet jeg af inderste Hjerte beder Gud velsigne Eder Alle. Tusinde kjærlige Hilsner til Mutter og Børnene; med Guds

1) I Divisionens Dagbog for nævnte Dag noteres:

„Paa et enkelt Sted blev Byen skudt i Brand Kl. 8¹/₃, og de fleste Projectiler faldt nu deromkring. Enkelte Skud naede ogsaa den nordligste Del af Byen. Der herskede megen Forvirring blandt Beboerne. Alt flyttedes fra Sønderborg. 2. Division til Sundsmark. Efter de modtagne Meddelelser er Apotheket, Raadhuset, 2. Divisions Hovedkvarter, Topografernes og flere Gaarde i Nærheden af Raadhuset nedbrændte.“

2) Ifl. Dagsbefaling af ⁴/₄ skulde 1. og 2. Divisions Generaler tage skiftevis Kvarter i Færgegaarden imellem Brohovederne og i Christen Smidts Gaard i Sundsmark, saaledes at den Divisionsgeneral, der ikke havde Kommandoen i Dybbølstillingen, indkvarteredes i Sundsmark.

Hjælp vil nok engang Gjensynets Time slaae og bringe os den gamle Fred og Lykke.

P. S. Jeg haaber *Emil* har det godt; han drog iaftes freidigt paa Forpost paa høire Fløi, der jo er mindre udsat. I det Compagnie, der fulgte efter ham, da de marscherede forbi Raadhuset, slog der en Granat ned og dræbte og saarede 22 Mand. Jeg var just i Nærheden og saae det forfærdelige Syn.

Kort. Dybbøl Færgegaard $\frac{5}{4}$ 64 Kl. 2 Eftm.

Som Du seer er vor Tjeneste i Sundeved atter begyndt, og vi sidde her paa Færgegaarden siden igaar Aftes. Mærkværdigt nok er der indtil dette Øieblik ikke falden et eneste Skud, medens der igaar Eftermiddags var en af de voldsomste Kanonader mellem vort og Fjendens Artilleri i mange Timer. Den Skade han gjorde var kun ringe; en Snees Dræbte eller Saarede og et Par Kanoner demonterede, et kummerligt Resultat af de utallige Skud! Inat er Skaden paa Artilleriet og Skandserne istandsat, saa vor Kampdygtighed ikke i mindste Maade har tabt sig.

Hvad mig selv angaaer, da befinder jeg mig overordentlig vel, efterat *Clemensen* igaar skar Hul paa min Byld, der navnlig generede mig om Natten; nu betragter jeg den Sag som aldeles endt og hylder mig kun godt ind om Halsen, naar jeg tager ud.

Dybbøl Færgegaard $\frac{5}{4}$ 64.

Her gaaer det saa saa; den Standsning, der igaar Formiddags var indtraadt i Fjendens Ild, varede

kun indtil mit Brev var lukket. Saa tog de igjen dygtig fat paa det ulykkelige Sønderborg, og samtidig overdængede de Skandserne med Granater. Det var en ganske aparte Situation at befinde sig her paa Færgegaarden og see den ene Granat efter den anden slaae ned i Sønderborg, 400 Alen fra os paa den ene Side, medens de Granater, der gik over Skandserne, omtrent i samme Afstand sprang paa den anden Side af vort Qvarteer. Omtrent Kl. 8 hørte Ilden op, vi foretog Afløsningen af Afdelingerne og tænkte just paa at begive os til Ro Kl. 10, da vi pludselig allarmedes ved en heftig Geværild langs hele Linien. Vi maatte ud, og fik da saadanne Meldinger om at Fjenden havde samlet en større Styrke ud for vor venstre Fløi, at der var al Anledning til at forberede sig paa at modtage et Angreb. Ikke alene kom alle vore 8 Regimenter paa Benene, men selv 3die Brigade, hvortil *Emil* hører, og Garden mødte i Sundved¹⁾. Hele Natten igjennem maatte vi bivouakere i den meest nederdrægtige Kulde og bleve vistnok skrækkeligt bandede af de 16000 Mand, vi havde forhindret fra at hvile; men desværre var det umuligt at undgaae. Hele Natten vedblev desuden Skydningen, og Kuglerne peb os slemt om Ørene, 3 Officerer, hvoraf de to udmærket dygtige, en Capt. *Hansen* og en Lt. *Ravn* faldt tilligemed adskillige af Mandskabet²⁾. Kl. 7 kom jeg hjem, men

1) 3. Brigade (Oberst Wørishøffer) 16. og 17. Regiment.

2) Kaptajn Ernst B. M. Hansen (1830—1864) Vagtmesterlieutenant i Fredericia 1853. Kommandør for 10. Regiments 1. Kompagni. — Premierlieutenant Frederik V. Ravn (1829—1864) Kommandør for 5. Regiments 5. Kompagni. —

maatte nu deeltage i en Discussion med Generalen, *Rosen* og vore Brigadecommandeurer, om vi endnu idag skulde jage Fjenden bort fra hans Arbeide. Jeg var temmelig søvnig under den Discussion, der da heller ikke førtes livlig fra de Andres Side, men som medtog mindst 1 Time. Da jeg saa endelig vilde lægge mig til at sove, var det mig ikke muligt paa Grund af Lt. *Hedemanns* Snorken at falde i Søvn før efter en ny Times Forløb, og fik kun sovet $\frac{3}{4}$ Time, da jeg vækkedes ved Skrivelser og Depecher og maatte tænke paa Forretninger. Heldigviis blev der ikke Noget af Angrebet fra vor Side, og sandt at sige var jeg ikke synderlig oplagt dertil, da vore Folk ere altfor overanstrengte til at kunne bydes noget Extraordinairt. Hele Dagen har jeg nu været igjen i Activitet, idet *Rosen* kom Kl. 2 og foreslog mig at vi i Forening gik ud til Skandserne for at studere de fjendtlige Batterier. Der hjalp ingen „kjære Moder“, jeg maatte afsted og har i samfulde 3 Timer befundet mig i en alt andet end hyggelig Granatild i Skandsen No. 4, der blev beskudt baade i Fronten og i Flanken, men mærkværdigt nok, uden selv at lide den mindste Skade, hverken paa Kanoner eller Mandskab. Engang imellem bleve vi overdyngede af de Jordklumper, som de springende Granater kastede i Veiret, men som nu kun tilsmudsede os. Du seer, det er et aparte Liv man her fører! Men lad Dig ikke opfylde af Ængstelser.

Sekondlieutenant i Infanteriets Krigsreserve Tervis A. Jensen (1837—1864) ved 5. Regiments 5. Kompagni.

De tre Officerer faldt om Natten d. 6. April.

Om et Øieblik skal jeg ud og være tilstede ved Afløsningen af de 2 forreste Brigader med de to bageste; jeg maa altsaa slutte sendende i Tankerne tusinde ømme Kys til Dig og Børnene og mange, mange Hilsner til Mutter. —

Din Pakke med Myseosten etc. kom iformiddags og var naturligviis overordentlig velkommen; derimod venter jeg stadig med stor Længsel paa Støvlerne.

Kort. Dybbøl Færgegaard 7/4 64 Kl. 5 Eftm.

De 3 Dage, Divisionen havde Commandoen ere lykkeligt overstaaede iaften, og vi begive os nu til Sundsmark for at hvile til den 10de om Aftenen. Da Alt er indpakket, maa jeg bruge Blyant, men jeg haaber at Brevet alligevel kommer i Dine Hænder. Jeg har det saare godt; Bylden er forlængst expederet. Kjærligst Hilsen til Mutter og Børnene. Tusinde Kys til Dig selv fra din *Ernst.*

Sundsmark 8/4 64 Kl. 2 Eftm.

Rigtignok hører jeg herfra Kanontordenen fra Dybbøl, men det er dog noget ganske andet end at staae midt imellem de springende Granater, og tilmed har jeg inat tilladt mig en Ting, som ikke har fundet Sted siden jeg forlod Sønderborg, nemlig at klæde mig af, skjøndt der ingen Lagener forefandtes paa den Straasæk, der var henlagt paa Gulvet, eller over de uldne Tæpper, jeg havde

til Dække. Jeg sov imidlertid brillant, kun een Gang forstyrret af Overcommandoen ved en Masse Skrivelser, hvis Expedition jeg næsten er færdig med, saa at jeg kan tillade mig at ofre Dig nogle Minutter.

Igaar var Artillerikampen endnu voldsommere end nogensinde, og idag hører jeg, den ikke er bleven mindre. Vi fik endeel Kanoner, jeg troer hele 10, demonterede, men de ere næsten alle erstattede i Løbet af Natten, skjøndt Fjenden har skudt hele Tiden. Eet Øieblik igaar var forresten kritisk nok, thi vi fik Melding at Skandsen No. 4 ikke længere kunde skyde, da deels nogle Kanoner vare demonterede, deels Brystværnet aldeles nedskudt og endelig Artilleriofficeren saaret. Men som sagt, Sagen er atter i Orden idag ved de inat foretagne Arbejder, saa vi endnu i nogen Tid forhaabentlig kunne holde Dysten ud.

Hvor det endnu er koldt om Natten! De stakels Soldater, der maa tilbringe den under aaben Himmel, ere aldeles forkomne indtil Solen kommer op. En god Foranstaltning er imidlertid det varme Øl man giver dem, der have ligget uden Tag over Hovedet (6 Regimenter) hver Morgen Kl. 4, og i det Hele taget er der gjort og gjøres Alt muligt for dem. Alligevel er det et stort Spørgsmaal om de i Længden holde det Liv ud; vi have alt 12% Syge.

Forinden jeg slutter har jeg en lille Commission at bebyrde Dig med, nemlig at forskaffe mig nogle rygelige Cigarer (hos *Hyllested* i Skoubogade) til

6 Rd. 100. Det er forfærdeligt hvor man ryger her, især derovre i Sundeved, hvor Comptoirforretningerne ere mindre end ellers og hvor man bevæger sig meget for at see om Alt er i Orden. Mangen en Dag har jeg røget 16 Cigarer, en utiladelig Luxus indrømmer jeg, naar man sidder med Kone og Børn, men for hvilken jeg desværre ikke kan frigjøre mig, især da min General ryger endnu mere.

Vort Middagsbord skal nu snart dækkes, og mit Skriverbord skal benyttes dertil. Levvel altsaa, Du velsignede stakkels *Friede!*

Sundsmark $\frac{9}{4}$ 64.

Jeg faaer neppe Tid imorgen Eftermiddag til at skrive, da vi jo skulle afløse til Sundeved, og vil derfor hellere idag sende Dig nogle faa Linier, for at forsikkre Dig om, at jeg har det udmærket, lever meget godt og haaber fremdeles at gjøre det i mange mange Aar imellem alle mine Kjære.

Derovre i Sundeved skrider Ødelæggelsen af vore Skandser desværre fremad i de sidste Dage; vi kunne ikke længere reparere om Natten hvad der beskadiges om Dagen, og Fjenden kommer os stedse nærmere paa Livet. Alligevel haaber jeg vi endnu i nogen Tid skulle kunne holde ud og i al Fald give ham en slem Modtagelse, naar han forsøger en Storm. Vel vil det tilsidst ende med vort Nederlag, men jo bedre og mere haardnakkede vi kjæmpe, desto gunstigere ville vel ogsaa Fredsbetingelserne blive, og saa er der altid op-

naet Noget ved Kampen. Det daglige Tab af Saarede har Gud være lovet ikke været særdeles stort; det var iforgaars 46, og igaar c. 70, men det langt overveiende Antal er kun let Saarede, der ere raske igjen om en 8—14 Dage; af hine 70 var der saaledes kun 8 haardt saarede. Dette ringe Tab er saameget mere mærkværdigt som Fjenden igaar skjød idetmindste 3000 Skud, deraf alene 1150 fra Broager.

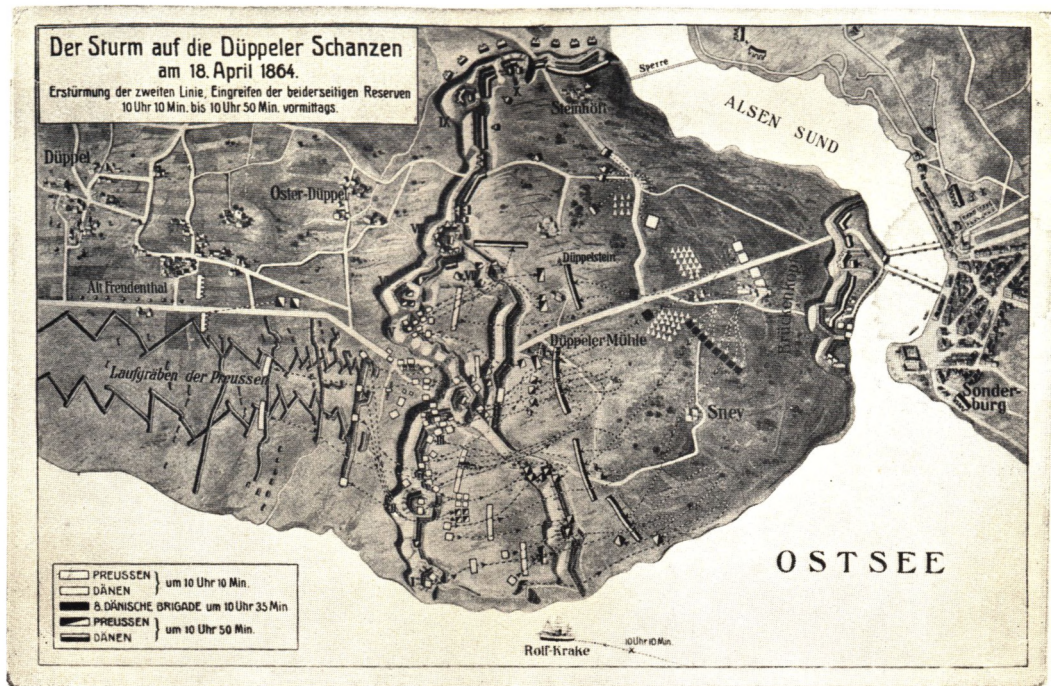
Med min Levemaade gaaer det upaaklageligt, baade her i Sundsmark og i Dybbøl Færgegaard. Maden laves af Folkene her i Huset og derovre af en af vore Skrivere, og er virkelig god. Idag have vi faaet en meget ordentlig Kjødsuppe og Vildænder; igaar var det Risengrød, kogt Skinke med grønne Ærter og Ryper! Kan man forlange mere? *Emil* maa vist lade sig nøie derovre alene med Naturalforpleiningen, men er meget tilfreds dermed; han har idag ligget i Barakkerne og skal iaften ud paa den mere behagelige høre Fløi.

Jeg er desværre idag kommet for seent til at skrive, eftersom den kjære General bliver saalænge i mit Værelse efter Middagsbordet for at fortsætte Passiaren; nu skal Ordonnantsen afsted til Augustenborg med Brevet. Hold blot Modet oppe — vi faae nok lysere Tider.

Dybbøl Færgegaard 11/4 64 Kl. 12 Middag.

Siden igaar Aftes er jeg da atter her i Færgegaarden og befinder mig omgivet af de springende

Granater, der dog i god Tid sagt hidtil have gaaet til Side for mig. Imorges Kl. 3¹/₂, netop da jeg stod i Begreb med at vandre med Generalen ud i Stillingen, bleve vi allarmede, og Alt maatte paa Benene. I et Par Timer havde vi en levende Skydning, baade Gevær- og Kanonild, men tilsidst tav den første, og vi begave os atter tilbage til vor Færgegaard, hvor man hidtil har været i god Sikkerhed. Man gjør sig ingen Idee om den Skydning Fjenden opvarter med, overalt Knald og Hvislen om Ørene af Shrapnels og Granatstumper, men man bliver saa vant dertil, at man ikke i mindste Maade afficerer deraf. Igaar talte man 20—25 Skud i Minutten, og idag er det snarere mere. Endnu holder vore Skandser ganske godt ud; vel demonteredes ikke faa Kanoner, og Situationen blev iforgaars mindre behagelig, men heldigviis indtraadte der igaar Nat en stærk Taage, saa at Fjenden ikke kunde see, at vi arbeidede, og næsten Alt bragtes i fuldstændig Orden. Blot vore Folk i Længden kunne holde det Liv ud; de faae ikke megen Søvn eller Hvile, og siden Fjenden har opdaget den Retning, hvori Barakkeleiren ligger, bekaster han slemt det nærmeste Terrain, saa at Stumperne af Granaterne gaae ind i Barakkerne og have saaret flere af de sovende Folk. Idag have vi maattet lade den Brigade, der laae i dem, rykke ud og campere under aaben Himmel, hvor Mandskabet foretrækker at grave sig ned i Huler bag Hegn og Gjærder. Jeg traf *Emil* dér for et Øieblik siden, som sædvanlig i godt Humeur og i fuld Virksomhed. Gid

Formindsket Gengivelse af den tyske Generalstabs grafiske Fremstilling af Stormen paa Dybbøl.

blot alle Officerer vilde sørge saa godt for sine Folk og leve saameget imellem dem som han; det bidrager meget til at holde Modet og Humeuret vedlige.

Vi have det her i Færgegaarden indrettet paa det Bedste. Naturligviis er man bestandig i Klæderne, med Støvler paa og Sablen i Nærheden, tilladende sig kun at strække sig paa en Halm-madrats; men til Gjengjæld leve vi godt og nyde Livet. Idag skulle vi have til Middag Viinsuppe og forløren Skildpadde, som vor ny Adjutant, Lt. *Nysted*¹⁾ (et fortræffeligt lille Menneske) har faaet sendt fra Kjøbenhavn.

Igaar fik jeg desværre ikke skrevet, da jeg uhel-digviis tog mig for lang Luur før vi skulde herover.

Dybbøl Færgegaard ^{12/4} 64 Kl. 1 Eftm.

Vi have da idag naaet den 12te uden at Fjenden gjør nogen Mine til Angreb: derimod beskyder han Stillingen vedblivende meget heftig og vil rimelig-viis ikke høre op dermed før de andre Magter sige Stop dertil. Paa selve en Storm begynder jeg derimod at tvivle; thi bliver han ved i mange Dage paa denne Maade at bombardere os, da tvinger han os snart til at forlade Stillingen uden at af-vente Stormen, og han naaer saaledes det samme Resultat uden at udsætte sig for noget Tab. Igaar mistede vi vistnok en 80 Mand ved denne evige Skydning, hvor intet Sted i hele Sundeved er sikkert for hans Granater.

¹⁾ Se S. 91 Note 1.

Hvad mig selv angaaer da hytter jeg mig i god Tid sagt godt; og jeg haaber det samme er Tilfældet med *Emil*, der idag er mellem Skandserne 4 og 5; jeg var imorges deroppe, og da havde han det godt, og det samme maae endnu være Tilfældet, da der ellers strax vilde være kommen Melding. Forresten er man for Øieblikket sikkrest, naar man som han befinder sig i Løbegravene, hvor der overalt findes fortræffelige Huler.

Du spørger om der ikke var Noget Du kunde sende mig; men i Øieblikket falder der mig ikke noget ind, det skulde da være en Kalkun eller nogle stegte Ænder og ordinaire flade Kiks fra Vandkunsten; veed Du noget bedre, da er det naturligviis velkomment, især naar det kunde arivere, medens vi leve i Ro i Sundsmark, hvorhen vi tage med Guds Hjælp imorgen Aften, for dér at tilbringe vore 3 Hviledage.

I disse Dage faae vi en Brigade fra Fredericia til Forstærkning¹⁾, hvortil vi jo ogsaa trænge, for at Folkene kunne faae lidt mere Ro; behageligt vilde det være, hvis *Steinmann* kom hertil og der saaledes kunde formeres 3 Divisioner her, saa at man havde 3 Divisionsgeneraler at skifte med ved Commandoen herovre.

I dette Øjeblik melder man mig, at det er lykkedes Fjenden at stikke en Gaard i Brand bag Stillingen; den havde hidtil trodset Granaternes Ild

1) 8. Brigades Stab (Oberst Scharffenberg) og 9. og 20. Regiment, der hørte til Fredericias Besætning, fik den 9. April Ordre til snarest at afgaa til Dybbøl-Bataillonerne overførtes den 10. April om Aftenen og i Løbet af den 11. til Baaring Vig og derfra pr. Vogn gennem Fyen til Faaborg og derfra til Høruphav.

saa godt og tjent til Tilflugtssted for nogle af Lægerne, der nu maae fortrække. Jeg maae imidlertid afbryde, for at see hvad der kan gøres.

Dybbøl Færgegaard 13/4 64.

Staaende i Begreb med at forlade Sundeved efter de 3 Dages anstrængende Tjeneste, hvor vi have udholdt det voldsomste Bombardement, Nat og Dag, sender jeg Dig at Par Linier for at melde Dig og Mutter, at jeg er i god Behold, ligesom ogsaa *Emil*, der afmarscherede herfra for en halv Time siden. Om vi om 3 Dage atter ere her maae Gud vide, thi det seer mere og mere broget ud, da der ikke er Tale om nogen Hvile for de 4 Brigader i de 6 Dage de ere herovre, saa at der begynder at indtræde en Misstemning blandt Mandskabet, der daglig seer sig decimeret ved Bombardementet uden at kunne i mindste Maade skade Fjenden. De Dødes og Saaredes Antal tiltager med hver Dag, og Blod offres uden væsentlig Nytte. Enhver af os fra den Øverste til den Nederste længes efter at Fjenden vil storme; men desværre vogter han sig for at gjøre noget Forsøg, da han veed, at han kan slippe med langt bedre Kjøb ved at bombardere os ud herfra. Intet Sted er man her sikker længere. Selv i Brohovedet suse Granaterne om os, og han har idag med Held beskudt vore Broer fra et nyt Batteri. Du skal imidlertid ikke tale derom, det vil tidsnok blive bekjendt, hvis Ulykken skal ramme os.

Tiden er knap; men jeg haaber atter imorgen at kunne sende Dig et Par Ord fra Sundsmark.

P. S. Cigarerne ere ankomne.

Sundsmark 14/4 64.

Min Depeche fra i Formiddags vil allerede have fortalt Dig, at jeg er i bedste Velgaaende og udhviler mig i vor tarvelige Bondegaard i Sundsmark efter de 3 forløbne Dages Anstrængelser. Imidlertid er jeg dog ikke sluppen fri for at høre den evindelige Kanontorden, der lyder herud og har ikke i mindste Maade tabt i Styrke, skjøndt man skulde troe, at Fjenden snart maatte savne Ammunition, da han vistnok daglig skyder 8000 Granater paa os. Idag har han skudt Rønhave i Brand og derved bragt *Rosens* Broder til Bettelstaven, da en betydelig Mængde Korn brændte med. Jeg talte før med ham og fandt ham meget nedtrykt; det er idag netop hans Kones Fødselsdag.

Hvad Enden skal blive paa alt dette maae den gode Gud vide. Atter igaar var vort Tab stort og vi mistede desuden inat en 70 Mand, da Fjenden pludselig styrtede løs paa vore Skyttegrave, hvori vore Forposter ligge, der ikke opdagede ham tidligt nok. Naturligviis svækkes Mandskabet efterhaanden, naar de de 6 Nætter af 9 bestandig ligge under aaben Himmel udsatte for den vedvarende Granatregn; de blive sløve og ligegyldige.

Veiret vedbliver at være nederdrægtigt koldt om Natten og deiligt Solskin om Dagen. Det sidste er jo

meget godt til sine Tider, men alligevel foretrække vi en dygtig Regn, der kan gjøre Markerne oplødte, genere Fjendens Forposter og bringe færre af hans Granater til at springe.

Vi fik idag en slem Skræk, kan Du tænke Dig, da der kom Meddelelse fra Overcommandoen, at vor saa afholdte forgudede General *du Plat* skulde forflyttes til Fredericia, og vi til Gjengjæld regaleres med *Steinmann*. Det var et Paafund af Krigsministeriet, der absolut vilde *du Plat* tillivs, fordi han ikke som Slave bøier Nakken for de høie Herrer. En almindelig Indignation over en saadan Maade at behandle den Mand paa, der har indlagt sig den største Fortjeneste under hele Krigen og virkelig er den eneste veritable General vi besidde, gennemtrængte Alle. Han selv var selvfølgelig i høi Grad ubehagelig berørt over denne Medfart, og jeg behøver ikke at sige Dig min Stemning ved Tanken om at skulle plages af *Steinmann*. Vor Sorg vendte sig imidlertid til Glæde for en halv Time siden, da vi fik et Par Ord fra *Rosen*, der meldte at Generalen beholdt sin Division. Men overleve vi denne Krig, skal det blive et nyt Anklagepunkt imod det nederdrægtige Krigsministerium, som Slag i Slag har bibragt Armeen og dens Commanderende de blodigste Krænkelser, og som ved sine slette Foranstaltninger og Mangel paa Sagkundskab har bidraget saa meget til Armeens Ødelæggelse og slette Tilstand.

Af Aviserne seer jeg, at Conferencen er udsat til den 22. ds., saa det gjælder om at holde ud i en 14

Dage endnu inden man kan gjøre sig mindste Haab om at der kan indtræde en Vaabenstilstand, og det turde maaskee endda være tvivlsomt, hvorvidt der fra Preussernes Side kan være Tale om at forholde sig passiv, da de trænge til nogle Laurbær som de hidtil ikke have kunnet høste. Men maaskee et vægtigt Ord fra England kan bringe dem til Eftergivenhed.

Emil har det fortræffeligt, han gik iaftes med Regimentet i Cantonnement Nord for Augustenborg, hvor han er fri for at høre den evige Skydning.

Sundsmark 16/4 64.

Tiltrods for de mange Forberedelser, som vor Overtagelse af Commandoen i Stillingen iaften medfører, maae jeg dog sende Dig nogle Linier.

Jeg har det vedblivende fortræffeligt, om end Stemningen ikke er den bedste som Følge af de sidste Efterretninger angaaende Situationen her. Iaftes har nemlig baade 16. og 17. Regiments Mandskab gjort fuldstændigt Mytteri, da de skulde over i Stillingen, og vedblevet at vægre sig, skjøndt Officerne gjorde alt muligt for at formaae dem dertil. Tilsidst maatte den syge General *Gerlach* begive sig derhen for at tale til dem, saa at de endelig bekvemmede sig til at gaae, men mumlende at de i saa Fald strax vilde overgive dem til Preusserne, hvis disse stormede. Situationen er saaledes efterhaanden bleven høist uhyggelig, thi det maa jo ende med Armeens Vanære, hvis man ikke itide gaar tilbage. Nu er min General paa min Opfordring

taget til Hovedkvarteret for at skildre dem Tilstanden. Om det lykkes at rokke dem er imidlertid tvivlsomt, da Krigsministeriet har befalet, at Stillingen skal holdes til det Yderste. Spørgsmaalet er da, om det yderste Øieblik ikke alt er kommet; thi kan man ikke formaae en Afdeling til at gjøre Modstand i Tilfælde af Angreb, da er der al Sandsynlighed for at samtlige Tropper i Stillingen ville blive aldeles ødelagte paa Retraiten.

Med Batterierne paa Alssund staaer det heller ikke godt. Fjendens udmærkede Artillerie ødelægger vort paa en Afstand, hvor dette ikke kan skyde. Havde man imidlertid blot hele Armeen paa Als, vilde vi være istand til at forhindre Landgang i flere Maaneder.

Som Du seer, har jeg ingen Grund til at være i godt Humeur, man veed jo ikke hvorledes det Hele skal ende. Blot Forsynet ikke vil aldeles slaae Haanden af Landet og Folket, der bøder haardt for sit Overmod i de forløbne Aar, hvor dets Presse har gjort Alt muligt til at forværre vor Stilling.

Men jeg vil vende Tankerne bort fra det mindre glædelige Gebeet og fæste dem et Øieblik paa den udmærkede Madforsyning jeg har modtaget fra Dig; hvor megen Uleilighed har jeg ikke gjort Dig ved alt dette. Du kan imidlertid glæde Dig med, at det er uhyre velkomment. Men hvad har det kostet? Det var dog nok værd at vide, for at jeg kunde erstatte Dig Beløbet baade for denne og den tidligere Sending. Iaften haaber jeg at kunne give *Emil* sin Part, han skal nok ligge inat i Brohovedet i Nærheden af vor Færgegaard.

Idag forsøges altsaa at faae et Portrait af Prindsessen¹⁾. Hvor jeg længes efter at see det, da jeg ikke kan gjøre mig nogen egentlig Idee om hvorledes det søde Pus seer ud; jeg vil dog vist neppe kunne gjenfinde de tidligere Træk, der maae have udviklet sig meget i de 4 Maaneder, der ere forløbne siden jeg forlod Flensborg.

Steinmanns Ankomst hertil har ingen Indflydelse paa vor Hviletid, da han har overtaget 1. Division istedetfor General *Vogt*; vi afløse ham som sagt iaften, men saa er der Spørgsmaal, om vor Tour for Fremtiden skal være 2 eller 3 Dage; i førstnævnte Tilfælde bliver jo Hviletiden til Gengjæld meget indskrænket.

Det er paa Tide jeg slutter, og sender Dig derfor mit kjærligste Levvel med tusinde Hilsener til Mutter og Kys til Børnene. Hold Dig blot flink, Du Elskede! med Guds Hjælp vil der ikke hengaae altfor lang Tid inden vi atter mødes. Din *Ernst.*

Dybbøl Færgegaard 17/4 64. Kl. 4 Eftm.²⁾

Saa sidder jeg da atter her paa Færgegaarden og sender Dig herfra min kjærligste Hilsen; hvorlænge det skal vare maae Gud vide, thi som jeg skrev igaar, bliver Situationen stedse mere og mere uhyggelig. Iaftes ved Afløsningen tog Fjenden saaledes 60 Mand, der laae i Skyttegravene, fangen; de Slyngler skrege øieblikkelig Pardon, da Fjenden styrtede frem, og affyrede ikke et Skud. Men skjøndt man saaledes

1) Deres lille toaarige Datter Magda.

2) Dette Brev modtog Majorinde Schau Morgenen efter Stormen paa Dybbøl.

Herfaldt
Generalmajor
P. H. C. du Plat.
Major E. F. Schau
og
Major S. L. C. Rosen
den 18 April 1864.

Mindestenen rejst paa Dybbøl.

har Beviiser nok paa, at det vil være en Umulighed at holde Stillingen i Tilfælde af en Storm, saa vil dog det høie Ministerium ikke tillade os at gaae tilbage, men foretrækker at udsætte Armeen for Vanære og fuldstændig Ruin.

Emil har det godt; han spiste Frokost hos os i Formiddags, og jeg glædede mig over hans fortræffelige Appetit. Han har ærgret sig meget over sit Mandskabs Opførsel, skjøndt det dog lykkedes ham at bringe sit Compagnie over til Sundeved først, medens de andre havde langt mere Besvær dermed. Iaften skal han paa høire Fløi, imorgen Aften bivouakere foran Brohovedet, og endelig iovermorgen om Gud vil tilbage til Als tilligemed os.

Udateret Kort, skrevet med Blyant. [19. April].

Min inderligt elskede *Friede!* Igaar var jeg for udmattet til at sende Dig et Par trøstende Ord, men idag, da jeg har faaet lidt Søvn, føler jeg Kraft til at skrive. Endnu er man ikke aldeles paa det Rene med Saarets Beskaffenhed, hvorvidt en Amputation vil blive nødvendig, men vi ville haabe det Bedste. Har I nogen Efterretninger fra *Emil*? Han var den Dag meget udsat for at blive taget tilfange.

Jeg er underbragt i Johanniterriddernes Lazareth paa Bellevue¹⁾ med udmærket Pleie.

Tusind kjærlige Hilsener fra Din

Ernst.

Disse var de sidste Linier fra Major Ernst Schaus Haand.

¹⁾ Ved Flensborg.

Brev fra Betty Moltke¹⁾ til Majorinde Schau.

Udateret (omkr. 29. April).

Mit tiefem Schmerz und innigen Mitgefühl, meine theure Frau *Schau*, für das traurige und harte Schicksal, was Ihren Gemahl getroffen, durchdrungen, kann ich nur wünschen, dass Sie recht bald kommen, zum Trost für Ihren theuren Mann und zu Ihrer eignen Beruhigung. *Moltke* komt so eben wieder vom Hospital (in Bellevue ist es). Der Major befindet sich den Umständen nach leidlich wohl, doch ist Er natürlich sehr schwach und muss sehr für Aufregung geschont werden. Ruhe, Ruhe, sagt der Artzt, ist gegenwärtig sehr Noth. Unsere Ärtzte wie *Silberberg* und *Jespersen* haben ihn alle besucht, und Alle sagen dasselbe. Gott wird ihn bestehen, und Ihr lieber Mann Ihnen erhalten werden. Dass wir Sie gern aufnehmen werden versteht sich. Beide Briefe hat Ihr Herr Gemahl erhalten und sich sehr darüber gefreut.

Wie geht es Ihrer armen Frau Schwiegermutter, bitte empfehlen Sie mich gütigst, und versichere Sie sie unsere innigste Theilnahme.

Ich werde nach einigen Tagen wieder schreiben, falls Sie sich noch nicht gleich entschlossen haben zu kommen, was auch zur Beruhigung für Ihre Frau Schwiegermutter gut sein wird.

Ergebenst Ihre *Betty Moltke*.

1) Gift med Postmester Kammerherre Fritz v. Moltke i Flensborg, en Broder til den tyske Generalfeltmarschal.

Den 18. April Kl. 9³/₄ Formiddag begav Major Schau sig ledsaget af sin Adjutant, Lieutenant Nysted fra Færgegaarden ud mod Stillingen paa Inspektion¹). Da de to Officerer var naaede ad Flensborg-Chausseen frem foran Barrakkejren, hørte de omtrent Kl. 10 en meget stærk Geværild paa Stillingens venstre Fløj. Uagtet det ved fjendtligt Stormangreb beordrede Signal fra 1. Linie — „Lang Tone“ — ikke hørtes, var Schau strax klar over, at et almindeligt Angreb forestod og befalede derfor Adjudanten at alarmere 8. Brigade, for at denne kunde rykke frem til den tilbagetrukne Linie, medens han selv hurtigst muligt begav sig til Færgegaarden og underrettede Kl. 10¹/₂ General du Plat, der efter at have afsendt Melding til Overkommandoen sammen med sin Stab gik op til Barrakkejren, som naaedes Kl. 10³/₄ og hvor samtidig 8. Brigade under Scharffenberg paabegyndte sit bekendte Modangreb. Forpostkommandørens Adjutant, Sekondlieutenant C. A. Schultz, saa her Generalen gaa frem og tilbage vest for Aabenraavejen, til højre for Chausseen, paa Marken, medens Major Schau stod stille ved Chausseen. Da Schultz meldte sig til Tjeneste, overbragte Schau ham Generalens Befaling til at følge Linien paa venstre Fløj og om fornødent give 8. Brigade Ordre til at gaa tilbage²). Da Generalens Ordre paa Grund af Meldings-Tjenestens Vanskelighed ikke blev efterkommet, synes han at

¹) 2. Armees Divisions udgaaende confidentialle Skrivelser: Beretning om Kampen den 18. April 1864 i Skrivelse til Overkommandoen af 5. Maj 1864.

²) Daniel Bruun: Halvthundredeaars Mindeblade i Militært Tidsskrift 1914, Tillægshæfte VI Spalte 18—19; og Oberstl. Emil v. Fischer: Myrderierne i Kløften ved Alssund (i Nationaltidendes Aftenudgave den 17. April 1914 ff.).

have bifaldet Modangrebets Foretagelse, uagtet han mistvivlede om et heldigt Resultat. Da Brigaden efter sit forgæves Forsøg paa at sætte sig fast i Stillingen omkring Dybbøl Mølle gik tilbage under kraftig Beskydning fra Fjenden, der havde vundet stærkt frem paa vor venstre Fløj, opholdt Generalen sig ved Chausseen, hvor Aabenraavejen støder til denne, tillige med sin Stabschef og Lieutenant Nysted, hvortil kom Overkommandoens Souschef, Major Rosen. Staben var paa dette Tidspunkt i Fare for at blive afskaaret Tilbagetoget; og da en dansk Officer, der under Stormen lige havde naaet at faa sine Kanoner fornaglede, underrettede den herom, hørte han Stabschefen sige til Generalen: „Saa maa vi gaa paa, Hr General!“ Samtidig koncentrerede General du Plat og hans Officerer sig om at ordne Resterne af 8. Brigade, hvis Officerer i stort Tal var faldet, under den hastige Retræte mod Brohovederne, medens Staben selv fulgte Chausseen samme Vej. Fjenden, der var klar over, at disse Officerer ledede Forsvaret, fik nogle særlig udvalgte Skytter bragt i Stilling med disse som Maal, og Resultatet heraf blev, at først Generalen faldt og døde kort efter, og at derefter Rosen og saa Schau, der begge søgte at drage Omsorg for du Plat, saaredes haardt, Schau af en Kugle i Laaret, (Tidspunktet herfor maa formentlig sættes til ca. Kl. 12). Paa det Sted, hvor de 3 Officerer faldt, er der nu rejst en Bautasten. Saavel Forpostkommandøren, Kaptajn F. C. G. Schøller, som Lieutenant Dinesen havde inden Schaus og Rosens Fald efter

Overførslen af Major SCHAUS Lig ved Alssund.
Blyantstegning.

disses Anmodning gjort forgæves Forsøg paa at faa General du Plats Lig ført med ned til Brohovederne, men dette mislykkedes¹⁾.

Schau og Rosen faldt i Fangenskab og blev af de preussiske Ambulancer bragt til Johannitter-Lazarettet i Nybøl Skole, hvor Rosen døde om Natten. Fra Nybøl blev Schau den følgende Dag bragt til Flensborg og indlagt paa Johannitter-Lazarettet paa Traktørstedet „Bellevue“, hvor den danske Overpræsident, Kammerherre Rosen besøgte ham samme Dag²⁾. Paa Lazarettet, hvor han blev indlagt paa Stue sammen med Kaptajn S. J. Wedege, der var blevet saaret og fangen under Kampen den 17. Marts, fik Schau formentlig den 20. April det ene Ben amputeret ovenfor Knæet³⁾.

Den 23. April, da Schaus Tilstand som Følge af Koldbrand i Saaret var yderst slet, besøgte Kong Wilhelm af Preussen Lazaretterne og ønskede ogsaa at se Major Schau. Men Schau svarede den østerrikske Civilkommissær, Grev Revertera, som Kongen iforvejen havde sendt hen til ham for at bebude sit Besøg: „Han kan da idetmindste lade mig dø i Fred“, og da Kongen desuagtet gik hen til hans Seng, vendte Ernst Schau sig om mod Væggen og svarede ham ikke. Samme Aften sent blev Schau berettet af den danske Præst i Flensborg, Pastor Graae, og den 24. April Kl. 4 om Morgenen udaandede han, medens Pastorinde Graae, der havde

¹⁾ W. Dinesen: Fra Ottende Brigade (K. 1889), pag. 77 ff.

²⁾ Kammerherre Rosens Optegnelser fra Flensborg 1864 (i Sønderjydske Aarbøger 1908, pag. 297).

³⁾ Oberst S. J. Wedege: Fra mine Erindrings Pulterkammer (i Vort Forsvar 9. Aarg., Nr. 215).

vaaget hos ham i hans sidste Timer, var tilstede hos ham¹⁾. Samme Dag, Schau var død, blev hans Lig bragt til Kapellet, hvor der holdtes en smuk Højtidelighed²⁾. Hans Hustru, der var blevet alarmeret ved det gengivne Brev fra Fru Moltke, havde over Lübeck, ledsaget af Frk. Sophie Fønss begivet sig til Flensborg, hvor hun formentlig indtraf den 25. April og forlod Byen igen den 26. April³⁾.

Af en Brevvexling mellem den preussiske Kommandant i Flensborg, Major, Friherre v. d. Horst, og Kammerherre Rosen fremgaar, at Prins Friedrich Carl gav Befaling til Ligets Udlevering, og den 27. April om Morgenen kørtes Kisten fra Flensborg, ledsaget gennem Byen af den danske Overpræsident, af Pastor Graae og nogle af Byens Indbyggere. Det havde været Kommandantens Mening at medgive Ligvognen en Æresvagt, men da var Kisten allerede smykket og med en Sølvplade med dansk Inscription ført bort over Graasten til Brohovederne ved Dybbøl, hvortil den ankom den 27. April hen paa Eftermiddagen og af den preussiske Feltvagtcommandør i Brohovedet, Lieutenant, Grev York, udleveredes til den fra dansk Side udsendte Parlamentær, Lieutenant Neergaard⁴⁾. Den 29. April afgik Kisten fra Sønderborg til Kjøbenhavn, hvor Begravelsen foregik den 2. Maj paa Garnisons Kirkegaard udenfor Østerport ligeoverfor Broderens, Emil Schaus Grav. —

1) Thomas Graae: Gamle Minder (K. 1917), pag. 142—43.

2) Rosen, anf. Sted, pag. 301.

3) Rosen, anf. Sted, pag. 302.

4) Daniel Bruun, anf. Sted, Spalte 35.

Henimod Aften den 18. April modtog Oberstinde Schau Meddelelsen om, at hendes Søn Emil var falden. Borgmesteren i Sønderborg, Justitsraad S. H. Finsen, fortæller i et Brev, (velvilligt stillet til Disposition af Frøken Nulle Finsen), dat. 19. April herom flg.: „Emil Schau blev, idet han hæderlig førte sit Kompagni fra dets Plads yderst paa højre Fløj i Løbegraven mellem Nr. 10 og Sundet tilbage til Brohovedet, saaret i Foden, og da han tiltrods for sit Saar, støttet paa een af sine Soldater var naaet tæt hen til Broen, ramtes han af en Kugle i højre Side af Underlivet, der øjeblikkelig dræbte ham. Hans stakkels Kone og smaa Børn, hans stakkels gamle Moder, der allerede har bragt saa mange Ofre! Gud give dem Styrke til at bære dette Tab“¹⁾.

Noget efter fik Moderen Efterretningen om, at hendes sidste Søn, Ernst, var falden i Fangenskab. Hun udrød da: „Er min Søn Ernst fangen, saa er han saaret og det ikke lidt.“

Majorinde Schau boede efter sin Mands Død sammen med Svigermoderen i Sorø, men flyttede senere til Kjøbenhavn, hvor hun døde d. 29. November 1899.

Den gamle Oberstinde døde 6. April 1878.

¹⁾ Under 22. April skriver Finsen: „I Middags fulgte jeg Emil Schaus Lig ombord i Dampskibet, der førte du Plats og elleve andre Officerers Lig til Korsør“.

Major SCHAUS Moder,
Oberstinde DOROTHEA SCHAU, f. BOJESEN.

Efter Fotografi.

TILLÆG

BREVE FRA FRU DOROTHEA SCHAU
TIL HENDES SØN ERNST SCHAU UNDER
KRIGEN

Flensborg 12. Decbr. 1863.

Vei ret er saa mørkt idag, min egen velsignede *Ernst!* at jeg næppe kan see at skrive, men dog ikke vil opsætte til imorgen at sende Dig Din Søsters Brev¹⁾, men hellere indskrænke mig til nogle faa Linier.

Din lille søde Kone har havt en god Nat og synes ikke slet saa tung i Sindet som igaar, da den lange sørgelige Dag ikke syntes at kunne faae Ende; det er heller ikke saa let ikke at høre de vante Trin eller den venlige Stemme. Det er allerede et stort Savn, og hvor mange større er der ikke for hende, den elskelige Sjæl!

Jeg troer nu ikke paa Krig, og om Din lille Kone end ikke deler min Anskuelse, saa hjælper den dog til at formilde de mørke Tanker. Børnene ere flinke og muntre, saa fra den Side er der dog Fred i Sindet. Det var en Glæde imorges, da Dit Brev²⁾ kom, Du vel og tilfreds, gid den være varig, det er vort høieste Ønske, vi have kun een Tanke og det er Dig, tidlig og sildig er Du i vore Tanker. Ihvad der end møder, vide vi dog at til idag 8te Dage er der Vaabenhvile, og i den Tid samle vi Styrke og Mod til den kommende Tid og hige ikke efter at vide, hvad den bærer i sit Skjød.

¹⁾ Emma Schau (1822–98) opholdt sig paa dette Tidspunkt som Privatlærerinde i Rusland.

²⁾ Brevet af 11/2 63 til Hustruen. Sønnens Breve til Moderen er gaaede tabt.

Og nu Farvel, min bedste, min inderligst elskede Søn! Gud holde sin beskjærmende Haand over Dig, Du er min første Tanke om Morgen, min sidste om Aftenen. Tak for al den ømme Kjærlighed Du stedse har viist mig. Gud vil lønne Dig for den i Tid og Evighed, thi den alene har hjulpet mig til at bære de mange dybe Sorger, der er faldne i mit Lod. Gud velsigne Dig.

Din gamle trofaste Moder

Dorthée Schau.

Flensborg 23. Decbr. 1863.

Min kjærligste Tak for Dit Brev, min egen vel-synede *Ernst*, der ret var en uventet Overraskelse. Jeg takker Dig atter og atter for den Glæde Du derved beredede mig, skjøndt det næsten er et Tyveri imod Din lille elskelige Kone. Det var en Lysstraale i Mørket, det gav os Haab om to Ting, som vi med Længsel have imødeset, nemlig Avancementet og Forflyttelsen fra Rendsborg, det Sted der gemmer saamange tunge og bittere Minder, der knytte sig til Stedet selv og lader mig see Alt fra den mørkeste Side, saalænge Du var der¹⁾.

Emils Brev indeholdt Meddelelse om at han igaar Eftermiddags pr. Jernbane skulde tage til

¹⁾ Kaptajn Boe Schau, der i Aarene 1842—45 som Premierlieutenant havde Garnison i Rendsborg, maatte døje meget for sit danske Sindelags Skyld, hvilket kom til Udbrud under en Revue i 1845 for Prinsen af Noer ved en Konflikt mellem Schau og det borgerlige Artilleri. Da Prinsen holdt med Borgerne, klagede Schau til Kongen, der gav ham Medhold og ophævede det borgerlige Artilleri. — Valdemar Schau, der i 1859 døde i Rendsborg af Tyfus, havde ved Begyndelsen af samme Aar paadrøget sig en Krigsretsdom for Myndighedsmisbrug, foranlediget ved hans Iver i Tjenesten.

Korsøer og derfra med Dampskib til Flensborg, i hvis Omegn han skal ligge. Det er dog en Trøst og Glæde den Post bragte os, foruden det vi fik fra Dig; men naar han kommer ere vi ganske uvidende om. Din halve Julegave har Du jo faaet, min elskede Søn, og Resten sender Din lille Kone Dig nok næste Gang Vadsækken skal fyldes; lidt Julemad følger i Form af Figener, de ville ikke skade Dig. En glædelig Jul ønskede jeg Dig saa inderlig gjerne, men jeg synes næsten det er at tage Ordet forfængeligt at udtale det. Det vil blive en mægtig Dæmper paa vor Glæde over Børnenes Jubel at vide Dig, min stakkels *Ernst*, sidde ene med Dit Savn og Din Længsel, mit Hjerte bløder ved den blotte Tanke, men det halve af vore Sjæle vil være hos Dig. Vi ville tænke og tale saameget om og paa Dig, at Du vil kunne føle vor usynlige Nærværelse. Din *Friede* er en sød lille fornuftig Kone, en sand Engel, er trods sit daglige Savn rolig og fattet, og til enhver Tid den ømme, kjærlige, omhyggelige Moder hun altid har været, og hun vil ogsaa snart faae sin Løn i Din Tilbagekomst til det Hjem, hvis Sjæl, hvis Eet og Alt Du er.

Det er saa taaget, at jeg næppe kan see hvor jeg sætter min Pen. Derfor kun en kjærlig Hilsen fra os Alle, og jeg slutter mit Brev med Bøn til Gud at holde sin beskjærmende Haand over Dig, Du min bedste, min egen velsignede Søn. Lev vel og skjænk en kjærlig Tanke til Din gamle Moder.

Flensborg 31. Decbr. 1863.

Det gamle Aar maa ikke vandre heden, min inderlig elskede Søn, før jeg i nogle faa Linier har bragt Dig min varme hjertelige Tak for al den uendelige Kjærlighed Du har skjænket mig i det. Gud velsigne og lønne Dig derfor! Han sende Dig sin rigeste Velsignelse i det nye Aar og lade Dig efter overstaaet Kamp og Møie, efter mange Anstrængelser og Besværligheder, som vel ere uundgaelige, vende tilbage til det Hjem, hvis Eet og Alt Du er. Sund og rask ville vi see Dig igjen, derpaa stoler jeg med fuld Fortrøstning. Din lille elskelige Kone bærer sin Længsel og sit Savn saa godt, langt bedre end jeg nogensinde havde haabet, og saalænge hun kan bevare denne Fatning og Ro, takker jeg Gud. Han vil skjænke Dig, min elskede Søn, og os Alle al den Kraft og Styrke vi behøve, naar det skjæbnesvangre Øieblik er der, at Slesvigs Grund er overskredet af de vilde Skarer, der ville hente sig Nederlag til de, der for 12 Aar siden blev dem til Deel.

Hvor mageløs er ikke din kjærlige *Friede* mod *Emil*, hun veed ikke hvor god hun vil være imod ham, og han paaskjønner i fuldt Maal Alt hvad hun gjør for ham.

Jeg gratulerer til Avancementet, det er dog en stor Sikkerhed for Fremtiden. Tænk paa mig, vedbliv at elske Din gamle Mutter, men lad *Friede* beholde ethvert Minut af den kostbare Tid Du kan skjænke hende, den kan i Tiden blive hende knap nok tilmaalt. Vær nu blot forsigtig og omhyggelig for Dit Helbred,

der er af saa uberegnelig Nytte, naar det gjælder om at værne om det kjæreste man har i Verden, Din Arne og vort gamle betrængte Fædreland. — Jeg kunde skrive om Meget, der ligger tungt paa Sindet, men vil jeg bevare min ydre Ro, maae jeg ikke sætte slige Tanker paa Papiret og derved komme i en vemodig Stemning. Vi ville hver for sig stræbe at forjage Tanken om den nærmeste Fremtid og ene stole paa Gud i Himmelen, der har Midler nok til at frelse os fra Undergang. Lev vel! min egen *Ernst*. Gud holde sin Haand over Dig i det ny som i det gamle Aar, derom beder tidlig og sildig Din Dig saa ømt elskende Moder.

Flensborg 29de Jan. 1864.

Hvor ofte har jeg ikke, min egen kjære velsignede *Ernst*, begyndt Dagen med den Tanke at skrive til Dig, men atter opgivet den, deels fordi Du jo ved Din *Friede* daglig hørte fra mig og jeg altsaa ikke kunde fortælle Dig Noget, Du ikke allerede vidste, og deels fordi jeg følte at ved et saadant Brev vilde min Stemning blive for bevæget til at jeg kunde bevare det Mod og den Styrke, der er saa nødvendig for at opretholde Din lille søde Kones Mod, naar det alvorlige Øieblik kommer, da Kampen begynder. Endnu har jeg ikke tabt Haabet om et fredeligt Udfald, endskjøndt det næsten kunde synes Vanvid at troe derpaa, nu de erobringssyge Preussere ere os saa nær, og dog hænger man sig, som den Druknende ved et Halm-

straae, ved det mindste Glimt af Udsigt til alvorlig og kraftig Opræden fra Englands Side. Dog det var ikke for at politisere at jeg tog Pennen, det var ene for at takke Dig for enhver kjærlig Tanke Du fra det Fjærne skjænker, for den Omhu, Du skjøndt fraværende dog stedse viser for min Velvære, men Du kan i den Henseende trygt stole paa Din *Friede*, hun er Kjærligheden og Omhyggeligheden selv og behøver ingen Opmuntring for at undersøge mit Værelses Varmegrad. Var hun mit eget Barn, hun kunde ikke skjænke mig mere Opmærksomhed, mere øm Omsorg end hun gjør. Gud velsigne hende derfor og lønne hende derved at Du efter endt Kamp vender sund og uskadt tilbage.

Hvor smukt Veiret end seer ud, min gode *Ernst!* og hvor det hjælper mig til at skrive disse Linier, er det dog ikke uden Uro jeg tænker paa at den haarde Frost atter skal vende tilbage, deels for Sliens Skyld dels for vore stakkels Soldater, der lide saa haardt ved den.

Fra *Emil* intet siden han meldte mig sin Ankomst i Flensborgs Omegn. Han kan vel ikke forlade sine Folk, før Holstenerne ere afleverede, men da vil han, om end kun kort, see ind til os.

Jeg behøver vist ikke at sige Dig, hvormeget jeg længes efter Dig, og dog, min inderlig elskede Søn, har jeg ikke Mod til at reise om end kun for Øieblikke til Dig. Jeg leed saameget ved Skilsmissen d. 11. December. Jeg vilde ikke kunne taale at gjentage den, men foretrækker saa godt som muligt at bære mit Savn og min Længsel. Jeg

gjentager min Bøn, skriv ikke til mig i denne travle Tid, hvor saameget har Krav paa Din Tid. Og nu Farvel for denne Gang, Du gode kjærlige *Ernst!* Hold Dig rask og vær forsigtig, derom beder Dig saa inderlig Din gamle trofaste Moder.

„Asgaard“ [Frederiksberg.] 29. Febr. 1864.

Det er ikke saa let at skrive til Dig, min inderlig elskede Søn. Hele den dybe Længsel efter Dig, som jeg efter megen Kamp og Møie har trængt tilbage i mit Indre, vaagner med fornyet Liv nu jeg tager Pennen i Haanden for at bringe Dig min varmeste Tak for Dit kjærlige Brev og for enhver Tanke Du deri har sendt Din gamle Moder, hvis største Lykke og Glæde Du er. Gud velsigne Dig, min egen velsignede *Ernst* og bevare Dig i Farens Stund, paa hvilken vi maa være fattede. Det er jo umueligt den kan udeblive, og da see Gud i Naade til os Alle. Det seer mørkt og sørgeligt ud, Uenighed overalt i Landet, mægtige Fjender og uvirk-somme Venner. Vi have intet at stole paa uden paa Altstyreren og vor egen ringe Kraft; hvor ganske anderledes for 16 Aar siden, da vare vi fulde af Mod og Kraft, da havde vi kun een Tanke Allesammen: Fædrelandet, og nu staae de mange forskellige Partier her i Landet rede til ved Splid at fortære det Lidet vi have tilbage. Kan Du tænke Dig en Løsning af dette Virvar uden ved et eller andet Mirakel, som kun Gud kan sende os? Gid det skee snart, inden det er for sildig til at frelse os.

Din lille velsignede Engel af Kone bærer endnu stedse sin Længsel og sit Savn med stille Ro. Kun naar de have tudet hende Ørene fulde om de blodige Slag, der forestaae, kan hun for en Stund gribes af Smerte og Angest; men snart er hun atter Herre derover, og jeg tilskriver dette hendes dybe mægtige Kjærlighed til Dig, der gjør hende istand til dette Herredømme over sig selv, for at jeg ikke skal være Vidne til hendes Sorg; og saaledes kjæmpe vi Begge ligeoverfor hinanden af gjensidig Kjærlighed, og den styrker os Begge over al Beskrivelse. Kun ved at bringe Stormen til Ro finde vi Lindring, dette aandelige Samliv med Dig Morgen og Aften er et Lyspunkt i hendes Liv, hendes eneste Glæde og Lykke. Hun er en sand Skat, ret en ægte Perle for Dig og os Alle; netop fordi hun saa stille og uden Klage bærer sin Sorg, vil Gud høre alle de brændende Bønner vi opsende til Ham. Han vil sende mine elskede Sønner sunde og raske tilbage, naar Tiden er der. Maatte den blot ikke være fjern.

Dine søde Børn ere flinke og raske, og skal man dømme efter den Støi, de kunne gjøre, da er der ikke Mangel paa Liv og Lystighed. Kunde jeg blot see, skulde jeg nok beskjæftige dem, men mit Syn kan jo ikke forbedres under disse Omstændigheder, sørgeligt nok, thi den ringe Nytte jeg kan gjøre her i Livet, formindskes jo betydeligt herved. Det er et Kors Gud har paalagt mig, som det gjælder at bære med Taalmod og Hengivenhed i Hans Villie.

Du seer vel kun sjelden den kjære *Emil*, han maatte jo lige op til Mols. En daarlig Recreation, marschere fleere Miil og saa holde Kystvagt for at forebygge Landgang. Nu er han jo atter paa Forpost, det maa være drøit, ligesaa drøit næsten som at purres ud om Natten, som Du maatte det d. 27de, min egen velsignede *Ernst*.

Ja nu er det forbi med mit Skriveri, derfor Levvel Du mit Hjertes elskede Barn! Gud styrke Dig i denne anstrængende Tid, at det kun ikke overstiger Dine Kræfter.

„Asgaard“ 20. Marts 1864.

Hvor jeg er glad og taknemmelig mod Forsynet, min inderlig elskede Søn, at Du skjøndt Faren saa nær, dog slap med et mindre Saar. Jeg kunde ikke blive den Tanke qvit, at det var betydeligere end Du lod os troe. De mange Depescher, hvori man saa let kan omgaae Sandheden, og ingen Breve, vare mig mistænkelige. Da kom Brevet idag fra din egen Haand og borttog enhver Tvivl. Den gode Gud skaane Dig fremdeles saavel som min kjære *Emil*.

Det seer mørkt ud og ikke en klar Tanke om Fremtiden lader sig fastholde. Vi have kun Haabet at der ved en eller anden uventet Begivenhed kan dukke et Lyspunkt frem, der varsler bedre Tider. Haabet beskjemmer Ingen, og jeg vil fastholde mit om det kjære Fædrelands Frelse til det Yderste. Det var forresten en skrækkelig Angest den Depesche indjog, og der vil gaae nogle Dage hen, inden Sindet gjenvinder den gamle Ligevægt og

jeg atter kan faae Kraft og Mod til at overvinde Din lille søde Kones Angest og Uro, der i sin Tro paa Du ikke var udsat for Noget, er blevet saa stærkt rystet. Dog Gud hjælper os nok ud over alt Dette, naar vi kun trygt stole paa ham.

Til Odense klages fra Als over Reserveofficererne, der storme saa stærkt frem, at Soldaterne derved ofte offres til ingen Nytte; der mangler altsaa ikke Mod, men om ikke Erfaring, som de ikke kunne have, saa dog noget mere Begreb om et Felttog end de kunne have. Vi maa ikke have benyttet disse mange Fredens Aar, ellers vilde vi jo ikke være saa fattige paa Artilleriofficerer, at *Theodor*¹⁾ har Udsigt til fra den 24de at faae et Halvbatterie at føre, noget der først da *Boe* var 28 Aar gammel og 12 Aar Officeer blev ham til Deel. Man er ikke tilfreds hverken med *Lundbye*, *Ankiær* eller *Rømer*; der paastaaes, at ingen af dem er istand til at magte Situationen. Gud skee Lov I fik Garden over, den er mere værd end en heel Brigade; længe varede det, men omsider blev det dog Alvor. Gid de kom ved 2den Division, de ere gode Bundsforvandte.

For lidt siden kjørte Din lille Kone med Tante og begge Drengene i Sporvognen, der gaaer til St. Annæ Plads²⁾; der vilde de spadsere og see at træffe Bekjendtere. Det holdt haardt at faae hende med, men omsider lykkedes det. Hun er

1) Hendes Søstersøn, Officersaspirant i Artilleriets Krigsreserve Jacob Johannes Theodor Bojesen-Trepka, der 19/4 blev Secondlieutenant i Artilleriets Krigsreserve. 1900 Oberst.

2) Det første trafikerede Stykke af „Kjøbenhavns Sporveie“, der i Efteraaret 1863 begyndte sin Virksomhed.

bange for i disse Kiøretøier at høre Noget, der kan ængste eller forurolige hende; men sidde hjemme som jeg maa hun ikke; for hendes Helbred er det nødvendigt at tumle sig lidt mellem Andre.

Da jeg ikke vidste paa hvad Maade jeg skulde gjøre Eder tilgode, valgte jeg at sende Dig nogle Pommeransskaller, de styrke de svækkede Maver, og naar Du deler dem med *Emil*, der vil forstaae at benytte dem bedre end Chokoladen, haaber jeg den vil være gavnlig for Eder Begge. Er der Noget Andet I kunne ønske, da siig mig det blot, og naar det ikke overstiger de Midler, der staae til min Raadighed, skal Du faae det.

Farvel for denne Gang, min egen velsignede *Ernst!* Hils min kjære *Emil*, naar Du seer ham, og Gud beskytte Eder Begge.

„Asgaard“ 13. April 1864.

Du veed hvor svært det er mig at skrive til Dig, min elskede dyrebare Søn! Min ubeskrivelige Længsel efter Dig vaagner da med fornyet Kraft, og bringer Taarer i de gamle Øine, som jeg saa gjerne vil skaane. Men sende dette Billede, selv igjennem Din lille søde velsignede Kone, uden selv at bede Dig see paa det med Kjærlighed og i dets gamle Træk see al den uendelige Ømhed og Kjærlighed, hvoraf mit Hjærte er gjennemstrømmet, er mig umueligt. Jeg kan ikke ofte nok sige Dig, at Du er mit kjæreste her paa Jorden og at jeg ikke kan tænke mig Livet uden Dig. Om

jeg end blev 80 Aar, jeg fulgte Dig, hvor Du gaaer hen. Kuglerne kunne ikke ramme Dig, de ville respektere den, der er Gjenstand for en elsket Kones og en gammel Moders Kjærlighed, og derfor haaber jeg fuldt og fast vi sees igjen glade og tilfredse, takkende Gud, der holdt Sin beskyttende Haand over Dit og Din Broders Liv og Lemmer; men alligevel er Øieblikket svært at gjennebløbe, og havde jeg ikke Din elskelige Kone og de søde velsignede Børn, jeg holdt ikke dette qvalfulde Liv ud. Jeg tænker altid vi skulle igjennem selv om Jorden er gloende, og det kan den næsten kaldes nu. Vi kunne jo intet Begreb her gjøre os om den bedøvende og tilintetgjørende Granatild, der daglig bydes Eder, men beundre Eders Mod og Udholdenhed, det kunne vi jo af fulde Hjerter. Hvor vil Du, min egen *Ernst*, forkjæle din lille Pige, naar Du atter kommer i Ro; hun er nu i den farlige Alder, hvor Alt er saa tiltrækkende, og yndig er hun, det Yndigste mine Øine nogetsinde have seet, og nu dertil den Kjærlighed til Dig, som 4 Maaneders Skismisse ikke har kunnet formindske, thi med samme Glæde som den første Dag Du var reist, raaber hun endnu sit Papa og smækker med sin lille Mund, naar hendes Øine falde paa dit Billede.

Nu ikke mere, Du mit Alt, min egen velsignede *Ernst!* Gud holde fremdeles Sin mægtige beskyttende Haand over Dig og min kjære flinke *Emil!* Den Bøn gjentager jeg tusinde og atter tusinde Gange. Din gamle Moder

Dorthée Schau.

REGISTER

- Ahlefeldt-Laurvigen, Vilhelm Fr., 48. — Math., Grevinde, 69.
- Ankjær, Stefan, Gen.ltn., 43, 63, 67 f., 140.
- Bangert, Lieutn., 38.
- Bitterling, Tapetserer, 9.
- Blom, Jean Carl, Oberst, 24.
- Bojesen, Boe, Stiftsfysikus, 1. — Nanna, Frøken, 48.
- Bojesen-Trepka, Jacob Johs., Theo., Secltn., 140.
- Botterup, Sejer Steffensen, Underjæger, 4.
- Bruhn, Adam, Premierltn., 88.
- Bruun, Carl, Præst, 6.
- Bülow, Otto Chr., Gen.maj., 35, 42.
- Børresen, Iver, Skrædder, 25, 51, 58.
- Caroline Amalie, Dronning, 2.
- Clemensen, Joh. Lorenz, Læge, Etatsraad, 60, 69, 105.
- Dannemand, Grevinde, 69, 71.
- Daue, H. H. N., Kaptajn, 80.
- Dinesen, Vilhelm, Kaptajn, 124.
- Esselbach, Doris, f. Seest, Gæstgiverske, 13.
- Febrier, fransk Oberst, 86.
- Finsen, S. H., Justitsr., Borgmester, 127. — Nulle, Frøken, 127.
- Frederik VII, Konge af Danmark, 5.
- Fønss, Sophie, Frøken, 126.
- Gerlach, Geo. Dan., Gen.ltn. 12, 15, 54, 67 f., 73, 83, 85, 118.
- Gløerfeldt. Fr. Peter Quaade, Sekleutn., 88.
- Graae, Gomme Fr. Aug., Præst, 125 f. — Eline, 125.
- Hansen, Ernst B. M., Kaptajn, 106.
- Harboe, Henr. Chr. Vilh., Kaptajn, 24, 26, 37 f.
- Hartung, Alex., Kapt., Stationsforstander, 61.
- Hedemann, Marius Sofus Fr., Gen.maj., 24, 48, 95, 107.
- Hegermann-Lindencrone, Cai, Gen.ltn., 20, 44.
- Hoffmann, J. A. F., Major, 80.
- v. d. Horst, Friherre, Major, 120.
- Jensen, Tarvis A., Secltn., 107.

- Jespersen, C. F., Fysikus, 122.
- Kauffmann, Heinr. Aug. Theo., Gen.ltn., 12, 19 f., 41, 53 f., 63, 67, 73, 83.
- Kjær, Fr. Fr., Gen.maj., 36, 53, 56 f., 60, 62 f., 69, 71, 90.
- Krogh, C. C., Kmhr., Ritm., 46. — Gregers Chr. Fr., Kmhr., Toldkasserer, 4. — Isidora Severine Magl., f. v. Heinen, 55.
- Lasson, Geo. Henr., Oberst, 61.
- Lundbye, C. C., Oberst, Rrigsmin., 67 f.
- Lüttichau, Matthias, Gen.ltn., 15, 54, 68, 140.
- Madsen, A. J. C. E., Oberst, 12, 23, 29, 34, 39, 65, 69.
- Meldahl, Carl Edv., Gen.ltn., 21, 23, 25.
- de Meza, Chr. Jul., General, 15, 19, 24, 53 f., 63, 67 f., 73, 84.
- Moltke, Betty, g.m. Postmester M. i Flensborg, 122, 126.
- Monrad, G., Kmhr., Decisor i Postvæsenet, 99.
- Muus, Ludv. Laur., Oberst 38.
- Møller, C. H., Orlogskapt., 47.
- Napoleon III, De Franskes Kejser, 18, 31.
- Neergaard, W., Oberst, 79, 126.
- Nysted, H. E. F., Oberstltn., 91, 113, 123 ff.
- du Plat, Chr. Fr. Claude, Gen.maj., 5, 10, 12, 22, 37, 39, 48 f., 53 f., 57, 73, 92, 97, 101, 123 ff.
- Ravn, Fr. V., Premierltn., 106.
- Reich, Chr. Emilius, Oberstltn., Krigsmin., 43.
- Revertera, Greve, Civilkommissær, 125.
- Rosen, Jakob, Oberst, 61. — Sigismund Lud. Carl, Major, 20, 24, 53, 62, 78, 100, 116 f., 124 f. — S. A. G. C., Overpræs., 125.
- Rosenmüller, Georg, Lieutn., 14.
- Scharffenberg, Paul Ulrik, Gen.ltn., 24, 114, 123.
- Schau, Anna f. Meldahl, 7. — Boe, Kaptajn i Artill., 2, 132, 140. — Dorothea Cath., f. Bojesen, 1—142. — Edvard, Seklieutn., 2. — Emil Victor, Prm.lieutn., 3, 6, 40 f., 51, 73, 76, 82, 86, 92, 97, 101, 112, 114 f., 127, 132 ff., — Emma, Lærerinde, 131. — Ernst Fr., Major, Stabschef, 1—142. — E. F. G., Sekretær i Indenrigsmin., 7. — Frederikke (Friede) Louise f. v. Krogh, 4—142. — Gustav, siam. Generalmaj., 5. — Gustav, Landkadet, 2. — Hans, Oberstltn., 1 f. — Harald, Sekltn., 2. — Magda, Frøken, 5, 120. — Maria Margr. f. Bruun, 6. — Valdemar, Prmltn., 2 f., 132. —

- Valdemar, Højesteretsdommer, 3, 5.
- Schrøder, C. F. N., Oberst 13.
- Schultz, C. A., Oberst, 123.
- Schøller, F. C. G., Oberst, 124.
- Schøning, Major, 38.
- Silfverberg, E. J. A., Læge, 122.
- Smidth, P. H. M., Kmhr., Orlogskapt., 49.
- Steinmann, Peter, Gen.ltn., 12, 15, 20 ff., 24, 54, 79, 114, 117, 120.
- Stjernholm, Fr. Chr., Gen.maj, 20, 73.
- Thestrup, Hans Nicolai, Gen.ltn., 5, 10, 84.
- Thulstrup, f. Gandil, 84.
- Tvermoes, C. M. V., Gen.ltn., 12, 24.
- Vedel, Emil, Amtmand, 52, 70.
- Wedege, S. J., Kapt., 134.
- Wilhelm I, Konge af Preussen, 125.
- Wilster, Ernst Henr. Claude, Gen.ltn., 79.
- Vogt, C. A., Gen.maj., 73, 120.
- Voldbye, Viggo Theo., Sekltn., 86.
- York, Greve, Lieutn., 126.
- Zeuthen, S. H. f. Schulin, Baronesse, 62, 69, 72.